

**T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

MEVLEVİ KAYNAKLARINDA TÜRK ALGISI

Samet CENGİZ

Danışman:

Doç. Dr. Mustafa ALİCAN

Adıyaman-2018

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Mustafa ALİCAN danışmanlığında, Samet CENGİZ tarafından hazırlanan "Mevlevî Kaynaklarında Türk Algısı" başlıklı çalışma 21/06/ 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Ortaçağ Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr.Taner YILDIRIM

İmza:

Danışman : Doç. Dr.Mustafa ALİCAN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Ünal TAŞKIN

İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Enstitü Müdürü

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Mevlevi Kaynaklarında Türk Algısı” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21.10.2018

Samet CENGİZ

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Mevlevi Kaynaklarında Türk Algısı

Samet CENGİZ

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı

Haziran, 2018

Bu araştırmada daha çok tasavvufi bilgiler içeren Mevlânâ ve Mevlânâ hakkında yazılmış kaynaklardan yararlanılarak Türklerin güzellik ve karakteristik özellikleri ile ilgili, Türk büyüklerine ilişkin bazı örnekler kaynaklara dayanılarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Mevlevi kaynaklarında Türklerin güzellikleri ve karakteristik özellikleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yüz, saç, göz gibi fiziki özelliklerinin yanı sıra savaşçı özellikleri ve diğer özellikleri kaynaklar taranarak ortaya çıkarılmıştır. Mevlânâ'nın Türk büyükleri ile olan ilişkileri ve bu ilişkilerle ilgili örneklerde Alaeddin Keykubad, İzzeddin Keykavus, Gıyaseddin Keyhüsrev, Rükneddin Kılıçarslan ve diğer önemli Türk büyükleri ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, Anadolu içinde ve dışında yer alan yerlerin olumlu-olumsuz özelliklerine de değinilmiştir.

Mevlevi kaynakları tasavvufi açıdan önemli olmasına rağmen bu kaynaklarda Türklük ile ilgili bilgiler incelenmiş ve Türklerin güzellik, karakteristik özellikleri açıklanarak, Türk büyüklerine ilişkin örneklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Türklerin Güzellik Ve Karakteristik Özellikleri, Türk Büyüklerine İlişkin Bazı Örnekler.

ABSTRACT
Master's Thesis
Turkish Algsıs In Mevlevı Resources
Samet CENGİZ
Adıyaman University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
Department of Medieval History
June, 2018

In this research, some samples related to the beauty and characteristic features of the Turks have been examined in detail by using the sources written about Mevlânâ and Mevlânâ which contain more mystical information.

The beauties and characteristic features of the Turks in Mevlevi sources are explained in detail. Physical features such as face, hair, eyes, as well as warrior features and other features have been revealed by scanning sources. Mevlana's relations with the Turkish elders and examples related to these relations included information about Alaeddin Keykubad, İzzeddin Keykavus, Gıyaseddin Keyhüsrev, Rükneddin Kilicarslan and other important Turkish elders. In addition, positive and negative features of places inside and outside of Anatolia are also mentioned.

Although Mevlevi sources are important from the point of view of mysticism, information about Turkishness is examined in these sources and examples of Turkish elders are explained by explaining the beauty and characteristic features of Turks.

Keywords: Mevlânâ, Beauty And Characteristic Features Of Turks, Some Examples About Turkish Elders.

ÖNSÖZ

Mevlevi kaynaklarında Türk Algısı ile ilgili araştırmamızda, Mevlevi kaynakları ele alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve Türk isminin geçtiği yerlerde güzellik ve karakter özellikleri ile Türk büyüklerine ilişkin bazı örnekler titiz bir şekilde incelenerek ortaya çıkarılmıştır.

İki bölümden oluşan araştırmamızda ilk bölümde Mevlânâ'nın yaşadığı dönem ve sonrasında Anadolu, Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri ile Mevlevilik hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Mevlevi Kaynaklarında Türk Algısı başlığı adı altında; Türklerin güzellik ve karakter özelliklerine değinilerek, burada Türklerin güzellik ve savaşçı özellikleri ile diğer karakteristik özelliklerine değinilmiştir. Diğer bir başlık olan Türk büyüklerine ilişkin örneklerde de önemli Selçuklu devlet büyüklerinin yanı sıra, devlet içinde önemli görevlerde bulunan vezir, kadı, müstevfi vb. devlet ileri gelenleri ile Mevlânâ'nın ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Anadolu ve Anadolu dışında yer alan yerlerin olumlu-olumsuz özelliklerinden de bahsedilmiştir.

Bu tez çalışmasında yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mustafa Alican ve Doç. Dr. Taner Yıldırım'a sonsuz teşekkür ederim. Kaynaklara ulaşmamda ise yardımını esirgemeyen Muhammed Aslan'a şükranlarımı sunarım.

Adıyaman, Haziran, 2018

SAMET CENGİZ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Bu araştırmada Mevlevi Kaynaklarında yer alan Türklük ile ilgili bulgular ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan bulgular bize Türk kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığını ve o dönemde Türk büyüklerine ilişkin örnekler verilmiştir. Mevlânâ'nın eserleri ve onun hakkında yazılmış olan eserler ana kaynak olmak üzere yararlanılan kaynaklar bizlere oldukça kıymetli bilgiler vermektedir.

Bu araştırmayı diğer benzer araştırmalardan ayıran en önemli yönü Mevlevi kaynaklarına bağlı kalarak Türklük ile ilgili bilgilerin her yönden incelenmesidir. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemdeki Anadolu'daki siyasi durumu, kültürel, sosyal durumun yanı sıra Türklerin özellikleri, karakter özellikleri ve Türk büyüklerine ilişkin örnekler kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Türklerin fiziki, karakter ve Türk büyükleri ile olan ilişkileri bu araştırmada ortaya konularak, bu konu ile ilgili çalışanlar için başvuru niteliğinde bir çalışma olmuştur.

Mevlevi Kaynaklarında Türk Algısı adlı araştırmada şu gibi sorular cevap bulmuş ve araştırmacıya katkı sunulmaya çalışılmıştır. Bu kaynaklara göre Anadolu'da hangi devletler yaşamakta ve bu devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinin nasıl olduğu, yetişen önemli Türk büyüklerinin kim olduğu ve onlarla olan ilişkiler, Türklerin fiziki özelliklerinin neler olduğu, hangi özelliklerinin övüldüğü, Anadolu içinde ve dışındaki yerlerin olumlu-olumsuz özellikleri en iyi şekilde incelenmiştir.

Bu amaçla Mevlevi kaynaklarında Türklük ile ilgili bilgiler az olmasına rağmen iyi bir analizden geçirilmiş ve bu araştırma ortaya çıkarılmıştır. Mevlevi kaynaklarında Türklük ile ilgili çalışma yapmak isteyenlerin ilgileneceği bu araştırma o dönem hakkında da bilgi elde etmek isteyenlere de yol gösterici niteliktedir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN YAŞADIĞI DÖNEM VE SONRASINDA ANADOLU

1.1. MEVLÂNÂ'NIN YAŞADIĞI DÖNEMDE ANADOLU.....	4
1.1.2. Mevlânâ'dan Sonra Anadolu	9
1.1.3. Anadolu'da Sosyal ve Kültürel Durum.....	11
1.1.4. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı.....	15
1.1.4.1. Konya'ya Geliş ve Mevlânâ'nın Eğitimi.....	16
1.1.4.2. Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ.....	17
1.1.4.3. Mevlânâ'nın Vefatı.....	21
1.1.5. Mevlânâ'nın Eserleri.....	23
1.1.5.1. Mesnevi.....	23
1.1.5.2. Divan-ı Kebir.....	25
1.1.5.3. Fihi Mâ -Fih.....	26
1.1.5.4. Mecâlis-i Seba.....	27
1.1.5.5. Mektûbât	28
1.1.6. Mevlevilik.....	28
1.1.6.1. Mevlevîlikte Âdâb ve Erkân.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLEVİ KAYNAKLARINDA TÜRK ALGISI

2.1. TÜRKLERİN GÜZELLİKLERİ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİNE DAİR.....	36
2.2. TÜRK BÜYÜKLERİ İLE İLİŞKİLERE DAİR BAZI ÖRNEKLER.....	51

SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	64
ÖZGEÇMİŞ.....	71

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
bkz.	: Bakınız
C.	: cilt
m.	: miladi
h.	: hicri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

GİRİŞ

Türk ve İslâm tarihinin en önemli figürleri arasında yer alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî yaşadığı dönemden bugüne kadar uzanan süreçte her zaman gündem olmuş, ilgi çekmiş ve fikirleri ile insanları etkilemiş bir şahsiyettir. Onun yaşadığı dönemde ortaya koymuş olduğu faaliyetleri ve kaleme aldığı eserleri yüzlerce yıl boyunca insanların dikkat ve merak duygularını celbetmiş, onun fikirlerinden hareketle birçok eser ortaya konulmuş ve kendisi ile alakalı birçok değerlendirme yapılmıştır. Günümüze kamuoyunda bu Türk âlimine ilişkin birçok farklı görüşün dolaşımında olduğu görülmektedir. Kimileri Mevlânâ ve fikirlerini tarih içerisinde çok önemli bir yere koyarak onun mirasına sahip çıkarken, kimileri de onu Türk düşmanlığı, Moğol hayranlığı vb. birtakım suçlamalarla itham edip refûze etmekte, kendisi hakkında olumsuz fikirlerin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Onun dinî fikirleri ile ilgili birçok tartışma bulunsada, bu tarafı bizim çalışmamızın ilgi alanına girmediği için bu tartışmalar araştırmamızın sınırları içerisinde dâhil edilmemiş ve değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu metindeki temel ilgimiz, Mevlânâ'nın belki de siyasî pozisyonuna dair bir anlama girişimi olarak değerlendirilebilecek olan özel bir alana mütealliktir ve esas itibarıyla onunla ilgili en ilgi çekici tartışmalardan birine, onun Türk düşmanı olduğu iddiasına yönelmiştir. Bir diğer ifadeyle, bu çalışmanın en temel hedefi, özellikle de Mevlânâ'nın Türk algısını anlamaya yönelik olacaktır. Aynı şekilde onun mirasını devralan Mevlevîlerin bu konudaki duruşlarının ne olduğu da bir anlamda anlaşılmaya çalışılacaktır. “Mevlânâ ve Mevlevîler gerçekten de Türk düşmanı mıydılar?” sorusuna cevap bulma çabası içerisinde olunacaktır. Bu da birincil manada Mevlânâ ve Mevlevî kaynaklarında mevcut olan Türklere ilişkin kayıtlar mümkün mertebe derlenecek ve bunlar üzerinden bir anlam çerçevesi kurulacaktır.

“Mevlevî Kaynaklarında Türk Algısı” adlı araştırmamızda, yaşadığı döneme damgasını vurmuş, ilmi ve dinî açıdan insanlara ışık tutmuş olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin en önemli eserlerinden ve diğer Mevlevî kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu çerçevede söz konusu kaynaklar elden geldiği ölçüde incelenmiş ve buralarda bulunan Türklere ilişkin bilgiler derlenmiştir. Bu bağlam içerisinde Türklerin fiziksel ve karakter özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmış, ayrıca Mevlânâ ve Mevlevîlerin Türk büyüklerine olan bakış açısının anlaşılabilmesi için bu ilişkileri nazara veren kayıtlar da bir araya getirilmiştir. Zaman zaman bu kayıtların mahiyetine ve içerimlerine yönelik açıklamalar da yapılmış, bu kayıtlar kısa değerlendirmelerle anlamlandırılmak istenmiştir. Bununla

birlikte, özellikle vurgulamak icap eder ki, sözünü etmiş olduğumuz bu kaynaklarda var olan Türklere ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Yine çalışmamızda hareket merkezimiz olarak benimsediğimiz Türk kelimesinin geçtiği yerlerde işaret edilen bilgiler de umumî değerlendirmelerde ziyade özgül değinilerden oluşmaktadır. Fakat hiç kuşku yoktur ki, bu kayıtlar üzerinden bir Mevlevî Türk algısı da ortaya konulabilmektedir.

İki bölümden meydana gelmekte olan çalışmamızın ilk bölümü, Mevlânâ'nın yaşadığı dönem ve sonrasında Anadolu'daki siyasi ve ekonomik zemin üzerinden sosyal hayat, dini yapı ve kültürel durumun incelenmesine tahsis edilmiştir. Bu inceleme sırasında Mevlânâ'nın hayatı ve Anadolu'ya göç ettikten sonraki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Mevlânâ'nın yaşadığı döneme etkisi gözler önüne serilmeye çalışılmış ve Mevlânâ'nın eserleri olan *Mesnevi*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ-fîh*, *Mektûbât*, *Mecâlis-i Seba*, *Rubailer*'de yer alan bilgiler incelenmiş, bu eserler hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Daha sonra Mevlevîlik hakkında bilgi verilip, Mevlevîliğin doğuşu, teşkilatlanması ve Anadolu'da kurulan Mevlevîhânelere değinilmiştir. Kısa sayılabilecek bir şekilde Mevlevîliğin tasavvuf kültürü içerisindeki yeri, adap ve erkânı üzerinde durulduktan sonra da Türk kültürü ve sosyal hayatına etkisi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ikinci bölüme gelindiğinde ise, Mevlevî kaynaklarında yer alan Türklerin karakter özellikleri ve Türk büyükleri ile ilişkiler hakkında bilgi verilmiştir. Türklerin fiziksel ve karakteristik özellikleri ile ilgili alıntılar yapılmış ve bunlar üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yine aynı bölümde Türk büyükleri ile ilişkiler adlı başlık altında da döneme damgasını vurmuş ve Mevlânâ'nın da ilişki içinde olduğu Türk büyüklerine yer verilmiştir.

Mevlânâ'nın eserlerindeki bilgilere bakıldığında, bu metinlerde Türklerle ilgili birçok bilginin olduğu görülmektedir. *Mesnevî*'de Türklerin fiziksel güzelliklerinden söz edilmiş ve Türkler yüceltilmiş, Anadolu'da ya da Anadolu dışında yaşamakta olan Türklerin olumlu-olumsuz özelliklerinin yanı sıra vatan sevgilerinin de ziyadesiyle fazla olduğundan bahsedilmiştir. *Dîvân-ı Kebîr*'de; Türklerin fiziksel güzelliklerine değinilip güzelliklerinin ay kadar parlak olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yüz, göz güzelliği de methedilmiştir. Türklerin usta olduğu savaşçılık özellikleri ilgili bilgiler verilmiş, mert ve cesur oldukları yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. *Mecâlis-i Seb'a*'da yine benzer değerlendirmeler yer almıştır. Türklerin fiziksel özellik ve güzellikleriyle ilgili

bilgiler verilmiştir. Fihi Mâ Fih'te ise Moğolların Anadolu'da yaptığı yağmalar ve Mevlânâ'nın onlarla birlikte iş yapmayı hoş karşılamadığı ile ilgili bilgiler serdedilmiş, Mevlânâ'nın övdüğü Türk büyüklerine değinilmiştir. Mektuplar'da Türk büyükleri ile ilişkiler ve Mevlânâ'nın bu kimselere ilişkin övgüleri aktarılmıştır. Rubâîler adlı eserde de Türklerin fiziksel özelliklerine değinilmiştir.

Yine Mevlânâ'nın dışındaki diğer Mevlevî kaynaklarında, örnek verilecek olursa Ahmed Eflaki'nin *Ariflerin Menkıbeleri*, Sultan Veled'in *Divan'ı* ya da Feridun b. Ahmed'in *Sipehsalar Risalesi* adlı eserlerinde de Türk büyükleri ile ilgili ilişkilere ve onlara dair övgülere yer verilmiştir.

Mevlânâ'nın ve sair Mevlevî müelliflerin eserleri üzerinde yaptığımız inceleme ve değerlendirmeler, bize Mevlevîlerin Türklere ilişkin yaklaşımını açık bir biçimde ve en ufak bir şüpheyeye de mahal bırakmayacak bir biçimde arz etmektedir. Nitekim bu çalışmada Mevlevî kaynaklarında yer alan Türkler ve Türklük ile ilgili bilgiler titiz ve kapsamlı bir incelemenin sonunda objektif bir şekilde değerlendirilmiş, "Mevlânâ ve Mevlevîlikte Türk Algısı" ele alınarak bir çerçeve çizilmek istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN YAŞADIĞI DÖNEM VE SONRASINDA ANADOLU

Mevlânâ, Anadolu da Türkiye Selçuklu devletinin himayesinde yaşamıştır. Yaşamının sonuna kadar Anadolu birçok olay meydana gelmiş olup, kaynaklarda şu bilgiler geçmektedir.

1.1. Mevlânâ'nın Yaşadığı Dönemde Anadolu

Mevlânâ'nın Anadolu'ya gelmesinden itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin çatısı altında yaşadığını görmekteyiz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde ise Anadolu'daki siyasi durum Köseadağ Savaşı'na kadar iyi gitse de daha sonra devlet içindeki olumsuzluklar ve Moğol saldırıları devlet içindeki huzuru yok etmeye başlamıştır. Bu süreç kaynaklar üzerinden açık bir biçimde takip edilebilmektedir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde en önemli katkılardan birisini kuşkusuz Süleyman Şah yapmıştır. Süleyman Şah bağlı olduğu hanedanla sorunlar yaşamış, bu nedenle kendine yeni bir yurt edinmek amacıyla Anadolu'ya akınlar düzenlemiştir. Bu akınlar neticesinde 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sadece dört yıl sonra 1075'te Bizans'ın ilk başkenti olan İznik'i ele geçirmiş ve burayı kendisine başkent yapmıştır¹. Daha sonra Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunan Süleyman Şah, 1081-1083 yılları arasında Bizans'ın elinde bulunan bazı kaleleri, Tarsus'u, Kilikya bölgesini, 1084'te Antakya'yı ve sonraki yıllarda Ayıntab, Tell-beşir, Ra'ban, İskenderun, Samandağ bölgelerini ele geçirmiştir². Böylece Selçuklu hanedanının Anadolu kolu olan Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Anadolu hızla Türkleştiği gibi Türk-İslam kültürü de hızla bütün yarımadaya yayılmıştır. Türkiye Selçukluları, Anadolu dışında fetihlerde bulunmaktansa Anadolu içinde siyasi birliği sağlama çabası içinde olmuşlar ve bu görüşü benimsemişlerdir³. Süleyman Şah'ın izlediği bu politika devletin birçok fetih hareketine girişip kendini yıpratmasındansa ilk önce sağlam temeller üzerine kurularak devletin yere daha sağlam basma arzusunda olduğunun bir göstergesidir. Nitekim devlet zamanla kurduğu bu sağlam temelin üzerine sınırlarını genişleterek yükselişe geçmiş ve saygınlığını arttırmıştır.

¹ Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 104.

² Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", Türkler Serisi Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara, 2002, s. 865-866.

³ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 113.

Türkiye Selçuklu Devleti kurulduktan kısa bir süre sonra hem Bizans hem de Dânişmendlilerle mücadele etmiştir. Süleyman Şah'ın oğlu I. Kılıç Arslan döneminde Bizans'a karşı üstünlük sağlanmıştır. Bununla birlikte onun döneminde Haçlılarla yapılan savaş sonucunda büyük bir yenilgi alınmış ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik, Haçlıların kontrolü altına girmiştir⁴.

Bu dönemde I. Kılıç Arslan, Çaka Bey ile ittifak yapıp Bizanslıları yenilgiye uğratarak Ulubat Gölü ve Kapıdağ bölgelerini ele geçirmiştir. Bizans kendisi için tehdit unsuru haline gelen Çaka Bey'i ortadan kaldırmak için ise Türkiye Selçuklularıyla birlikte hareket edip Çaka Bey'i ortadan kaldırmışlardır. Bu dönemde Haçlı Seferlerinin sarsıcı etkisinde olan Türkiye Selçukluları büyük oranda yıpranmış ve bunu fırsat bilen Bizans, Adalar denizine hâkim olmuş, Selçukluların elinde bulunan bazı Karadeniz kıyı yörelerini ele geçirmiş ve Çukurova'da Haçlıların elinde bulunan kale ve kentleri hâkimiyetleri altına almışlardır. Haçlıların bu sarsıcı etkisi sona erdikten sonra I. Kılıç Arslan ve Danişmendli Ahmed Gazi'nin saldırıları sonucu Bizans barış istemek zorunda kalmış ve Marmara kıyıları, İzmir ve Antakya dışında ele geçirdikleri diğer yerleri Türkiye Selçuklularına bırakmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Haçlıların baskı ve zulümde bulunduğu Elbistan ve Maraş bölgeleri ele geçirilmiş, Danişmendlilerden Malatya alınarak bu beylik Türkiye Selçuklularına bağlı hale gelmiştir⁵. I. Kılıç Arslan beylikleri kendine bağlı hale getirmeye çalışmış ve Doğu Anadolu'da yer alan beylerin de kendi yanında yer alması için uğraş vermiştir⁶.

Sultan Mesud dönemine geldiğimizde Haçlılara karşı büyük bir başarı elde edilmiş, Konya başkent olmuş, Anadolu'da imar ve iskân faaliyetleri başlamıştır. Sultan I. Mesud döneminde Selçukluların siyasi hâkimiyet alanı daha da genişlemiştir⁷. I. Mesud 1143 yılında Ankara, Kastamonu ve civarını Danişmendlilerden almış ve ülkesini genişletmiş, 1144'te Elbistan'ı da alarak Anadolu'daki Danişmendli üstünlüğünün Selçuklulara geçmesini sağlamıştır. Kilikya Ermenilerinden çok sayıda kale ve şehir alınmış, Haçlılardan 1149 yılında Maraş, 1151 yılında ise Behisni,

⁴ Kemal Ramazan Haykıran, Moğollar ve Mevlânâ, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 23-24.

⁵ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 532-535.

⁶ Aydın Çelik-Taner Yıldırım, "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ, 2013, s. 551.

⁷ Haykıran, a.g.e. , s. 24.

Keysun, Ayıntab, Delûk, Ra'ban alınmış, Danişmendli emiri Yağıbasan da Selçuklulara bağlı hale gelmiştir⁸.

Sultan Mesud'un ölümünden sonra başa geçen II. Kılıç Arslan Kayseri, Sivas, Niksar, Tokat, Amasya ve Malatya'yı alarak Danişmendli beyliğine son vermiştir⁹. 1176 yılında Bizans ordusu ile Selçuklu ordusu karşı karşıya gelmiş, tarihe Miryokefalon Savaşı olarak geçen bu savaşta Bizans ordusu tarihinin en büyük yenilgilerinden birini almıştır. II. Kılıç Arslan döneminde gerçekleşen bu savaş ile Türklerin Anadolu'da kalıcı olduğu kesin olarak anlaşılmıştır¹⁰. Miryokefalon Savaşı, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki gücünü önemli ölçüde sarsmıştır¹¹. Bizans'ın sarsılan bu gücü tarih geçtikçe daha da zayıflamış, zaman zaman eski gücünü göstermeye çalışmışsa da İstanbul'un fethiyle Bizans devleti yıkılmıştır.

II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra 1205 yılında başa geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Denizli, Antalya bölgeleri ve Çukurova'daki Ermeni Krallığı ele geçirilmiştir¹². Türkiye Selçuklu hükümdarları I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde Sinop ve Antalya gibi önemli ticaret yolları ele geçirilmiştir. Bu limanların ele geçirilmesinin sonucunda ticaret gelirlerindeki artış, Anadolu'daki sosyal ve ekonomik kalkınmayı önemli ölçüde etkilemiştir¹³. Yapılan bu fetih hareketleri devletin sınırlarını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda sınırların genişlemesine bağlı olarak ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmayı da hızlandırmıştır.

Bu dönemlerde Mevlânâ'nın yaşadığı Belh ve bölgesinde Moğolların saldırıları, yağmaları ve halkın acımasızca öldürülmesi insanların o bölgeden göç etmesine neden olmuştur¹⁴. Mevlânâ ve ailesi de bu baskıdan ve saldırılardan dolayı 1212-1213 yıllarında Belh'ten göç ederek hac görevini yerine getirmek için yola çıkmışlardır. Bir göçebe misali önce Nişâbûr ve Bağdat'a uğramışlar, sonra Kufe'den geçerek Mekke'ye hareket etmişler ve orada hac görevini yerine getirmişlerdir. Daha sonra Şam, Malatya,

⁸ Nesimi Yazıcı, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 282-283.

⁹ Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", D.İ.A. , C. 36, Ankara, 2009, s. 381.

¹⁰ Haykıran, a.g.e. , s. 24.

¹¹ George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara, 2015, s. 361.

¹² Sümer, a.g.m. , s. 381.

¹³ Ahmet Yaşar Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 252.

¹⁴ Osman Nuri Küçük, Mevlânâ ve İktidar, Rûmî Yayınları, Konya, 2007, s. 88.

Erzincan ve Karaman'a uğradıktan sonra I. Alâeddin Keykubad döneminde daimi olarak kalacakları Konya'ya yerleşmişlerdir¹⁵.

I. Alâeddin Keykubad döneminde Konya'ya yerleşip ilmi ve tasavvufi çalışmalara yönelen Mevlânâ'nın bu dönemdeki huzur ortamından memnun olduğu bilinmekte olup, I. Alaeddin Keykubad'ın sultanlığı döneminde Diyarbakır hükümdarının hâkimiyeti altında bulunan Adıyaman ve Kâhta 1226'da Selçuklu hâkimiyeti altına girdi¹⁶. Bu dönemde altın devrini yaşayan devletin sınırları Erzurum ve Van bölgelerine kadar ulaştı. Antalya bölgesinde yer alan Kalonoros kalesi ele geçirilerek adı Alaiye yapıp buraya bir tersane inşa ettirildikten sonra Karadeniz'de yer alan ticaret açısından önemli bir yer durumundaki Suğdak şehri ele geçirildi. Bu dönemde imar faaliyetlerine de önem verilmiş olup hastaneler, camiler ve kervansaraylar inşa edilmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Amid, Halep Eyyubi Melikliği, Çukurova'da yer alan Ermeni Krallığı, Artuklular, Trabzon Rum Devleti ve İznik Bizans Devleti Selçukluların hâkimiyeti altına girmişlerdir¹⁷. Devletin en güçlü olduğu bu dönemlerde siyasi başarı artmış, buna bağlı olarak ekonomi gelişmiş, huzur ve refah yükseliş göstermiştir. Bu huzur ortamı da tarikatların, tekke ve dergâhların İslamiyet'i yaymalarında etkili olmuştur.

Ama bu gelişmeler II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yönetimdeki başarısızlığının önüne geçememiştir. Bu başarısız yönetim sonucunda, devlet içindeki düzen bozulmuş ve 1240 yılında Babailer isyanı çıkmıştır. Bu isyandan sonra Moğollar Anadolu'ya girmiş ve zamanla Türkiye Selçuklu Devleti bağımsızlığını yitirmeye başlamıştır¹⁸. 1242'de Moğol ordusu Erzurum'a girerek şehri almış ve insanları kılıçtan geçirmiştir¹⁹.

Moğolların devlet içindeki etkisinin artmasıyla, Türkiye Selçukluları içinde de huzursuzluklar artmaya başlamıştır. Bu dönemde Ahiler ve Türkmenler II. Gıyaseddin'e karşı siyaset izlemiş, Mevlânâ ve yanındakiler de siyasi olarak II. Gıyaseddin'in tarafında yer almışlardır. Ahi ve Türkmenlerin düşman tavırda olmasının nedeni kendi koruyucuları olan I. Alaeddin Keykubad'ın, oğlu II. Gıyaseddin tarafından öldürülmüş

¹⁵ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, Rubailer, (Haz. İlhan Bahar) , Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s. 6-7.

¹⁶ İbnü'l-Verdi, Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, (çev. Mustafa Alican), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.

¹⁷ Sümer, a.g.m. , s. 382.

¹⁸ Ocak, a.g.e. , s. 252.

¹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-i Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 4.

olduğu iddiaları ile ilgiliydi. Tahta geçen Sultan Ahilere karşı savaşa girişmiştir. Mevlânâ ile Ahi Evren arasındaki siyasi çekişme artmış, bu durum Moğolların Anadolu'ya gelmesiyle daha şiddetlenmiştir. Ahiler ve Türkmenler Moğollara karşı savaşıırken, Mevlânâ ve çevresi Moğollarla iyi ilişkiler kurmuştur²⁰. Mevlânâ'nın neden Moğolların yanında yer aldığı tartışmalara neden olmuş ise de, Moğollarla kurulan bu ilişkiyi A. Gölpınarlı Moğolları İslamlaştırmak için yapıldığını belirtmiştir²¹.

Moğollar ile 3 Temmuz 1243 de yaşanan Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusu büyük bir bozguna uğramıştır. Savaş sırasında Selçuklu ordusu dağıldığı gibi savaş sonrasında da Moğollar, çok sayıda ganimet elde ederek Anadolu'da yayılmaya başlamışlardır²². Moğollar savaş sonrasında Sivas'a gelip şehri yağmalamış ve daha sonra Kayseri'ye geçip buradaki erkekleri öldürmüşlerdir. Moğollara karşı başarılı olamayan Türkiye Selçukluları ağır vergi vermeyi kabul etmiş ve Moğollara bağlı bir devlet konumuna düşmüştür²³.

Köseadağ Savaşı'ndan sonra taht için kardeş kavgaları, Moğol komutanı Baycu Noyan'ın Selçuklulara saldırması, devletin Kızılırmak sınırı boyunca bölünmesi, Karamanlıların isyan girişimi, Cimri vakası, Moğollara karşı girişilen Hatîroğlu isyanı, Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelmesi gibi birçok olay yaşanmıştır²⁴.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra 1249 yılına kadar II. İzzeddin Keykavus tek başına hüküm sürmüştü. Daha sonraki süreçte Moğol hanının, IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı Sivas'ta hükümdar ilan etmesi üzerine Emir Celaeddin Karatay bu karışıklığı sonlandırmak için II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alaeddin Keykubad kardeşleri müşterek sultan ilan etti. Yaşanan bu olaydan sonra üç kardeş devlet yönetimini ele geçirerek farklı bir saltanat dönemi başlatmış oldu. II. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra diğer iki kardeş arasında sorunlar yaşanmış, devlet iki kardeşin ayrı yönetiminde ikiye bölünmüştür. II. Keykavus tek başına Moğollara karşı her türlü mücadeleye girişmesine rağmen başarılı olamayıp Bizans'a sığınmıştır. IV. Kılıçarslan ise tek başına hükümdar olarak kalmasına rağmen devlet ve toplum üzerinde otorite kuramaması nedeniyle yönetimdeki etkinliğini

²⁰ Mikail Bayram, Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ mücadelesi, NKM Yayınları, Konya 2012, s. 225.

²¹ Bayram, a.g.e. , s. 238.

²² Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 456-457.

²³ Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-in Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 4-5.

²⁴ Yazıcı, a.g.e. , s. 292.

kaybetmiştir. Selçuklu veziri Muineddin Pervane IV. Kılıçarslan'a karşı sindirme politikası izlemiştir. Moğolları hükümdara karşı kışkırtan Muineddin Pervane, IV. Kılıçarslan'a karşı başlatmış olduğu sindirme politikasında başarılı olmuş, fakat bir süre sonra Moğollar tarafından öldürtülmüştür²⁵.

Mevlânâ, Anadolu'da bulunduğu dönem içerisinde ilmi ve dini faaliyetlerine devam etmiş, İslam'ın yayılması için çalışmış ve Anadolu halkı tarafından çok sevilmiştir. Halk tarafından çok sevilen Mevlânâ'nın Selçuklu yöneticileri ile ilişkileri de oldukça iyi olup, Selçuklu devlet adamları Mevlânâ'ya hep saygı duymuşlardır. Bu saygının en önemli nedenlerinden birisi Mevlânâ'nın o dönemin şartları içerisindeki konumudur. Mevlânâ'nın nüfuzundan yararlanmak isteyen Selçuklu devlet adamları onun kişiliğinden de etkilenerek Mevlânâ'ya büyük muhabbet besleyerek onun müridi olmuşlardır²⁶.

1.2. Mevlânâ'dan Sonra Anadolu

Mevlânâ'nın vefatının ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nde sırasıyla III. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Gıyasedin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad hükümdarlık yapmışlardır. Siyasi çekişmelerin yaşandığı bu dönemde devlet pek çok sorunla karşı karşıya kalmış ve Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma dönemine girmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden 1308'e kadar uzanan süreç devlet içinde sultanların hâkimiyet mücadelesi, devlet ileri gelenlerinin istekleri ile isyanlar, suikastlar, Bizans'a sığınmalar, Moğolların yaptığı saldırılar, ekonomik sorunlar ile geçmiş, başa geçen sultanlarda Moğolların himayesi altında kalmışlardır. Tüm bu gelişmeler Türkiye Selçuklu Devleti'ni zayıflatmış ve Anadolu içinde Karesioğulları, Germiyanogulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Karamanoğulları ve Osmanogulları gibi beylikler kurulmuştur²⁷.

IV. Kılıç Arslan'ın öldürtülmesinden sonra Muineddin Pervane III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i 1266'da tahta oturtmuştu. Devlet içinde kendi adamları dışında diğer devlet adamlarını görevden alarak gücünü korumaya çalışan Muineddin Pervane, kendisini baskı altında tutan Acay Noyan'ı ve Samagar Noyan'ı Memlük Sultanı Abaka Han'a şikâyet ederek onları görevden almasını istemiştir²⁸.

²⁵ Sümer, a.g.m. , s. 382.

²⁶ Küçük, a.g.e. , s. 67-68.

²⁷ Yazıcı, a.g.e. , s. 292.

²⁸ Sevim-Merçil, a.g.e. , s. 592.

Moğolların ve yöneticilerinin baskısı sonucu Muineddin Pervane Moğollara karşı Memlûk Sultanı Baybars'a yardım çağrısında bulunmuş, Kayseri'ye gelen Baybars 1277 yılında Elbistan ovasında Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ancak Muineddin Pervane'nin Memlûk ve Moğol hükümdarları ile yanlış ilişkileri sonucu Baybars'ın Anadolu'yu Moğollardan kurtarma çabası sonuçsuz kalmıştır. Memlûkler ile işbirliği yaptığı için Anadolu'ya gelen Moğol hükümdarı Abaka Han 200.000 kişiyi kılıçtan geçirmiş, Muineddin'in de hayatına son vermiştir. Yine bu yıllarda Moğol zulmüne karşı Karamanoğlu Mehmed Bey, Menteşeoğulları ve Eşrefoğullarıyla ortaklık kurarak II. İzzedin Keykavus'un oğlu olduğunu iddia eden Alaeddin Siyavuş'u (Cimri) sultan ilan etmiş, fakat Karamanoğlu Mehmed ve Alaeddin, Moğol-Selçuklu ordusunun karşısında başarısız olmuşlardır²⁹.

III. Keyhüsrev'den sonra 1284 yılında Konya'da sultan ilan edilen II. Gıyaseddin Mesud döneminde de Moğol baskısı sürmekte olup devlet hazinesi de kötü durumdaydı. Bu dönemde saltanat için yeni bir anlaşmazlık çıkmış, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi saltanatın iki torunu ve Sultan Mesud arasında bölüştürülmesini istemiş, fakat bu çocukların II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocukları olmadığı anlaşılmış ve ortadan kaldırılmışlardır. 1288 yılı başlarında ise devlet içinde sorun olmaya başlayan Karamanlı, Germiyanlı ve Eşrefoğulları Sultan Mesud'a bağlı hale gelmişlerdir. Devlet içinde önemli bir vezir olan Sahip Ata Fahreddin Ali de yönetimde oldukça başarılı işler yapmış, hayır kurumları açmış bir devlet adamı idi. Devletin çöküş zamanında oldukça başarılı işlere imza atmış olan Fahreddin Ali 1288 yılında vefat etmiştir. Fahreddin Ali'nin ölümünden sonra Moğollar kendi adamlarını devlet içine yerleştirmişler ve böylece askeri, ekonomik ve siyasi olarak devlet artık Moğolların yönetimi altına girmiştir³⁰.

II. Mesud döneminde İlhanlı hükümdarı Gazan Han 30.000 kişilik orduyu Kutluğ Şah'ın emrinde Anadolu'ya göndermiştir. Gazan Han bu dönemde II. Mesud'dan oldukça rahatsız olmaya başlamış ve yakalanıp Tebriz'e getirilmesini istemiş, nihayetinde II. Mesud tahtından indirilerek Hemedan'a gönderilmiştir. 1298 yılında ise yeğeni III. Alaeddin Keykubad tahta geçirilmiştir. Bu dönemin en önemli gelişmesi ise Osman Gazi'nin hükümdar olarak tanınması ve ona Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ün sancak olarak verilmesiydi. Bu gelişme ilerde cihan devleti olacak Osmanlı Devleti'nin

²⁹ Sümer, a.g.m. , s. 382-383.

³⁰ Sevim-Merçil, a.g.e. , s. 599-600.

ilk tohumuydu. Bu gelişme yaşanırken Moğol valilerinin halktan zorla vergi alıp zulüm etmesi üzerine, III. Keykubad tahttan uzaklaştırılıp yeniden II. Mesud tahta çıkarılmıştır³¹. II. Mesud tekrar başa geçmesine rağmen başarılı olamamış, mevcut kuşatmalar dahi tamamlanamamıştır. Kaynaklara göre 1308 yılında öldüğü anlaşılan II. Mesud'tan sonra III. Gıyaseddin'in oğlu V. Kılıçarslan'ın tahta çıktığı ve 1318 yılına kadar başta kaldığı iddia edilmiştir³².

13. yüzyılda Anadolu'nun siyasi ve kültürel hayatına bakıldığında önemli olaylar, yeni siyasi oluşumlar görülmektedir. Bu dönemde Moğol istilası Anadolu'nun siyasi coğrafyasını altüst etmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflamasına ve bu coğrafyada çeşitli beyliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur³³. Yaşanan bu olumsuzluklar Anadolu içinde bölünmelere neden olmuş ve Türkiye Selçuklu devleti yıkılma sürecine girmiştir. Selçuklulardan sonra kurulan Osmanlı Devleti Anadolu'da tekrar düzeni sağlamış ve İslamiyet'in yayılmasını sağlamış; ilmi, dini, siyasi istikrarı yeniden tesis etmiştir.

1.3. Anadolu'da Sosyal ve Kültürel Durum

Mevlânâ 13. yüzyılda Anadolu sınırları içinde yaşamış, Anadolu'nun sosyal ve kültürel özelliklerini benimsemiş ve hayatını, ilmi faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bu yüzyılda Anadolu'daki sosyal ve kültürel durum hakkında dönemin kaynakları bize oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Moğol istilasının ardından Anadolu'nun kültür hayatında önemli değişiklikler olmuştur. Türkmen kitleleri ve bunun yanında pek çok âlim, şair, mutasavvıf, zanaatkâr istiladan kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve bu yeni coğrafyada eski Türk örf, adet ve geleneklerini yaşatmaya devam etmişlerdir³⁴. Anadolu'daki şehirlerde Türk nüfus ve Türk kültürü, İslamlaştırma ile eskiye göre daha da zenginleşerek nüfuz alanını genişletmiştir³⁵. Anadolu'daki Türk kültürü daha da zenginleşerek toplumların bu kültür zenginliğinden istifade etmesine olanak sağlanmıştır. Anadolu'ya gelen birçok ilim

³¹ Sümer, a.g.m. , s. 383.

³² Sevim-Merçil, a.g.e. , s. 605.

³³ Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat(Mevlânâ'nın Fihi Mafih ve Mesnevisine Göre)" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, Afyon, 2001, s. 42

³⁴ Özbek, a.g.m. , s. 42

³⁵ Ercan Sucu, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Anadolu'nun Türkleşme Ve İslamlaşma Sürecine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2017, s. 77-78.

adamı, şair ve meslek gruplarından önemli kişiler Anadolu'da etkin rol alarak kültürel faaliyetlerin zenginleşmesini sağlamışlardır.

Anadolu'ya yerleşen Türkmenler de yerleşik hayata geçişi Anadolu'da hızlandırmışlar ve 13. yüzyıla damga vuran Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddin Rumi gibi mutasavvıflar ile Babailik, Bektaşilik, Mevlevîlik ve benzeri Türk tarikatlar bu dönemde ortaya çıkmışlardır³⁶. Mevlânâ'nın yaşadığı 13. yüzyılda Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi gönül insanları Türklerin Anadolu'daki dini yaşam ve hoşgörüsünün gelişimi üzerinde etkili olmuşlardır³⁷.

Türkiye Selçuklu Devleti zamanındaki sosyal ve kültürel faaliyetler bakımından bir başka önemli gelişme, Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurulmasıdır. Ahilik, Fütüvvet teşkilatının bir devamı ve Anadolu'da Türklüğe has bir teşkilat olarak görülmektedir. Anadolu'da nüfus daha çok kırsal alanda yaşamakta, şehirlerde yaşayan Türkler ise daha çok ticari faaliyetlerle uğraşmaktadırlar. Bu dönemde Kayseri, Sivas ve Tokat gibi merkezler Anadolu'daki önemli ticaret şehirlerinin başında gelmektedirler³⁸. Bu dönem Anadolu'sunda tarımsal faaliyet, sebze ve meyve üretimi, hayvancılık önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır.

Bu dönemde fethedilen şehirler iç kale, sur içi ve sur dışından oluşmakta olup; kale cami, ulu cami ve gök meydan Selçuklu şehirlerinin özelliklerindendir³⁹. Anadolu'da gayrimüslim ve Müslümanlar ayrı mahallelerde yaşamaktadırlar. Bu mahallelerin de klasik Ortaçağ şehircilik anlayışına uygun olarak bir surla ayrıldığı göze çarpmaktadır. Selçuklular bu dönemde eski Bizans kentleri olan Konya, Amasya, Sinop, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Eskişehir, Ankara ve Antalya gibi şehirleri hâkimiyetleri altına almış ve bu bölgeler hızla Türkleştirilmiştir. Ayrıca bu kentlere cami, medrese, tekke, çarşı ve hamamlar yapılarak bu gibi yerler imar açısından canlandırılmıştır⁴⁰.

Anadolu'daki Türkleşme ve İslamlaşmayla birlikte Türkler Anadolu'da imar faaliyetlerinde bulunmuş ve buraları tesisleştirmişlerdir. İşte bunlar vakıflar sayesinde olmuş, vakıflar ile birlikte medrese, şifahane, cami, zaviye, kervansaray, hamam gibi sosyal ve dini binalar yapılmıştır. Vakıflar işletme, öğrencilere burs verme, fakir hasta

³⁶ Özbek, a.g.m. , s. 42

³⁷ İbrahim Agah Çubukçu, "Türk Kültüründe Hoşgörü ve Mevlânâ, İnsan Hakları," Hoşgörü ve Mevlânâ Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu Yayınları, Konya, 1994, s. 63.

³⁸ Haykıran, a.g.e. , s. 27-28.

³⁹ Sadi S. Kucur, "Anadolu Selçukluları Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", D.İ.A. , C. 36, Ankara, 2009, s. 384.

⁴⁰ Ocak, a.g.e. , s. 265-268.

tedavisi, mühtedilere mali yardım, sakat hayvanları iyileştirme gibi birçok sosyal hizmet veren ve faaliyetleri finanse eden bir kurum olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir⁴¹.

Mevlânâ döneminde Anadolu'da kültürel ve fikri hareketlenmeler olmaya başladı. Maverâünnehir, Horasan, İran, Irak, Suriye ve Mısır'dan çok sayıda ilim ve fikir adamı, tarikat öncüleri Anadolu'ya gelmişler ve burada fikirlerini, görüşlerini, tarikatlarını yaymaya başlamışlardır⁴². Bunlar Anadolu'nun her tarafında geniş bir alan oluşturmuşlar ve siyasi iktidarın da desteğini alarak halk tarafından benimsenmişlerdir⁴³. Farklı yapı ve görüntüye sahip bu tarikatlar, çeşitli dilleri konuşan ve değişik kıyafetler giyen mutasavvıflar, şeyhler, sûfiler ve dervişlerden oluşmaktadır. Bu kişiler göçlerle kentlere ve kırsal kesimlere yerleşmişlerdir. Böylece kentli ve kırsal tasavvuf anlayışı, Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Bu tarikatlara bağlı şeyh ve dervişler Anadolu'nun pek çok bölgesinde özellikle Erzurum, Ahlat, Bayburt, Sivas, Tokat, Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Konya gibi dönemin önemli merkezlerine yerleşerek faaliyet göstermişlerdir⁴⁴.

Bazen küçük aileler veya kalabalık bir şekilde göçebe bir yaşam süren Moğollar⁴⁵ 13. yüzyılda yaptıkları akınlar ile Fahreddin Irakî, Necmeddîn Dâye ve Evhadeddin Kirmanî gibi önemli şair ve âlimlerin Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuş ve bu dönemde Anadolu'da tasavvuf oldukça gelişmiştir. Bu şeyhlerin bağlı oldukları tarikatlar ve benimsedikleri fikirler Anadolu'da kısa bir süre içerisinde oldukça yayılmıştır. Bu dönemde Sadreddin Konevî'nin çevresinde toplanan ve Şam ülkesinde yayılan Ekberiyye ve Rifâiyye gibi tarikatlar Anadolu'da en fazla yayılan tasavvufi hareketler olmuştur. Anadolu'da en fazla mensubu bulunan amelî mezhepler Hanefîlik ve Şâfîliktir. Hanefîlik bütün Anadolu'ya yayılırken Şâfîlik özellikle Anadolu'nun doğusunda ve güneyinde yaşayan Müslümanlarca benimsenmişti. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet inancı dışında kalan bir amelî mezhep olan Mu'tezile'nin ise önemi oldukça azdı⁴⁶.

13. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'da yeni tarikatlar oluşmaya başlamıştır. Bunlar arasında Mevlevîyye, o dönemdeki adıyla Celâlîye olarak bilinen tarikat oldukça

⁴¹ Ocak, a.g.e. , s. 269-270.

⁴² Bayram, a.g.e. , s. 232.

⁴³ Haykıran, a.g.e. , 29.

⁴⁴ Ocak, a.g.e. , s. 282-283.

⁴⁵ B. Y. Vladimirtsov, Moğolların İçtimai Teşkilatı, (çev. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 61.

⁴⁶ Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-i Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 19-20.

dikkat çekmektedir. Bu tarikat Mevlânâ'dan sonra oğlu Sultan Veled ve onun oğlu Ulu Ârif Çelebi tarafından devam ettirilmiş ve Anadolu'nun batısındaki Türkmen beylikleri arasında hızla yayılmıştır⁴⁷.

Yine bu yüzyıl içerisinde Anadolu'da Türkçe, Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça gibi beş dilin konuşulduğu anlaşılmakta olup bilim ve tasavvufta Arapça ve Farsçanın etkisi görülmektedir. W. Barthold, 13. Yüzyıla kadar Türkiye Selçuklularında devletin resmi dilinin Arapça olduğunu söylemiştir. O dönemin en önemli yazarlarından Kerimüddin Aksarâyî, Sâhib Fahreddin Ali zamanında sarayda Arapçadan Farsçaya geçildiğini belirtmiştir. Türkiye Selçuklularında diplomasi ve edebi yazı dili olarak Farsçanın, bilimsel alanda da Arapçanın kullanılmış olması Türkçenin gelişimini engellemiş ve kullanım alanını daraltmıştır. Bu sebeple Türkiye Selçuklu Devleti ve beylikler döneminde Türkçe yazılan eser sayısı oldukça azdır⁴⁸.

Bu dönemde medreselerin sosyokültürel yapı içerisinde oldukça önemli bir rolü vardır. Medreselerde okutulan ilimleri aklî ve naklî olarak ikiye ayırmak mümkündür. Aklî bilimler; hendese (geometri), hesap (aritmetik), ilm el-nücum (astronomi), mantık, felsefe ve tıp gibi bilim dallarından oluşmaktadır. Naklî ilimler ise; tefsir, hadis, kelim, fıkıh ve tasavvuf gibi ilimleri kapsamaktadır. Bu dönem Anadolu'sunun çok büyük bir kısmı Hanefî mezhebine bağlı olduğu için medreselerde özellikle dini ilimlerde okunan kitapların ve bunları okutacak müderrislerin genellikle Hanefî mezhebine bağlı olması tercih edilmiştir. Ama bu farklı mezheplerin bürokraside yer almasına ve medreselerde ders vermesine engel olmamıştır⁴⁹.

13. yüzyılda Türkiye Selçuklu döneminde mesnevî, kaside ve rubâî tarzında Arapça, Farsça ve Türkçe olarak farklı dillerde yazılan şiirler günümüze kadar gelmiştir. Farsça mesnevîler içerisinde yazıldığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte en çok okunan ve bilineni Mevlânî tarafından kaleme alınmış olan *Mesnevî*'dir. *Mesnevî* dışında Mevlânâ'nın en önemli eserlerinden birisi de gazellerle rubâîlerden oluşan *Dîvân-ı Kebîr* adlı eseridir. Sultan Veled'in babasının hayatı ve Mevlevîlerin inançları bakımından eski bir kaynak olması itibariyle önemli olan *İbtidâ-nâme*'si, bunun yanı sıra *Rebebnâme* ve *İntihanâme* bu türde yazılan diğer önemli eserler arasındadır. Ayrıca

⁴⁷ Ocak, a.g.e. , s. 285.

⁴⁸ Ocak, a.g.e. , s. 298-300.

⁴⁹ Ocak, a.g.e. , s. 303-304.

Sultan Veled'in kaside, gazel, kıta, terci-i bend, terkebî bend, musammat ve rubâîlerden oluşan Farsça *Divan*'ı da önemlidir⁵⁰.

1.4. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı

Mevlânâ Celâleddîn-i Muhammed, tarihi kaynaklarda yer alan rivayetlere göre Hicri 6 Rebiülevvel 604 tarihinde (M. 30 Eylül 1207) Belh şehrinde doğmuştur. Mevlânâ'nın annesi, mezarı Karaman'da bulunan, Anadolu'da Mader-i Sultan olarak bilinen Mü'mine Hatun'dur. Babası, Sultanu'l-ulema Muhammed Bahâeddin Veled'dir. Babası, Belh şehrinde Anadolu'ya doğru göç ettiği yıllarda Mevlânâ'nın yirmili yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir⁵¹.

Doğu medeniyetinin en önemli merkezlerinden olan Belh, Hint ve Fars kültürlerinin etkisi altında kalan bir şehirdi. Aynı zamanda coğrafi konumu nedeniyle doğu ile batı arasında önemli bir geçiş noktası ve önemli bir ticaret merkeziydi. Bu özelliği Belh'in kozmopolit bir şehir olmasını sağlamış, şehir değişik inanç ve kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Şehrin zengin kültür birikiminin Mevlânâ'nın zihin dünyasındaki etkilerini görmek mümkündür⁵².

Mevlânâ 3 yaşındayken babasıyla birlikte Nîşâbur'a gitmiş ve orada ünlü Iraklı mutasavvıf Feridüddin Attâr ile tanışmıştır. Feridüddin Attâr, Mevlânâ'nın zekâsını önceden sezerek *Tezkiretü'l-Evliya* isimindeki eserini ona sunmuştur⁵³. Mevlânâ çocukluk döneminde Tirmizi'den ders görmüş, hadis başta olmak üzere diğer nakli ilimleri ondan almıştır. Muhyiddin Arabî ile Şam'da görüşmüş, üstün zekâsı ve kabiliyetinden ötürü Muhyiddin Arabî onu takdir etmiş ve bazı eserlerini ona vermiştir. Şam'da Necmeddin Kübra'nın halifelerinden Sadeddin Hamevi ve Halveti şeyhlerinden Evhadeddin Kirmani ile görüşme imkânı bulmuştur. Dönemin önemli kişileri ile kurduğu bu irtibat ve dönemin en önemli dini-kültürel merkezlerine yaptığı ziyaretler onun bilgi ve görgüsünü önemli ölçüde arttırmıştır⁵⁴.

Mevlânâ'nın çocukluğu ve gençliğinin ilk dönemi Belh şehrinde geçmiştir. Bu şehirde yaşanan siyasi kaos ve istikrarsızlık nedeniyle babası Bahâeddin Veled, Belh şehrini terk etmek zorunda kalmıştır. Bahâeddin Veled'in Moğol istilası öncesinde ailesi ile birlikte Belh'ten uzaklaşmasına neden olan sürece dair bilgiler pek çok kaynakta yer

⁵⁰ Ocak, a.g.e., s. 306-307.

⁵¹ Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-i Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 44.

⁵² Haykıran, a.g.e., s. 50.

⁵³ Hilmi Ziya Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 261.

⁵⁴ Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi, s. 261-262.

almamıştır. Belh şehrinden ayrıldıkları dönem içerisinde Mevlânâ'nın 5 yaşında olduğu bilinirken, kardeşi Muhammed Alâeddin'nin 7 yaşında olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Bu bilgidен hareketle bazı eserlerde ailenin Belh'ten ayrılış tarihi olarak Hicri 609 veya 610 (M. 1212 veya 1213) yılı gösterilmiştir⁵⁵. Belh kentinden Hicri 616 yılında (M. 1219) ayrılmış olmaları ihtimalinin daha yüksek bir ihtimal olduğu görülmektedir. Bunun sebebi de Sultan Veled'in Bağdat'tan ayrılırken, Moğolların Belh Şehrini yağmalayıp istila etmesi haberlerinin buraya ulaştığı vakitte tarihin Hicri 617 (M. 1220) yılını gösterdiğinin bilinmesidir⁵⁶.

Hac görevini yapmak üzere yola çıkan kabile Nîşâbur ve Bağdat'a uğramıştır. Hac görevinin ifa edilmesinden sonra Hicaz'dan Şam'a, Şam üzerinden Anadolu'ya giriş yapmıştır. Ahmed Eflâki'ye göre; Mevlâna ve ailesi, Şam'dan Malatya'ya, sonra Erzincan'a geçmiştir. Erzincan yakınlarında bulunan Akşehir'de bir müddet kaldıktan sonra yedi yıldan daha fazla yaşadığı Karaman'a geçmiştir.

Sipehsâlâr'a göre ise; Mevlâna ve ailesi Hicaz'dan Şam'a, oradan Erzincan'a varmıştır. Erzincan yakınlarında bulunan Akşehir'de kışı geçirmiş, sonrasında da seyahatlerine devam ederek Konya'ya ulaştıklarından bahsetmiştir. Sipehsâlâr, ailenin Malatya'ya uğradığından hiç söz etmemekle birlikte Erzincan yakınlarında bulunan Akşehir'de bir yıl kaldıklarını belirtmiştir. Karaman'da yaşananlar hakkında bilgi vermeden ailenin Konya'ya yerleşmesine değinmiştir⁵⁷.

Bu göç sırasında Mevlânâ'nın, Karaman'da Lala Semerkândi'nin kızı Gevher Hatun ile evlendiği bilgisi pek çok kaynakta yer almaktadır. Mevlânâ'nın bu evlilikten, Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi adında iki çocuğu olmuştur⁵⁸. Karaman'da yedi yıl kaldıkları dönem içerisinde Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun ile ağabeyi Alâeddin Muhammed vefat etmiş ve *Mader-i Mevlânâ Türbesi*'ne gömülmüşlerdir⁵⁹.

1.4.1. Konya'ya Geliş ve Mevlânâ'nın Eğitimi

Mevlâna ve babası Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya ulaştıklarında devletin başında I. Alâeddin Keykubad bulunmaktaydı. Mevlâna ve ailesi Konya'ya yerleştikten sonra I. Alâeddin Keykubad'ın egemenliğine tabii oldular. Taç Melek Hatun'un İsmetiyye misafirhanesinde kalmaya başladılar. Babası Bahâeddin Veled,

⁵⁵ Mevlânâ, Mesnevi, (çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 24-25.

⁵⁶ Mesnevi, s. 25.

⁵⁷ Mesnevi, s. 25.

⁵⁸ Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-in Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 45.

⁵⁹ Mesnevi, s. 26.

Konya'ya yerleştikten sonra hayatının sonuna kadar müderrislik yapmıştır⁶⁰. Bahâeddin Veled M. 1230/1231 yılında vefat etmiş ve Konya'da defnedilmiştir.

Mevlânâ'nın ilk hocasının babası Bahâeddin Veled olduğu bilinmektedir. Babasından terbiye ve eğitim alan Mevlânâ erken yaşlarda olgunlaşmış, bilgi sahibi olmuş ve zamanının çoğunu dini bilimlere ayırmıştır. Mevlânâ'nın babasının vefatını haber alan Seyyid Burhâneddîn Tirmizi, Mevlânâ'yı yalnız bırakmamak için Konya'ya gelmiş ve onun manevi terbiyesi ile ilgilenmiştir⁶¹.

Babası vefat ettikten iki yıl sonra, M. 1233 yılında Mevlânâ hocası Seyyid Burhâneddîn'in yönlendirmesiyle eğitim almak için Halep ve Şam'a gitmiştir. Halep'te Kemaleddin bin Adim'den ders aldıktan sonra Şam'a geçmiş ve burada birkaç yıl kalmıştır. Şam'da kaldığı süre tam olarak bilinmemekle birlikte Mevlevî kaynaklarında dört veya yedi yıl kaldığı bilgisi yer almaktadır.

Mevlânâ, Şam'da bulunduğu süre içerisinde Muhyiddin İbn Arabi, Sadeddin El-Hamevi, Şeyh Osman Rûmî, Evhadüddin Kirmani ve Sadreddin Konevi ile dini ve ilmi sohbetlerde bulunmuştur⁶². Mevlânâ Şam'da eğitim faaliyetlerini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönüş yolunda hocası Seyyid Burhâneddîn Tirmizi'nin Kayseri'ye göç etmesi nedeniyle önce Kayseri'ye uğramış, hocasını ziyaret etmiş ve burada çile çıkarmıştır. Daha sonra Konya'ya geri dönen Mevlânâ, Hicri 638 (M. 1240-41) yılında hocasının vefat etmesi üzerine Konya'dan ayrılmış ve tekrar Kayseri'ye gelerek hocasının kabrini ziyaret etmiştir⁶³.

1.4.2. Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ

Mevlânâ eğitim hayatı boyunca tefsir, hadis, fıkıh, lügat, Arapça dersleri almış ve devrinin en önemli âlimlerinden olmuştur. *“Bütün ömrümün hasılı şu üç sözden fazla değildir: Hamdım, piştim, yandım”* diyen Mevlânâ; babası ve Tirmizi'nin yanında pişmiş, ama maneviyatın son haline erişememiştir. Mevlâna, Anadolu'da tanınan bir âlim-evliya olduktan sonra yüzlerce müridi, öğrencisi olmuş ve kendisini öğrencilerine adayarak vaktinin büyük bir kısmını onlara ayırmıştır⁶⁴.

⁶⁰ Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesi, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s. 185.

⁶¹ Emine Yeniterzi, Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 18-19.

⁶² Yeniterzi, a.g.e. , s. 19.

⁶³ Mesnevi, s. 26-27.

⁶⁴ Yeniterzi, a.g.e. , s. 20.

Mevlânâ'nın hayatında Şemseddin Tebrîzî çok önemli bir yere sahiptir. Birbirleriyle karşılaşmaları, aralarındaki sevgi ile ilgi çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Şemseddin Muhammed-i Tebrîzî, Hicri 642 (29 Kasım 1244) tarihinde Konya'ya gelmiş ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır⁶⁵.

Şemseddin Tebrîzî ve Mevlânâ'nın ilk karşılaşmaları ve ilk konuşmaları hakkında kaynaklarda değişik bilgiler vardır. Sipehsâlâr, Konya'ya gelen Şemseddin Tebrîzî'nin sabah vakti bir sedirde oturduğunu ve oradan geçen Mevlânâ ile göz göze geldiğini ve ilk manevi etkilenmenin burada gerçekleştiğini söylemiştir⁶⁶. Mevlânâ, Şam'da eğitimine devam ettiği süre içerisinde Şemseddin Tebrîzî ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşma sırasında üzerinde siyah elbiseler bulunan Şemseddin Tebrîzî; “*Ey manalar aleminin sarrafı, beni bul*” diyerek Mevlânâ'ya seslenmiş ve kalabalığa karışıp ortadan kaybolarak izini kaybettirmiştir⁶⁷.

Mevlânâ, Şems ile karşılaşmasından itibaren halk ile tamamen irtibatını kesmiş, medresedeki derslerini ve müritleri ile görüşmeyi bırakmış ve tüm zamanını Şems ile geçirmeye başlamıştır. Bu durum müritlerinin kim olduğunu bilmedikleri Şems'e kin beslemelerine yol açmıştır. Mevlânâ'nın vaazlarından yoksun kalan halk arasında çeşitli dedikoduların çıkması üzerine Şems şehri terk etmiştir. Mevlânâ'yı üzen bu durumu fark eden müritleri ondan özür dilemişlerdir. Bir süre sonra gönderdiği mektuptan Şems'in Şam'da olduğunu öğrenen Mevlânâ ona mektuplar yazarak geri dönmesini istemiştir⁶⁸.

Eflâki, Şems'in Şam'da bir yıl kaldıktan sonra Konya'ya döndüğünü ve Mevlânâ'nın evlatlığı Kimyâ Hatun ile evlendiğini, eşinin ölümünden yedi gün sonra da M. 1246 yılının Aralık ayında ikinci defa ortadan kaybolduğunu söylemektedir⁶⁹.

Şems, Mevlânâ üzerinde manevi bir dönüşüme neden olmuştur. Fakat aralarındaki ilişki mürit-mürşit rollerinin ötesine geçmiştir. Şems'in kılavuzluğuna çok fazla boyun eğmişse de Mevlânâ müritlerinin gözünde tam bir hoca ve âlimdi. Şems kendi ruhunun yansımasını Mevlânâ'da görmekteydi. Mevlânâ genç bir erkek olsaydı, bildiğimiz geleneksel mürit rolünü üstlenebilirdi, fakat Şems azarlaması ve övgüleriyle aralarındaki ilişkilerinin eşsiz doğasını ortaya çıkardı. Şems, “*Bazen engin bilgisi onun*

⁶⁵ Mesnevi, s. 28.

⁶⁶ Reşat Öngören, “Mevlânâ”, D.İ.A. , C. 29, Ankara, 2004, s. 443.

⁶⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12-13.

⁶⁸ Öngören, “Mevlânâ”, s. 443.

⁶⁹ Semih Ceyhan, “Şems-i Tebrîzî”, D.İ.A. , C. 38, Ankara, 2010, s. 513.

önüne geçer ve yola koyulurdu” veya kılavuzluk ve ilham almak için diğerlerinin eserlerini okumayı sürdürdüğü için Mevlânâ’dan yakınmaktaydı⁷⁰.

Şems, Mevlânâ’nın sadece tasavvufla ilgili kitap okumasını değil, okuduklarını hayata geçirmesi gerektiğini söyledi. *“Sen bunu ilim yoluyla öğrenmek istiyorsun. Halbuki bu yolda yürümek ve savaşmak gerektir.”* Şems çok türlü sözcük oyunlarına dayanan bilmecelere verilen zorlayıcı cevapların sonunda Mevlânâ’yı kitaplardan öğrenmekten uzaklaştırmasıyla övünmektedir. Şems’in Mevlânâ’yla tartıştığını ve onu meşgul ettiğini ve böylece doğruya ulaşabileceklerini düşündüğünü görmekteyiz. Şems Mevlânâ’nın çok üzerine gider ve Mevlânâ’yı usandırır ve Mevlânâ başka şeylerle ilgilenir ama Şems ısrarından vazgeçmez. Mevlânâ’yı manevi gelişiminin sonraki aşamasında kendi başına bırakmış gibi görünen Şems, ondan zorunlu ayrılışını hayal kırıklığı, kızgınlık ve sevgisinin azalması olarak belirtmiştir⁷¹.

Sultan Veled, Mevlânâ ve Şems arasındaki ilişkiyi Hz. Musa-Hızır arasındaki ilişkiye benzetmiştir. Musa’nın peygamber olmasına rağmen Hızır’ı aradığı gibi Mevlânâ’nın da bulunduğu dönemde kendisinden daha büyük kimse olmamasına rağmen Şems’i aradığını görmekteyiz⁷².

Eflâkî, Şems’e suikast yaptıranlar arasında Mevlânâ’nın oğlu Alâeddin’in de bulunduğunu, bundan dolayı Mevlânâ’nın kendi oğlunun cenazesine katılmadığını söylemektedir. Sipehsâlâr ise Mevlânâ ve Şems’in Sultan Veled’e daha fazla ilgi göstermesinden dolayı Alâeddin’de kıskançlığın başladığını, bunun yanı sıra Şems’in Kimya Hatun’la evlendiği vakitte kış olduğunu, Mevlânâ’nın da onlara mutfakın sofasını verdiğini, Alâeddin’in babasının yanına vardığında buradan geçmek zorunda kaldığından dikkatli ve saygılı olması hususunda Şems’in onu uyardığını ve Alâeddin’in de bunu hazmedemeyerek durumu halka anlatmasının dedikoduları arttırdığını belirtmiştir⁷³.

1247 yılının Aralık ayında aralarında Alâeddin’in de bulunduğu yedi kişi Şems’e pusu kurmuşlar, onu öldürüp bir kuyuya atmışlar ve bunu duyan Sultan Veled cesedi kuyudan çıkarıp, Mevlânâ’nın babası için yaptırdığı medresede, Bedreddin Gevhertaş’ın yanına defnetmiştir. İlk başta Şems’in öldüğüne inanmayan Mevlânâ sonra Şems’in

⁷⁰ Franklin Lewis, *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi*, Doğu ve Batı, (çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 209.

⁷¹ Franklin Lewis, a.g.e. , s. 210.

⁷² Öngören, “Mevlânâ”, s. 444.

⁷³ Öngören, “Mevlânâ”, s. 444.

öldürüldüğüne inanmış ve kendisine Seyyid Burhâneddîn'in halifesi Kuyumcu Salâhaddin'i vekil kılmış ve hayatındaki coşkunkluk devresi böylece bitivermiştir⁷⁴.

Mevlânâ hayatı boyunca Belh, Tebriz, Şam, Semerkânt, Halep, Karaman, Konya, Akşehir ve Kayseri gibi değişik şehirleri de ziyaret etmiş ve ziyaret ettiği her şehirde önemli dostluklar kurmuştur. Mevlânâ, en yakın dostları arasında bulunan Muhyiddîn-i Arabî, Sâdeddîn-i Hamevî, Osman Rûmî, Evhadeddîn Kirmânî ile Şam'da görüşmüş, Sadreddîn-i Konevî ile Şam ve Konya'da, Kemâleddîn bin Adîm ile Halep'te, Emir Ahmed, Feridüddin Attâr ile Semerkânt'ta, Sâhib İsfahânî ile Kayseri'de görüşmüş ve onların dostluklarını kazanmıştır⁷⁵.

Konya'da en yakın dostlarından birisi Kuyumcu Salâhaddin'dir. Konya'da doğan Kuyumcu Salâhaddin burada kuyumculuğu öğrenmiş ve Seyyid Burhâneddîn'e bağlanmıştır. Ayrıca Mevlânâ'nın vaazında bulunarak ona mürit olmuştur. Ardından Konya'ya yerleşen ve bir bağ Sâhibi olan Salâhaddin, Şemseddin Tebrîzî gelince ona uymuş, manevi hayatına burada devam etmiştir⁷⁶.

Mevlânâ, Şems'in vefatından sonra onun varlığında batan gerçek güneşin, Salâhaddin'in varlığından doğduğunu söyleyip adamlarına “*Şeyh odur, ona uyun*” dedi ve oğlu Sultan Veled'e de aynı emiri verdi. Tahsili olmayan, ama yanındaki büyüklerden, bulunduğu meclislerden iyi bir şekilde kendini yetiştiren Salâhaddin dikkatli olan ve halkın içinden gelen biriydi. Mevlânâ onun tesiriyle artık verim dönemine başladı. Bir müddet sonra Salâhaddin aleyhine başkaldırıları oldu ve karşı çıkanlar “*Hiç olmazsa Şemseddin, bilgindi. Bunun hiç bilgisi yok. Neden Mevlânâ, bunu büyük sayıyor, bizden fazla seviyor?*” demiş ve onu öldürmeye çalışmışlar, fakat başarılı olamamışlardır⁷⁷.

Salâhaddin ilerleyen zamanlarda hastalanmış ve 29 Aralık 1258'de vefat etmiştir. Konya ve çevresi o zamana kadar böyle bir cenaze görmemişti ve çok kalabalıktı. Salâhaddin, Mevlânâ'nın babasının yanına defnedildi. Mevlânâ, Salâhaddin'in ölümünden sonra Çelebi Hüsâmeddin'i kendine dost edindi; Mevlânâ'yı sevenler ona uydular ve gerçek Mevlânâlık devri, verimli devresi başlamış oldu⁷⁸.

⁷⁴ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 22.

⁷⁵ Öngören, “Mevlânâ”, s. 442.

⁷⁶ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 23.

⁷⁷ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 23-24.

⁷⁸ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 24-25.

Mevlânâ'nın en yakın dostlarının arasında yer alan bir diğer isim Hüsâmeddin Çelebi'dir. Hicri 622'de (M.1225) Konya'da doğan Hüsâmeddin Çelebi, Urmiye'den Anadolu'ya göç ederek Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur⁷⁹. Çelebi Hüsâmeddin'in en büyük çabası, bilgi ve şiir dünyasına, Mesnevi'yi kazandırmasıdır. Şemseddin Tebrîzî ile coşkunluk devresine dalan Mevlânâ, Salahaddin ile bir sükûn devresine girmiş ve artık verim devresi gelmişti. Hüsâmeddin bir gün, Mevlânâ'ya manzum bir eser yazması gerektiğini dile getirdikten sonra onu bu yolda teşvik etmiş ve bu konuda ricacı olmuştur. Mevlâna ise ona verdiği cevapta zaten yazmaya başladığını söyleyerek, sarığından çıkardığı kâğıdı Hüsâmeddin'e vermiştir. Bu kâğıtta Mesnevi'nin ilk on sekiz beyti yazılıydı ve Çelebi'nin yazım işini kabul etmesiyle, Mesnevi yazılmaya başlamıştır. Çelebi bundan sonra Mevlânâ'nın yanından hiç ayrılmamış ve Mevlânâ'nın söylediklerini o yazmıştır. Bu yazım süreci sanıldığından aksine düzenli bir şekilde, belirli bir mekânda gerçekleşmemiştir. Bazı zamanlarda yolda yürürken, bazı zamanlarda ise geceleri sabahlara kadar yazmışlardır. Yazım sürecinin planlanmaması nedeniyle günlük olaylar bile birer manzum olarak esere girmiştir. Bazen biri geliyor bir şey soruyor, söylüyor veya Çelebi bir şey soruyor, tüm bunlar cevapları Mesnevi'de yer alıyordu. Mevlânâ, Mesnevi'yi yazmak için hiçbir şeye başvurmamış ve bir plan yapmamıştır. Bu nedenle Mesnevi içerik ve konuların işleniş bakımından düzenli değildir. Mevlânâ yazarken bir bahis, başka bir hikâyeyi açıyor, Mesnevi bu şekilde kaleme alınıyordu⁸⁰.

Mevlânâ, Mesnevi'yi yazarken her ciltte Hüsâmeddin Çelebiden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Hatta bazen Mesnevi'yi "*Hüsamine*" adıyla anmıştır. Mesnevi'nin yazılmasına sebep olan Hüsâmeddin Çelebi'ye çok müteşekkir kalmıştır. Hüsâmeddin Çelebi, 12 Şâban 683 (24 Ekim 1284) tarihinde Konya'da vefat etmiş ve en yakın dostu Mevlânâ'nın yanına defnedilmiştir⁸¹.

1.4.3. Mevlânâ'nın Vefatı

Mevlânâ, Şemseddin Tebrîzî'nin gelişiyile mükemmel bir coşkunluğa ve heyecana ulaşmıştır. Yıllarca aşk ile kendinden geçen ve ömrünü yoksullukla geçiren Mevlânâ uzun süren eğitim faaliyetleri ve çok küçük yaşlarından itibaren başlayan uzun seyahatler nedeniyle iyice yıpranmıştır. Ömrünün son günlerini geçirdiği günlerden

⁷⁹ H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", D.İ.A. , C. 18, Ankara, 1998, s. 512.

⁸⁰ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 25-27.

⁸¹ Sevgi, a.g.m. , s. 512.

birinde Sadreddin Konevi, Mevlânâ'yı görmeye gelmişti. Mevlânâ, yanındaki su dolu kaba ellerini sokup yüzünü gözünü ıslatıyordu. Sadreddin Konevi, Mevlânâ'ya şifa dileyince o da *“Bundan sonra şifa sizin olsun. Sevenle sevilen arasında zardan bir gömlek kaldı. Nurun nura kavuşmasını istemez misiniz?”* demiştir. Onun bu sözlerine karşılık Sadreddin Konevi cevap vermeden oradan ayrılmıştır⁸².

Mevlânâ'nın sağlık durumu ölmeden önce bir süreliğine iyiye gitmiş olsa da bu ölümünü engellememiştir. Mevlânâ bu süreçte ziyaretine gelen dostlarıyla görüşmüş, onlara bazı nasihatlerde bulunduktan sonra vasiyetini söylemiştir. Mevlânâ'nın son anlarında yanında en yakın dostlarından Hüsâmeddin ve oğlu Veled vardır. Veled babasının hastalığı döneminde yanından hiç ayrılmamış ve onun ihtiyaçlarını son ana kadar karşılamıştır⁸³.

Mevlânâ, 17 Aralık 1273 Pazar günü güneş batarken vefat etmiş, Hakk'a ve sevgili peygamberine kavuşmuştur. Mevlânâ, ölümü bir ayrılık ve yok olmaktan öte ebedi vuslat olarak görmekteydi. Bu nedenle Mevlânâ'nın ölümü daha sonraki süreçte, Mevlevîler başta olmak üzere diğer tasavvufî akımlar tarafından düğün gecesi olarak adlandırılmış ve bugüne *“şeb'i arûs”* denilmiştir. Mevlânâ'nın ölmeden önceki nasihatleri daha ziyade tasavvufî mesajlar içermekteydi. Nitekim Mevlânâ son anlarında yanında bulunanlara; *“Ben size, gizlice ve açıkça Allah'tan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, günahlardan çekinmeyi, oruç tutmaya ve namaz kılmaya devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyet ve cefasına dayanmayı, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerem Sâhibi salih kişilerle beraber olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası olandır. Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır”* diyerek nasihatlerde bulunmuştur⁸⁴.

Mevlânâ'nın vefat ettiği haberi çok kısa bir süre içerisinde Konya ve civarındaki şehirlere yayılmıştı. Döneminin en önemli mutasavvıflarından biri olan Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde toplum üzerinde oluşturduğu etkiyi cenazesinde görmek mümkündür. Kaynaklarda cenaze merasiminin çok kalabalık olduğu, her inanç ve yaş grubundan insanın cenaze törenine katıldığı bilgisi yer almaktadır. Mevlânâ'nın türbesi vasiyetine uygun olarak inşa edilmiştir. Firuze renkli çinileri nedeniyle yeşil kubbe anlamında Kubbe-i Hadrâ olarak bilinen bu türbe, Sultan Veled ve Alemeddin Kayser'in gayretleri

⁸² Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 28-30.

⁸³ Gölpınarlı, Mevlânâ, s. 30-31.

⁸⁴ Yeniterzi, a.g.e. , s. 26-27.

ve Selçuklu Emiri Muineddin Pervâne ile eşi Gürcü Hatun'un maddi destekleri ile yapılmıştır. Türbenin mimarı Tebrizli Bedreddin'dir ve 1274 yılında tamamlanmıştır⁸⁵.

Mevlânâ yaşadığı döneme damgasını vurmuş, Türk-İslam medeniyetinin gelişimi ve yükselişi bakımından mühim bir mevki elde etmiş, Anadolu'da tasavvufun yayılmasına önemli katkısı olmuştur. Mevlânâ, Anadolu insanına çok şeyler katmış ve onlardaki yaşama sevincini arttırmıştır ve yaşadığı dönem içerisinde sosyokültürel hayatı önemli ölçüde etkilemiştir⁸⁶.

1.5. Hz. Mevlânâ'nın Eserleri

Mevlânâ'nın yazmış olduğu eserler olan Mesnevi, Divân-ı Kebir, Fîhi Mâ-fîh, Mecâlis-i Seba ve Mektuplar gibi tasavvufi, ders verici ve öğüt veren eserler günümüzde halen okunmakta ve üzerine çalışmalar yapılmaktadır.

Hz. Mevlânâ'nın, doğu ve batıda üne kavuşmuş bulunmasına rağmen, Anadolu ve Balkanlar da dâhil olmak üzere Türk dünyasında yeterince tanındığını söylemek zordur⁸⁷. Mevlânâ'yı Türk dünyasına tanıtmak için öncelikle İslam ve Türk tarihinde ilk tasavvufî hareketler ele alınıp araştırıldıktan sonra⁸⁸, ona ilişkin kitap, makale ve bildirilerin bibliyografik bir listesi oluşturulmalı⁸⁹ ve bu faaliyetler de Türk dünyasının her yerinde yapılacak çeşitli çalışmalarla desteklenmelidir⁹⁰.

1.5.1. Mesnevi

Mevlânâ ile özleşen en önemli eser Mesnevi'dir. Bu eser mesnevi türünde yazıldığı için bu isimle anılmıştır. Eser altı ciltten oluşmaktadır⁹¹. Mevlânâ bu eseri hayatının son on beş yılında kaleme almış ve burada yaşadığı olaylar hakkında bilgiler vermiştir. İkinci cilde 15 Recep 662/13 Mayıs 1264 günü başladığını bu cildin başında kendisi ifade etmiştir. Hüsâmeddin Çelebi tarafından kaydedilen, gözden geçirilen ve üzerinde düzeltmeler yapılan Mesnevi, Mevlânâ'nın hayatının son yıllarına kadar yazılmaya devam etmiştir. Mevlânâ, Mesnevi adlı eserinde bilgilendirici ve öğretici bir yol izlemiştir. Mesnevi'nin en temel konusu dini ve tasavvufi bilgilerdir. Bununla birlikte

⁸⁵ Yeniterzi, a.g.e. , s. 28-30.

⁸⁶ Mehmet Aydın, "Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı," 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1985, s. 286.

⁸⁷ Mehmet Temizkan, "Türk Dünyasında Mevlâna ve Mevlâna'nın Türk Dünyasında Tanıtılması Meselesi," Sümam Yayınları: 5, Bildiriler Serisi: 2, 2010, s. 92.

⁸⁸ Temizkan, a.g.m. , s. 95.

⁸⁹ Mehmet Önder, Mevlânâ Bibliyografyası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 1-280; Mustafa Tekin, Mevlânâ Bibliyografyası, İstem, S. 10, Çanakkale, 2007, s. 345-398.

⁹⁰ Temizkan, a.g.m. , s. 101.

⁹¹ Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn-i Hayatı, Eserleri, Felsefesi, s. 268.

Mevlânâ'nın kendi hayatı ile ilgili değerlendirmeleri, yaşanan olaylar karşısındaki tavır ve tutumları da Mesnevi'nin konuları arasında yer almaktadır. Altı cilt halinde, yaklaşık yirmi altı bin beyte sahip olan Mesnevi, dünyada çok ilgi toplamıştır. Bu nedenle yazıldığı dönemden günümüze eserle ilgili olarak çok geniş bir sahada şerh⁹², tercüme, seçme, konulara göre tasnif ve sözlük çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Bu eserin daha çok Türkçe ve Farsça olmak üzere çeşitli dillerde yazılmış kırkı aşkın şerhi vardır⁹³.

Anadolu'da asırlardan beri okunan, dinlenen, toplumsal anlayış ve tavır birliğine zemin hazırlayan tasavvufi kaynakların başında Mesnevi gelmektedir. Tasavvufi anlayış çerçevesinde aşk, sabır, gayret, tevekkül, ilim, akıl, idrak, hakikat, suret, mana, hicab ve taklit gibi yüzlerce kelime ve teriminin izahını Mesnevi'de bulabiliriz. Mesnevi çoğu özelliğinin yanı sıra 13. Yüzyıl Müslüman toplumunun, Anadolu ve Konya halkının dünyasını yansıtan bir ahlak ve kültür mirasıdır. Bu eserde farklı dönemlere ve birbirlerinden farklı milletlere ait hadise, hikâye ve fıkralar vardır. Mevlâna farklı kaynaklardan elde ettiği bilgilerle bu içerik zenginliğini oluşturmuştur. Mesnevi'nin insanlara yol gösterici olduğu, bini aşkın konuda atasözü ve vecizenin Mesnevi'nin içinde bulunduğu ve bunların çoğunun da Mevlânâ'ya ait olduğu bilinmektedir⁹⁴.

Çok yönlü ve zengin olan bu eserde tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, tarih, tıp gibi ilimlere ilişkin konular, zamanın örf ve adetlerine dair bilgi ve birçok hikâye bulunmaktadır. Anlatılan hikâyeler Kelile ve Dimne, Feridüddin-i Attâr'ın *Esrar-nâme* ve *İlahi-Name'si*, Salebi'nin *Kıyasu'l-Enbiya'sı*, Gazzâlî'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-Din'i* ve Şems'in *Mağâlât'ı* gibi eserlerden alınmıştır. Ayrıca az sayıda anonim hikâye ve fıkra da bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklu döneminde yaşayan Mevlânâ, Osmanlı döneminde de önemini korumuştur. Bu önem, Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla azalmaya başlamıştır. Bu dönemde yasaklanan semâ törenleri ve çoğu Mevlevî töreni uygulanması sona ermiştir. Yeni harf devrimi ile Mevlânâ çalışmalarının yeni nesle aktarılması için 1934'te Eyüp Necati Perhiz'in *Kıssadan Hisseler* adlı Mesnevi'den seçme hikâyeleri basılmıştır. Bundan sonraki ilk tam metin ise 1942

⁹² İsmail Güleç, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin tamamına yapılan Türkçe şerhler," İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri, S. 22, 2006, s. 135-154.

⁹³ Mesnevi, s. 35.

⁹⁴ Mesnevi, s. 35-36.

yılında Veled İzbudak tarafından çevrilmiştir. Daha sonra Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları tarafından Mesnevi tercümesi yapılmıştır. En son yapılan baskı ise Abdülbaki Gölpınarlı'nın 2000 yılındaki son çevirisidir⁹⁵.

Hacmi, muhtevası, şöhreti ve tesirleri bakımından yalnızca Türk edebiyatında değil, dünya edebiyatlarında da seçkin bir yere sahip olan Mesnevi, birçok şair ve edebiyatçı için kaynak niteliğindedir⁹⁶. Mevlânâ'nın en önemli eseri olan Mesnevi bugün dahi güncelliğini korumakta, tüm cihanda ölümsüz bir eser olarak varlığını sürdürmektedir⁹⁷.

1.5.2. Divân-ı Kebîr

Sözlükte “*Büyük Divan*” anlamına gelen Dîvân-ı Kebîr gazel ve rubailerden oluşan geniş çaplı bir eserdir. Mahlas olarak Şems ve Şems-i Tebrîzî adları kullanılmış ve bu esere bu yüzden Dîvân-ı Şems, Divan-ı Şems-i Tebrîzî denilmiştir⁹⁸.

Mevlânâ, Horasan'da şiir yazmanın ve söylemenin ayıp olduğunu, şiir yazmaya kendisini sevenlerin isteği üzerine başladığını, ülkesinde kalsaydı ders vermek, kitap yazmak ve zâhidlikle vaktini geçireceğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın ilk döneminde söylediği şiirlerin Şems-i Tebrîzî ile buluşmasından önceki döneme ait olduğu söylenmektedir. Sultan Veled *İbtidâ-nâme* adlı eserinde; “*Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî'den sonra kendini şiire verdiğini söylediğine ve diğer şairlerin şiirleriyle velilerin ilhama dayanan, Kur'an sırlarını açıklayan şiirlerini kıyasladığına, Enveri ve Zâhir gibi dünyevi şairlerle Senai, Attâr ve Mevlânâ gibi şairlerin şiirlerini ayrı görmek gerektiğine dair bilgi verdiğine göre Dîvân-ı Kebîr 'deki şiirlerin çoğunun Şems ile buluşmasından sonra söylendiğini kabul etmek gerekir*” demektedir⁹⁹.

Mevlânâ'nın çeşitli yer ve zamanlarda bilhassa semâ sırasında duygularını dile getirdiği şiirler, “*katib-i esrar*” denilen özel kâtipler tarafından kaydedilmekte ve aruz bahirlerine göre düzenlenmektedir. Böylece aruz vezninin yirmi bir ayrı bahrinde söylenmiş, her bahri birer divançe teşkil eden büyük bir divan ortaya çıkmıştır. Halifesi Hüsâmeddin Çelebi, Mevlânâ'ya divanlarının sayısının arttığını ve ününün doğu ve batıya yayıldığını söylerken bahirlere göre düzenlenmiş bu defterleri belirtmiştir. “Şiir

⁹⁵ Rifat Atay, “Denizi Bitirmek: Mevlânâ Çalışmalarına Resmi Katkılar Üzerine,” Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 18, Şanlıurfa, 2017, s. 8-10.

⁹⁶ Yeniterzi, a.g.e. , s. 36-37.

⁹⁷ Şefik Can, “Selçuklu Kültüründe Hz. Mevlânâ'nın Yeri”, 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Konya, 2003, s. 205-206.

⁹⁸ Öngören, “Mevlânâ”, s. 446.

⁹⁹ Tahsin Yazıcı, “Dîvân-ı Kebîr”, D.i.A. , C. 9, Ankara, 1994, s. 432.

de nedir ki ondan söz edeyim, şairlerin hünerlerinden başka hünerim var benim” diyen Mevlânâ’nın eline kâğıt kalem almadan şiirlerini söylemiş olması, onun şiir söyleme ve yazma endişesi duymadığının bir göstergesidir. Mevlânâ, *Mesnevi*’de olduğu gibi *Dîvân-ı Kebîr* adlı eserinde de Horasan’da halk arasında konuşulan Farsçadan yararlanmışır. Şiirlerine giren Arapça parçalar ve beyitler halk arasında konuşulan Arapça olduğu gibi, Rumca şiirleri de 13. Yüzyılda Anadolu’da halk tarafından konuşulan gündelik Rumca olduğunu belirtmektedir. Şiirlerinde amiyanelik olmadığı gibi mısra ve beyit yapısı sağlam, kullandığı kelimeler oldukça ahenkli ve güzeldir¹⁰⁰.

Mevlânâ’nın kırk bin beyte yaklaşan şiirleri, önce aruz veznindeki benzer vezinlerin oluşturduğu bahir denilen gruplara göre ayrıldıktan sonra alfabetik sıraya tabi tutulmuş ve yirmi bin beyitten oluşan bu eser meydana gelmiştir. Bu yüzden bu esere büyük divan anlamında *Dîvân-ı Kebîr* adı verilmiştir. *Dîvân-ı Kebîr*; Mevlânâ’nın kaside, gazel, rubai ve diğer şiirlerini içine almakta ve tüm bu şiirlerde onun duygu yüklü alemi görülmektedir. *Dîvân-ı Kebîr*, Farsça aslı yanında, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Arapça, Urduca, Endonezya dili, Özbekçe ve İbranice olarak birçok dile çevrilmiştir¹⁰¹.

Mevlânâ’nın ikinci eseri olan *Divan-ı Kebir* 1955’te Gölpınarlı’nın ilk çevirisinin ardından yedi cilt olarak 1957-71 yılları arasında üç yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Sınırlı bir çerçeveye sahip olmakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı’nca 1959 ve 1961’de Midhat Bahari Beytur’un iki ciltlik çevirisi de neşredilmiştir. Resmi katkılarla yapılan yedi ciltlik tam baskı ise 1992 yılında çıkmıştır¹⁰².

1.5.3. Fîhi Mâ-fîh

Mevlânâ’nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesi ile meydana gelen eser, yazma nüshalarında *Esrar-ı Celil*, *Esrarü’l-Celâlîyye*, *Kitabü’n-Nesa’ih li-Celâleddîn-i* ve *Risale-i Sultan Veled* gibi farklı isimlerle adlandırılmışır. Daha sonraki dönemlerde bu eser Fîhi Mâ-fîh adıyla bilinmiştir. Eseri neşreden Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Mesnevi*’de yer alan, “Yer ve gök nur ile doldu, onların hepsi Mağâlâtta söylenmiş oldu” mısrasındaki “*Makâlât*” kelimesiyle bu eserin işaret edildiği belirtmektedir. Yazma nüshalarında

¹⁰⁰ Yazıcı, a.g.m. , s. 432.

¹⁰¹ Yeniterzi, a.g.e. , s. 39-40.

¹⁰² Atay, a.g.m. , s. 10.

bölüm sayısı farklılıklar göstermekte olup eser altısı Arapça, diğerleri Farsça olmak üzere yaklaşık yetmiş beş bölümden oluşmaktadır¹⁰³.

Mevlânâ'nın çeşitli meclislerindeki sohbetlerinin, oğlu Sultan Veled ya da müritlerinden biri tarafından bir araya getirilmesiyle oluşan bu eserde Mevlânâ'nın tasavvufî düşünceleri ile şiir telakkisi, dünya, ahiret, veli, nebi, mürşit, mürit, cennet, cehennem, insan, din, iman, aşk, irade, semâ ve ibadet gibi konulardan bahsedilmektedir¹⁰⁴.

İlk olarak Tahran ve Hindistan'da basılan Fîhi Mâ-fih'in bu iki baskıya ve altı nüshasına dayanılarak ilmi neşri Bediüzzaman Fûrûzanfer tarafından oluşturulmuştur. Meliha Ülker Anbarcıoğlu bu neşri esas alarak eseri Türkçeye çevirmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı ise eseri Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalarından da faydalanarak yeniden Türkçeye çevirmiş ve düzenlemiştir¹⁰⁵.

1.5.4. Mecâlis-i Seba

Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşan bir eserdir. Bu eser Türkçede “Yedi Meclis” anlamına gelmektedir. Mevlânâ'nın konuşmalarında geçen ayet ve hadislerin açıklanmasının yanı sıra Senai ve Attâr gibi şairlerin şiirleri, Mesnevi'de anlatılan bazı hikâyeler ve Dîvân-ı Kebîr'den şiirler de bu eserde yer almaktadır. Bu eser Sultan Veled ve Hüsameddin Çelebi tarafından yazıya geçirilmek suretiyle kitap haline getirilmiştir. Eserde her vaaz bir meclis olarak ele alınmış, her mecliste bir hadis konu olarak değerlendirilmiş, halkın anlayacağı örnekler ve halk hikâyeleriyle izah edilmiştir. *Meclisler*'de ele alınan konuları ise şöyle sıralayabiliriz:

1. Meclis: Peygamberin sünnetine uyulması gerektiğinden, toplum içindeki bozulmadan dolayı sünnete uyanlara yüz şehit sevabının verileceğinden bahsedilmiştir.

2. Meclis: Allah inancına sahip olanların kin, hırs ve kibirden uzak olup namaz ve dua ile imana yönelmeleri, suç ve günahlardan uzak durarak Allah'tan korkmaları gerektiği, bu sayede gerçek manevi zenginliğe kavuşacakları belirtilmiştir.

3. Meclis: İbadette gösterişten uzak durup, her işin Allah'ın rızasını gözetilerek gönülden yapılması gerektiğinden ve bu sayede hakiki iman sahibi olunacağından bahsedilmiştir.

¹⁰³ Mehmet Demirci, “Fîhi Mâ-fih”, D.İ.A. , C. 13, Ankara, 1996, s. 58-59.

¹⁰⁴ Yeniterzi, a.g.e. , s. 40.

¹⁰⁵ Demirci, a.g.m. , s. 59.

4. Meclis: Dünya ve ahiret için değil, gönülden ve gösteriştten uzak bir şekilde sadece Allah’a ibadet eden gönlü temiz, gösteriştten arınmış insanların günah işlese dahi bu durumdan pişmanlık duyup tövbe ettikleri ve bunların Allah’ın en sevdiği kullar arasında oldukları işaret edilmiştir.

5. Meclis: Cahil insanın bir korkuluğa, ilim sahibi bir kişinin ise insanlara yol gösteren ve hastaları sağlığına kavuşturan bir doktora benzediği belirtilmiştir. Bilginin ise insanı günahlardan esirgeyen bir zırh gibi olduğu vurgulanmış, insanın din bilgisiyle nefsin kötülüklerinden arınabileceği işaret edilmiştir.

6. Meclis: Dünya malına tapmak ve ömrünü boşa harcamak suretiyle Allah’a karşı görevlerini yapmayanların sonunun iyi olmadığı belirtilmiştir.

7. Meclis: İnsan kendi aklına hakim olarak nefsinin kölesi olmaması ve Allah’a yönelip ibadet etmesi gerektiği işaret edilmiştir¹⁰⁶.

1.5.5. Mektûbât

Mevlânâ’nın değişik sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektuplardan oluşan bu eseri yakınlarına, çocuklarına ve müridlerine gönderilen mektuplar olmakla birlikte bunların çoğu yöneticilere ihtiyaç sahiplerinin taleplerini bildirmek maksadıyla yazılmıştır¹⁰⁷.

İnsanlara rehber olma niteliği taşıyan münevverler, kaleme aldıkları her eserle, her yazıyla bu görevlerini devam ettirirler. Bu yüzden İslam edebiyatında büyüklerin mektuplarının bir araya getirilmesi ve bir eser halinde toplanması gelenek şeklindedir. Mevlânâ’nın Mektûbât’ı da bu türden, devrinde çeşitli kimselere yazdığı 147 mektuptan meydana gelmiştir ve eser İngilizce, Almanca, Fransızca ve Urduca gibi dillere tercüme edilmiştir. Mevlânâ bu eserinde de ayet, hadis, hikâye ve şiirlere yer vermiştir. Bu mektuplar muhteva bakımından üçe ayrılmaktadırlar: Birincisi; *“Devlet adamlarına nasihat mahiyetinde ve onları hayırlı işler yapmaya teşvik edenler*, ikincisi; *sıkıntıda bulunanların ya da bir işin halledilmesini isteyenlerin ricasıyla, maddi veya manevi yardım için aracı olduğu, ricada bulunduğu mektuplar*, üçüncüsü; *kendisine sorulan dini veya ilmi konulara verdiği cevaplardan müteşekkil mektuplardır*”¹⁰⁸.

1.6. MEVLEVİLİK

Sözlükte *“gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş”* anlamına gelen tarikat kelimesi, tasavvufta *“Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus adet, hal ve davranış”* anlamına

¹⁰⁶ Yeniterzi, a.g.e. , s. 41-42.

¹⁰⁷ Öngören, “Mevlânâ”, s. 447.

¹⁰⁸ Yeniterzi, a.g.e. , s. 43.

gelmektedir¹⁰⁹. Tarikat kurucusuna pir denilmektedir. Tarikatın başındaki tekke ve zâviye yöneticisine şeyh, vekillerine halife, tarikat mensuplarına mürit, derviş, fakir, salık vb. unvanlar verilmektedir¹¹⁰.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mevlevî tarikatının üstadı olarak görülmektedir. Eflâki, Mevlevîliğin ilk kaynaklarından olan Menakıbü'l-Arifin'de, Mevlânâ'nın tarikat silsilesini Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizi'den Hz. Ali'ye kadar götürdüğünden bahsetmektedir. Mevlânâ'dan sonra bu silsile Şems-i Tebrîzî ile devam etmiş, ondan Sultan Veled'e, Sultan Veled ile Hüsâmeddin Çelebi'den Ulu Ârif Çelebi'ye, Ulu Ârif Çelebi'den Şemseddin Emir Abîd, Selahaddin Zahid ve Hüsâmeddin Vacîd Çelebilere, Emir Abîd Çelebi'den Emir Âdil Çelebi'ye ve ondan da kendi dönemine kadar götürülmüştür¹¹¹.

Mevlevîlik, ilk başta Anadolu'daki diğer tasavvuf akımları gibi âdâb ve erkânı belirlenmemiş bir tasavvufi harekettir. Daha sonra tekke düzeni kurulmuş, klasik bir tarikat niteliğine ulaşmıştır. Çünkü Mevlânâ tarikatlara özgü kurallar getirmemiştir. Örneğin, kendisine bağlananlar için ne bir giriş töreni düzenlenmiş, ne de belli bir zikir belirlemiştir. Sultan Veled babasının düşüncelerini sistemli hale getirerek Mevlevîliği kendine ait kuralları ve törenleri olan bir tarikat haline getirmiştir. Bundan dolayı Sultan Veled, Mevlevîliğin asıl kurucusu ve ikinci piri olarak görülmektedir. Anadolu'da siyasi ve sosyal sıkıntıların çok olduğu bir çağda Sultan Veled yetiştirdiği halifeleri Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a yollamıştır. Halifeleri buralarda zâviyeler kurarak Mevlevîliği yaymaya çalışmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı ve Moğol baskısının olduğu bir dönemde kurulan Mevlevîlik, Türkiye Selçuklularından sonra ortaya çıkan beylikler arasında yayılmaya başlamıştır. Mevlevîliğin Osmanlılarda yayılması diğer Türk Beyliklerine göre daha geç olsa da, hareket I. Murad döneminden itibaren Osmanlı topraklarına da nüfuz etmiştir. İlk olarak Edirne ve daha sonra İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerinde açılan Mevlevîhâneler, yüzyıllar boyunca Osmanlı devlet ve toplum hayatında önemli bir yer edinmiş ve çeşitli alanlarda örnek şahsiyetler çıkarmayı başarmıştır¹¹². Şems-i Tebrîzî ile başlayıp devam eden Mevlevîlik, 1944'te tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar devam etmiş, varlığını o zamana kadar sürdürmüştür¹¹³.

¹⁰⁹ Reşat Öngören, "Tarikat", D.İ.A. , C. 40, Ankara, 2011, s. 95.

¹¹⁰ Mustafa Kara, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 26.

¹¹¹ Barihüda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", D.İ.A. , C. 29, Ankara, 2004, s. 468.

¹¹² Serdar Ösen, Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 27.

¹¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 174.

1.6.1. Mevlevîlikte Âdâb ve Erkân

Tasavvufta en önemli ilkelerin başında âdâb ve erkân gelmektedir. Seyrû sülûk ve semâ âdâbı Mevlevîlik'te Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi döneminden itibaren tarikatın gelişme sürecine bağlı olarak meydana gelmiştir. Sakıb Dede'nin verdiği bilgilere dayanarak Pir Âdil Çelebi döneminde kurallara bağlanmıştır. Divane Mehmed Çelebi'nin "*Tarikatü'l-Arifin*" ve İsmail Rasuhî Ankaravî'nin "*Risale-i Muhtasara-i Müfide*" ile "*Minhacü'l-fukara*" adlı eserleri Mevlevî âdâb ve erkânı hakkındaki ilk bilgileri bize vermektedir¹¹⁴.

Mevlevîlikte tarikatın ana ögesi aşk, marifet ve hizmetten oluşmaktadır. Tarikata girmeye çabalayan tâlib, gusûl abdesti aldıktan sonra muhib veya çilekeş şeyhe gelir, şeyh onun muhiblik başvurusunu kabul ederse dizini çekip başını dizine koyar, sikkesini giydirir, tekbir getirir, Fatiha okur, birbirlerinin sağ elini aynı anda tutup kaldırarak parmaklarının üzerine öperdi. Böylece talibin başvurusu kabul edilirdi. Talib, şeyhin görevlendirdiği dededen tarikat âdâbını öğrenirdi. Muhib isterse dergâha sadece semâ ve mukabeleye gelip iştirak edebilirdi. Tekkeye geldiğinde hırka veya sikke giymek, ileride dede olmak için ikrar verip çileye girmek kendi sorumluluğundaydı. Bu saygıyla tarih boyunca devlet ve ticaret adamları, ilim ve sanat kesimi gibi birçok kimse muhibbân topluluğuna girmiştir¹¹⁵.

Gerçek bir Mevlevî olmak için çile çekmek gerekiyordu, bu olmadıkça sâlik, dede değil, sadece muhib ismiyle anılırdı. Üç yıla yakın bir süre devam eden bu çilenin mahiyeti incelendiğinde bu çok sıkı bir askeri disiplini hatırlatmaktadır. Aslında çilede daha başka şeyler olduğu bilinmektedir¹¹⁶. Kendini dergâhta nefsinin terbiye etmeye çalışan çilekeş can, matbâh kapısının yanındaki saka postunda üç gün murakabe durumunda oturur ve diğer matbâhları izler, çileye soyunmaya karar verirse on sekiz gün süresince ayakçılık hizmetine verilir, hizmet sonunda uygun görülürse, dergâha geldiği ilk elbiseyi çıkarıp tennure giyer ve matbâh can olarak kabul edilirdi. Çilekeş can Mevlevî çilesinin başladığı matbah-ı şerifin dedelerinin yönetimindeki pazarcılıktan çamaşırcılığa, bulaşıkçılıktan hela temizliğine kadar on sekiz değişik türde hizmetle uğraşırdı. Çilekeşler bu hizmetlerin yanında semâ meşki ve sanatla uğraşır, bunun yanı sıra saatçilik, mobilyacılık, aşçılık gibi dallarda meslek edinir, doğu ve batı dillerini

¹¹⁴ Tanrıkorur, a.g.m. , s. 473.

¹¹⁵ Tanrıkorur, a.g.m. , s. 473.

¹¹⁶ Âsaf Hâlet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 97.

öğrenir, çeşitli ilim dallarında kendilerini geliştirirlerdi. Çilekeşler her ne olursa olsun çiledeyken matbah-ı şerifin dışında geceleyemezler, aksi takdirde çileyi kırmış sayılıp yeniden çileye başlardı ve çilesini tamamlayan can, şeyhten vird ve zikir alır ve ona hücre sâhibi dede ismi verilirdi¹¹⁷.

Sözlükte işitmek, güzel ve iyi şöhreti, anılışı duymak anlamına gelen semâ, terim olarak da musiki nağmelerini dinleme, dinlerken vecde gelip harekette bulunma, kendinden geçme, oynayıp dönme gibi anlamlara gelir¹¹⁸. Her Mevlevî'nin bilmesi gereken semâ, binbir günlük eğitimin önemli konularından biridir. Zira semâ meşki almadan sikke giyilmezdi, meşk veya semâ çıkarmak için muhib ve çilekeş canlar semâ dedesinin nezâreti altında ve çivili tahta üzerinde semâyı öğrenir, böylece mukabeleye katılmak için hazır hale gelirlerdi. Öğle ve yatsı namazlarından sonra yapılan semâ ayininden önce mesnevihan tarafından Mesnevi dersi verilip dervişler tasavvufî aşk ve marifete ulaşmaları için irşad edilir, dedelerle matbah canları dergâh mescidinde sabah namazından sonra yapılan ve ism-i celâl olarak zikredilen zikir ayinine iştirak ederlerdi. Sabah zikirden sonra meydan-ı şerife geçilir ve kahvaltıdan sonra mukabeleye başlanırdı. Yemekler dervişlere somathâne denilen mekânlarda dağıtılır, belli bir adâb içinde bitirildikten sonra herkes başlangıçtaki gibi tuza banıp tadarak ve sofrayla görüşerek şeyhle beraber kalkar, geldiği usulle somathânedan çıkıp giderdi¹¹⁹.

Mevlevîlik sistemleşince, diğer tarikatların, Muharrem ayında mersiye okutması, geleneğe uyup aşure pişirmesi, mersiye ve “aş” olarak bilinen aşureye Mevlevîlerin de davet edilmesi, Mevlevîlerin bu geleneğe uymasını bağlı kılmıştır. Mevlevîler aş kaynatır, Sûfî tarikatların şeyhleri davet edilir, o gün somathânedeki aşure yenir; gül-bang, aşure gelince çekilir, gül-bânde İmam Hüseyin ve Kerbela şehitleri yad edilirdi. Fakat mukabelede mersiye okunmazdı. Mevlevî tarikatında, bir işin hayırla başlayıp bitmesi için meclisin, toplantının sonunda şeyhin Fatiha okuması adet ve gelenek haline gelmişti. Toplu bir halde yolculuğa çıkıldığı zaman, şehir sınırı geçilince veya araca binilirken Mevlevî büyüklerinden biri sefer gül-bângini söylerdi¹²⁰.

Mevlevîler ölüm haline gelen kişiye ism-i celâl okur, şeyh veya halifelerin naaşı matbah-ı şerifte İtri'nin segâh ayin-i şerifi okunarak yıkanır, cenaze şeyh ve iki derviş

¹¹⁷ Tanrıkorur, a.g.m. , s. 474.

¹¹⁸ Abdülkâki Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 59.

¹¹⁹ Tanrıkorur, a.g.m. , s. 474.

¹²⁰ Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 144-145.

tarafından kabre indirildikten sonra sikkesi giydirilir ve hırkası örtölüp sağ tarafına hilâfetnâmesi bırakılırdı. Telkin ve tezkiye olmaz, önce ism-i celâl çekilir, zikri idare edenin gülbanginden sonra da “*hûuu*” çekilir ve baş kesilerek tören sona ererdi¹²¹.

Mevlevîler ölmüş olanlarına “*Hâmûşân*” ve “*Hâmûş-hane*” yani susanlar ve mezarlık anlamına gelen terimleri söylemişlerdir. Mevlevî mezar taşlarının kitabe bölümünde yakarış genelde “*Hû*” ve “*Yâhû*” şeklinde başlamış, kitabenin alt kısmında ölen kişi tanıtılırken de “*Mevlevî*”, “*El-Mevlevî*”, “*Tarikatı Mevlevîyyeden*” gibi sıfatlar belirtilmiştir. Bu da ölen kişinin Mevlevî olduğunu gösteren bir işarettir. Ayrıca bazı mezar taşlarında da dede, türbedar, neyzen, post-nişin, hücrenişin gibi görev ve makamları belli eden ifadeler yer alır ki, yine bu da bize ölen kişinin Mevlevî olduğunu göstermektedir¹²².

¹²¹ Tanrıkorur, a.g.m. , s. 474.

¹²² Naci Bakırcı, Mevlevî Mezar Taşları, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2006, s. 12-14.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLEVİ KAYNAKLARINDA TÜRK ALGISI

Anadolu Türk tarihinin en önemli edebî, dinî ve ilmî figürlerinden biri olup özellikle geride bıraktığı hoşgörü kültürü ve muhabbet dili ile bilinen, yaşamını geçirdiği 1207-1273 yılları arasındaki döneme dinî, tasavvufî ve ilmî açıdan bir anlamda damga vuran Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, devrinin, Kur'an ve Sünnet'i ön planda tutarak yaşayan en önemli âlimlerinden biriydi. Geride bıraktığı miras o kadar güçlü ve ilgi çekiciydi ki, uzun asırlar boyunca onu takip eden, yolundan giden, tayin ettiği ilkeleri benimseyen ve hayatlarını bu ilkeler doğrultusunda idame ettiren on binlerce insan yaşadı ve halen de yaşamaya devam etmektedir. Özellikle son asırda gerek ülkemizde gerekse dünyanın diğer birçok yerinde onun izlerini süren sayısız insan, onun hakkında her türden sayısız eser kaleme aldı. Bilimsel toplantılar, konferanslar ve sempozyumlar düzenlendi.¹²³

Toplumun her kesimine hitap eden kuşatıcı bir anlayış içerisinde bulunan ve gerek yaşadığı dönemde hayatı, gerekse ortaya koyduğu eserlerle herkesi kucaklayıcı bir yaklaşımı olan Mevlânâ, çok okunan ve itibar gören eserleri ile bugün halen günümüze ışık tutmaya devam etmektedir. Birçok insan onun yazdıklarını okuyarak hayatını değiştirmekte, dünyaya bakışına yeni veçheler katmakta ve bir anlamda âlemi farklı bir gözle temaşa etmeye başlamaktadır. Mevlânâ'nın eserlerine baktığımızda, bu eserlerden dinî ve ilmî anlamda çok önemli bilgiler edinmenin yanı sıra, onun yaşadığı dönemin günlük yaşantısı, sosyal ve kültür yapısı, siyasi mücadelesi ve ekonomik yapısı hakkında fikir edinebiliyor, onun da içerisinde bulunduğu 13. Yüzyıl Anadolu'sunun nasıl bir coğrafya olduğu hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Meseleye bu açıdan temas edildiğinde, Mevlânâ'nın geride bıraktığı yazılı mirasın, aynı zamanda bizim açımızdan bir tür tarihî bilgi kaynağı olduğunu da söyleyebiliriz.

Mevlânâ'nın eserlerinde yer alan bilgiler içerisinde, tezimizin konusunu teşkil eden Türklerle ilgili veriler de yer almaktadır. Belh'ten Anadolu'ya göç etmiş olan ve Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da, Konya'da yaşamış olan Mevlânâ, kaleme aldığı eserlerde Türklere dair bilgiler vermiştir. Bu bilgiler içerisinde Türklere ilişkin hem olumlu hem de olumsuz nitelikli bilgiler olduğu görülmektedir. Nitekim özellikle

¹²³ Mevlânâ ile ilgili bazı sempozyum ve bilimsel çalışma örnekleri için bkz. Uluslararası Mevlâna Ve Mevlevîlik Sempozyumu, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bildiriler-1, Şanlıurfa, 2007; Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Mevlânâ Özel Sayısı, Şanlıurfa, 2007; İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlânâ Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Konya, 1994.

de onun naklettiği olumsuz bilgilerden hareketle Mevlânâ'nın “Türk düşmanı” olduğu yönünde bazı iddialar ortaya atılmış, kimi mahfillerde bu tezi hararetle savunan ve bu noktadan hareketle Mevlânâ'yı olumsuzlayan bir bakış açısı türemiştir¹²⁴. Mevlânâ'nın eserlerinden ve diğer Mevlevî kaynaklarından elde etmiş olduğumuz verilerden hareket ederek söyleyecek olursak, Mevlânâ'nın “Türk düşmanı” olduğu şeklindeki iddialar gerçeği yansıtmamaktadır ve muhtemelen de onun Moğollar ile olan olumlu ilişkilerine dayanmaktadır¹²⁵.

Mevlânâ'ya ilişkin olumsuz yaklaşımların en önemli örneği, bu alandaki şöhreti ile öne çıkan tarihçi Mikail Bayram'ın iddialarıdır. Bayram'a bakılırsa, Mevlânâ Türkmenlere karşı hiç de iyi duygular beslememektedir ve bunun nedeni de hocası ve dostu olan büyük mutasavvıf Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinde Türkmenlerin ve Ahîlerin parmağının bulunduğu düşünmesidir¹²⁶. Bununla birlikte, Mevlânâ'nın sözü edilen bu olumsuz yaklaşımının doğrudan doğruya Türkmenlere karşı değil de ağırlıklı olarak bu unsurun mensubu olduğu Türkmen tarikatlarına olan mesafeli yaklaşımı ile ilişkili olduğu da iddia edilmektedir¹²⁷. Sebebi ya da mahiyeti her ne olursa olsun, Mevlânâ'nın, eserlerinin kimi yerlerinde Türkmenler ile alakalı nahoş ifadeler kullandığı bilinmektedir. Bayram gibi müellifler, “Cuha, muhannes, dabbag, mar (yılan) ve ejder” gibi bu türden nahoş ve olumsuz ifadelerin, Mevlânâ'nın Türkmenleri ve Ahileri düşman olarak görmesinden kaynaklanan aşağılayıcı yaklaşımını gösterdiğini ileri sürmektedirler¹²⁸.

Mevlânâ'nın Türk algısını sergilemesi bakımından bir örnek olması açısından dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, onun Moğollar ile olan ilişkileri hakkındadır. Onun Moğollar ile kurduğu ve genel itibarıyla olumlu olduğu temaşa edilen ilişkiler bazı kimseler tarafından “onun Moğol casusu ya da Moğol taraftarı” olduğu şeklinde değerlendirilmek istenmiş, bu durum yine onun Türk düşmanlığına bir örnek olarak zikredilmiştir. Fakat onun Moğollarla olan ilişkilerinin bu türden bir işbirliği, taraftarlık veya casusluk türünden bir ilişki olmadığı, kısa vadede yaşadığı şehir olan Konya'nın

¹²⁴ Rıza Zelyut, “Mevlânâ Türk Düşmanıydı”, <http://www.gunes.com/yazarlar/riza-zelyut-riza-zelyut/mevlana-turk-dusmaniydi-46301>, 18 Aralık 2012.

¹²⁵ Yasin Sarı, “Mevlâna-Türkmen Gerilimi Ve Yunus Emre”, <http://www.yeraltitarih.com/2014/11/mevlana-turkmen-gerilimi-ve-yunus-emre.html>, 13 Kasım 2014.

¹²⁶ Bayram, a.g.e. , s. 289.

¹²⁷ Yasin Sarı, “Mevlâna-Türkmen Gerilimi Ve Yunus Emre”, <http://www.yeraltitarih.com/2014/11/mevlana-turkmen-gerilimi-ve-yunus-emre.html>, 13 Kasım 2014.

¹²⁸ Bayram, a.g.e. , s. 108.

ve burada bulunan insanların istilacı Moğollardan zarar görmemesi, uzun vadede ise Moğolların İslâm'a kazandırılması amacına istinat ettiği yönündeki fikirler daha makul ve gerçekçi görünmektedir¹²⁹. Birkaç örnekten hareketle ve özellikle de dönemin sorunlu bir dönem olduğu ve siyasî konjonktürün korkutucu iklimi göz önüne alındığında, bu tür büyük iddiaların ileri sürülmesinin objektif olmadığı aşîkârdır.

Mevlânâ'nın Türk algısı, yalnızca onun Türklerle ilgili olumlu ya da olumsuz düşünceleri üzerinden değil, aynı zamanda devrinin ileri gelen bir alimi olarak yaşadığı dönemin Türk büyükleri ve etkin Türk figürleriyle ilişkilerinden hareketle de anlaşılır hale gelmektedir¹³⁰. Kaynaklar üzerinden takip edilebileceği gibi, bu ilişkiler genel olarak iyi olmuş ve Mevlânâ yaşamı boyunca insanlara saygı ve hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu saygı ve hoşgörsünü sadece yanında bulunan dost ve müritlerine değil, aynı zamanda Selçuklu Anadolu'sunda yaşamını sürdüren devlet büyüklerine de göstermiş ve onların saygı ve muhabbetlerini kazanmıştır. Hükümdarlar başta olmak üzere, çeşitli makamlar ve mevkileri işgal eden devlet adamları ve bürokratlar ona her zaman hürmet etmiş, arzu ettiği şeyleri adeta emir telakki etmişlerdir. Onu her zaman el üstünde tutmuş, yapmakta olduğu hizmetin kıymetini ziyadesiyle bilerek feyiz ve bereketinden istifade etmenin yollarını aramışlardır.

Başta Mevlânâ'nın kendi eserleri olmak üzere, Mevlevî kaynakları üzerinden o dönemde bu cemiyet içerisinde bulunanların Türk algısını anlamaya çalışacağımız bu çalışmamızda, ağırlıklı olarak tasavvufî içerikli olan söz konusu kaynaklarda yer aldığı görülen Türklere ilişkin bilgileri bir araya getirerek anlama gayreti içerisinde olacağız. Bu çerçevede, kaynaklarımızda yer alan Türklere dair bilgileri iki ana başlık altında ele alacak, ilk olarak Türklük ve Türk kimliği ile ilgili verileri nazara vereceğiz. Daha sonra gerek Mevlânâ'nın gerekse de onun yolunu takip eden müelliflerin yaşadıkları dönemin Türk büyükleri ve devlet adamları ile olan ilişkilerini değerlendirecek, bu çerçevede de kuşkusuz temel anlamda Mevlevîlerin bakış açısını yansıtmakta olan bütüncül bir Türk algısını tasvir etme çabası içerisine gireceğiz.

¹²⁹ Bayram, a.g.e. , s. 238; Mustafa Alican, Tarihin Kara Yazısı Moğollar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 215-219.

¹³⁰ Mevlânâ'nın bu türden ilişkilerini ele alan bir metin için bkz. Kazım Paydaş, Mevlânâ Celâleddin'in Anadolu Selçukluları İle Olan Münasebetleri, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, S. 18, Şanlıurfa, 2017, s. 47-56.

2.1. Türklerin Güzellikleri Ve Karakter Özelliklerine Dair

Türk kimliği ve Türklerin karakteri ile alakalı olarak başta Mevlana'nın kendi eserleri olmak üzere Mevlevî kaynakları gözden geçirildiğinde, bu kaynaklarda yukarıda kısaca işaret etmiş olduğumuz olumsuz değerlendirmelerden ziyade olumlu değerlendirmelerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Mevlevî kaynaklarında elbette Türklere dair bazı olumsuz ifadelerde bulunmaktadır, fakat kaynaklarda yer alan veriler bütüncül bir manada, genel olarak ele alındığında söz konusu olumsuz ifadelerin istisnai olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Mevlevî kaynaklarında bulunan Türklerin karakteri ile ilişkili olumlu ve övücü cümleler, bize, Mevlânâ ve Mevlevîlik bağlamında, Türk algısına ilişkin ağırlığın müsbet olana yöneltilmesi gerektiği düşüncesini vermektedir.

İlk olarak Mevlânâ'nın eserlerine bakacak olursak; Her ne kadar Farsça söylüyorsam da, aslım Türk diyen, Türklüğü ile hep övünen ve bunu açık bir şekilde söyleyen¹³¹, “*Beni yabancı yerine koymayın ben bu mahalledenim / Ben sizin mahallenizde kendimi arıyorum / Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim / “Hintçe konuşuyorsam da aslım Türk’tür.”*”¹³² diyen ve kaleme almış olduğu şiirlerinde sıklıkla Türkçe kelimeler de kullandığı bilinen¹³³ Mevlânâ, eserlerinde bizzat kendisinin de mensubu olduğu belirttiği Türkler hakkında birçok olumlu ifade ortaya koymaktadır. Bu ifadeleri, genel manada bir insanın kendisinin de mensubu olduğu bir topluluk hakkındaki değerlendirmeleri, içeriden ve elbette kişisel deneyime istinat eden bir bilgi ile yapılmış değerlendirmeler olarak okuyabiliriz. Bir diğer ifadeyle, onun Türk kimliği ve karakteri hakkındaki değerlendirmeleri, olumlu ya da olumsuz niteliklere sahip olmasından bağımsız bir şekilde bizzat kendisi ile ilgili değerlendirmeler olması bakımından da önemlidir. Çalışmamıza belirli bir sıra içerisinde listelemek suretiyle ele almak istediğimiz bu değerlendirmelerin, evvela bir Türk olarak Mevlânâ'nın, Türklerin fiziksel özelliklerine dair yaklaşımını yansıtmaktadır. Mevlana'nın şu şekilde

¹³¹ Aydın Taneri, Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri, Ocak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 53.

¹³² Abdülbâki Gölpinarlı, Rubâîler, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 160; Ayşe Hür, “Mevlana hakkında yanlış bildiklerimiz”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/mevlana-hakkinda-yanlis-bildiklerimiz-1166260/>, 15/12/2013.

¹³³ Mevlânâ'nın şiirlerinde kullanmış olduğu Türkçe kelimeler hakkında bir metin için bkz. Şerefeddin Yaltkaya, “Mevlânâ'da Türkçe kelimeler ve Türkçe Şiirler,” Türkiye Mecmuası, c. 4, 1934, s. 111-167.

listelenebilecek olan bazı ifadeleri, bize göre onun Türkleri tarif ve tasvir etme biçimi hakkında bilgi vermekte, bakışını anlamamız açısından anahtar işlevi görmektedir.

1. “*Dos-doğru bir yolum vardı, kayboldu gitti o Hutay Türkünün yüzünden, fakat nasıl kayboldu; ne bileyim ben*”¹³⁴.

Mevlânâ’nın, bu ifadelerinde Türklerin güzel olmakla birlikte başka yerlerde bu güzellikleri ile meşhur olduklarına işaret edilmekte, bir anlamda Türk fizyolojisi övgüye değer bir şey olarak öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla buradan hareketle, müellifin zihninde yer alan Türk görüntüsünün güzellikle özdeş bir görüntü olduğu söylenebilir.

2. “*Aya yüzlerce Ay katılsa güzel gözleri görmez bile; o Hutun güzelinin daracık gözleriyle bir başka güzelliği vardır*”¹³⁵.

Yukarıdaki alıntıda işaret edildiği gibi burada da Türklerin fiziksel manada güzel oldukları belirtilmekte, genel itibarıyla doğu toplumlarında fiziksel güzelliğin özdeş bir biçimde kullanıldığı ay kelimesi öne çıkarılarak, güzellik hususu vurgulu biçimde tarif edilmektedir.

3. “*Hutaylı Türklerle dolu gayb Hutun’i gibi canlar da, can âleminde sarhoşluktan birbirlerine düşmüşler, alt-üst olmuşlar*”¹³⁶.

4. “*Dilberlerin, Ay yüzlülerin çokluğundan, şehrimizin her bucağı, bir Hutun ülkesi olacak*”¹³⁷.

5. “*O Huta Türkünün saçından gelen koku ne Tatar diyarındaki miske var ne Lâden amberinde*”¹³⁸.

3, 4 ve 5 numaralı alıntılarda görüldüğü üzere, Türkler yine güzellikleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Bununla birlikte bir araya getirmiş olduğumuz bu alıntılarla bir tür dolaylı ve fakat vurgulu anlatım olduğu görülmektedir. “Ay yüzlü,” dolayısıyla da “güzel” olarak nitelendirilen insanların, kuşkusuz güzellikleri bakımından Hutun (Hoten) coğrafyasında yaşayanlara benzediklerine işaret edilmiş ve sözü edilen coğrafyada yaşayanların da Hıta Türkleri oldukları vurgulanmıştır. Burada yine işaret edilen güzellik olgusunu tahkim etmek için kullanılan bir detay daha göze çarpmaktadır ki, bu da Hıta Türklerinin saçlarıyla ilgili olarak ortaya konulan göndermedir. Mevlânâ güzelliğin mümessili olduklarına işaret ettiği Hıta Türklerinin saçlarındaki kokunun

¹³⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Dîvân-ı Kebîr , (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, C. VI. , Ankara, 1992, s. 243.

¹³⁵ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 53.

¹³⁶ Dîvân-ı Kebîr, C. VII. , s. 69.

¹³⁷ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 268.

¹³⁸ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 270.

güzel kokulu miskleri ile meşhur olan Tatar ülkelerindeki misklerden de, yine güzel amber kokusu ile bilinen Lâden ülkesindeki amberden de güzel koktuğuna göndermede bulunmuş, bir anlamda onların doğal kokularının güzelliğini vurgulamak maksadıyla bir tür analogiye girişmiştir. Kolaylıkla görülebileceği üzere, müellifin yazdıklarından açık bir biçimde anlaşılan şey, onun Türkler ile güzellik kavramı arasında kurduğu paralellik ve zihnindeki Türk imajının fiziksel görüntüsüdür. Söz konusu edilen alıntılarda bariz bir ululama ve güzelleme olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.

6. “Rum ülkesine mensup yanaklarıyla, Kıpçak iline mensup gözlerle dünyayı apaydın ettin”¹³⁹.

Bu alıntıda, kuşkusuz coğrafya üzerinden bir tarif ortaya konulmakla birlikte, yine Türklerin fiziksel özelliklerine dönük bir gönderme olduğu görülmektedir. Anlaşılabileceği gibi, Rum ülkesi olarak tanımlanan bölge Anadolu coğrafyasıdır ve o dönemlerde burada da Türkler yaşamaktadır. Bir diğer ifadeyle, Anadolu Türklerinin hoş yanakları, uzun süre ortaçağın fiziksel güzellik anlayışı üzerinde belirleyici olan ve sarışlıkları ile bilinen Kıpçak Türkleri ise gözleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle Deşt-i Kıpçak olarak tanımlanan Karadeniz’in kuzeyindeki coğrafyadan Mısır’a uzanan bir Kıpçak köle ticaretinin varlığı, hatta bu Kıpçakların daha sonraki dönemlerde Memlûk devleti gibi siyasî bir yapının oluşumundaki belirleyici etkiler ortaya koydukları da akla getirildiğinde, Mevlânâ tarafından edebi bir şekilde vurgulanmak istenen güzelliğin öyle sıradan bir beğeni ile sınırlı olmadığı da tahmin edilebilir.

7. “Ey güzeller, pahanız ucuzladı, çünkü Bulgarların yağma vakti artık”¹⁴⁰.

Bu alıntıda ilk bakışta somut bir tarihsel hadiseye işaret edilmekteyse de, ifade açık bir yoruma tabi tutulduğunda, Bulgar Türklerinin güzellikleri ile mevcut güzelleri gölgede bıraktığı şeklinde bir çıkarımda bulunabilir. Bu ise olağan bir güzellikle tanımından hareket etmek suretiyle daha üst bir güzelliğin vurgulandığı anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle, söz konusu cümleden, Bulgar Türklerinin güzelin de güzeli oldukları şeklinde bir anlam çıkarılabilir.

8. “Ey cam gönüllü. Sen sabır zevkini ne bilirsin. Özellikle de o Çiğil güzeli için sabretmek”¹⁴¹, “Ülker tezgahında Çiğil güzellerinin giyecekleri ipek kumaşı

¹³⁹ Dîvân-ı Kebîr, C. III. , s. 334.

¹⁴⁰ Dîvân-ı Kebîr, C. I. , s. 72.

¹⁴¹ Mesnevi, s. 277.

***dokumaya koyulunca*¹⁴² diye başlayan, “Güzelleriyle meşhur olan ve Türkistan’da bulunan bir bölge”¹⁴³.**

Burada aktarmış olduğumuz alıntılar, Türkistan’ın güzel insanları ile meşhur olan bir bölgesinde yaşamakta olan Çiğil Türklerinin fiziksel güzelliklerini öne çıkarmaktadır. Yine buradan anladığımız kadarıyla Çiğil güzellerinin güzelliklerini daha fazla yansıtan türden özel ipekliler giydikleri ve bu ipeklilerin de özel olarak dokunduğu anlaşılmakta, ayrıca bu Çiğil güzellerinin sahip olduğu güzelliğe erişmek için birtakım zorluklara ve acılara katlanmanın, sabretmenin artık bir darb-ı mesel haline dönüştüğü görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu ifadelerde Türklerin güzelliklerine ilişkin güçlü bir ifade biçimi ortaya konulmuştur ve aynı zamanda sözü edilen bu güzellik bir tür referans noktası olarak da değerlendirme konusu edilmiştir.

9. “O Türke benzer gözlere karşı kulsun aşağı bir kölesin sen”¹⁴⁴.

Bu alıntıda Mevlânâ’nın Türklerin fiziksel güzelliklerine ilişkin gözlemleri bir kez daha vurgulanmıştır. Türklerin gözlerinin güzelliği öne çıkarılmış, bu gözlere köle olmanın, o gözlere vurulmanın ve bu vurgunluk içerisinde kendini kaybetmenin de bir anlamda anlaşılabilir bir durum olduğu ima edilmiştir.

10. “A ay yüzlü Türk, ne olur sabahleyin hücreme gelsen de gel beri desen. Sen ay yüzlü bir Türksün. Bu kul yüzünden abıhayatın bulandıysa a Türk huylu güzel, beni öldürmekle kötülük etme, bağışla, kanıma girme benim. Adına Türk dedim; amma duyanları şaşırtmak için dedim; çünkü aşkın yüzlerce hasetçisi vardır, yüzlerce düşmanı”¹⁴⁵.

Bir tür duygu durumunu gizlemeye dönük bir ruh halini yansıtmakta olduğu görülen bu uzun alıntı, Türkleri yine fiziksel güzellikleri ile öne çıkarmaktadır. Türklerin ay yüzlü ve güzel olduklarını, bu güzellikleri ile kendilerine vurgun olanlar üzerinde kendilerinin “kanına girebilecek” bir etki bıraktıklarını belirtmektedir. Öte yandan burada görülen bir başka mesele, güzelliğin Türklerle ilişkili olarak zikredildiğinde yadırganmadığını ve Türk’ün güzelliğinin bu bakımdan yaygın ve kabul edilmiş olduğunu, tabir yerinde ise Türk’ün güzelliğe perde olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁴² Mevlânâ Celâleddîn, Mecâlis-i Seba, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 91.

¹⁴³ Mecâlis-i Seba, s. 132.

¹⁴⁴ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 201.

¹⁴⁵ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 415.

Dolayısıyla buradaki alıntının da Mevlânâ'nın Türk algısını açık bir biçimde nazara verdiğini söyleyebiliriz.

11. “Can onun kaynağından ballara, şekerlere gark oldu; o aya benzer Türk yüzünden harmana düştü, ağıllandı”¹⁴⁶.

Türklerin fiziksel güzelliklerinin vurgulandığı bu alıntıda, sözü edilen güzelliğin yüksek dereceli bir güzellik olduğu belirtilmekte, ona meftun olanlar üzerinde büyük etkiler ve hayat değiştiren sonuçlar bıraktığı vurgulanmaktadır. Güzel Türk'ün sevgisiyle aşığını bir anlamda ihyâ ettiği, ilgisizliği ile ise onu kötü ve üzüntülü durumlara sürüklediği ima edilmektedir. Vurgu yine güzelliğedir.

12. “Ayna Türk’e nazaran güzel bir renktedir, zenciye nazaran o da zencidir”¹⁴⁷.

Bu örnekte Türklerin güzelliği bir analogi üzerinden ortaya konulmaktadır. Türk'ün bu güzelliğinin her hal ve koşulda aynı özelliklere sahip olduğu, aynanın o olanı olduğu gibi yansıtan aksinde de o güzelliğin olduğu gibi muhafaza edildiği belirtilmektedir. Saf, belirgin, uygun zeminde yansıyan ve kendisini izhar eden bir güzelliştir bu ve Türk güzelliğidir.

13. “Büyük, hayırlı ve itaatli güzel Türk’le Rum yüzlü güzellerin yanına götürüldüklerinde hasret çekerler. Nefse âşık olan, dünyayı dileyenler çirkin yüzlü zenciler gibidir Yatağından kalkınca yüzlerini yıkayarak Türk olan, o kutlu suyla temizlenenler. Bir gündür o gün ki yüzler ağarır, yüzler kararır”¹⁴⁸.

Bu alıntıda yine Türklerin fiziksel güzelliklerine işaret edilmekte, bu güzelliğin yapısal bir şey olduğu, belirli bir haslete dayalı olarak değil de öze müteallik bir özellik olduğu vurgulanmaktadır. Mevlânâ'nın estetik düşüncesi içerisinde güzellik olgusunu Türklerle özdeşleştirdiğini göstermesi bakımından dikkate değer ifadeler barındırmaktadır.

14. “O dünya Türkistan’ından güzel yüzlü Türkler, ağırlıklarıyla padişahın buyruğuna uydular, balçık Hindistan’ına geldiler”¹⁴⁹.

Burada yine Türkistan’da yaşamakta olan Türklerin güzel yüzlü olduklarından söz edilmekte ve onların hükümdarlarının emrine uyarak, anlaşılan o ki kendileri için

¹⁴⁶ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 258.

¹⁴⁷ Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Mesnevi, c. III, (çev. Veled İzbudak), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996, s. 281.

¹⁴⁸ Mecâlis-i Seba, s. 22-23.

¹⁴⁹ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 416.

pek de uygun olmayan bir bölge durumundaki Hindistan'a geldikleri vurgulanmaktadır. Burada esas vurgunun Türklerin fiziksel güzelliğine dönük olduğu göze çarpmaktadır.

15. “Nice Rum yüzlülerim var, nice gizli Türklerim var; artık Hulâgû’yu bilmezsem, onu tanımazsam ne ayıbı var...”¹⁵⁰.

Bu alıntı, “Rum yüzlü” ifadesinden anlaşılabileceği gibi, muhtemelen Türklerin fiziksel güzelliklerine işaret etmekte, sözü edilen güzelliğin başka bir güzellik ile kıyas edildiği vakit öne çıktığına göndermede bulunmaktadır. Türk’ün güzelliğinin mevcut bulunduğu bir vasatta, başka bir meşhur güzelliğin (Hulâgû’nün) eksikliğinin hissedilmediği, onun her halükârda tatmin edici olduğu beyan edilmektedir.

16. “Neşe Türküyle gam Hindu su o yandan bu yana gelir gider”¹⁵¹.

Bu ifadeler üzerine iki farklı değerlendirmede bulunabilmek mümkündür. Bunların ilki Türklerin neşeli olduğu şeklinde değerlendirilebilecekse de, ikinci olarak Türk’ün bizatihi kendi varlığı ya da güzelliği ile kişiye neşe getireceği, Hindu gibi gam ve kasavet kaynağı olmadığı işaret edilmektedir. Burada bir kıyaslamaya gidildiği görülmekte ve bu kıyaslamamanın sonunda da Türk’ün güzellik ve neşe kaynağı olmak bakımından Hindu’ya üstün olduğu vurgulanmaktadır.

17. “Türk-Rum her ikisi de güzel, aydın, parlak, gün ve gündüz, beyaz anlamlarını ifade eder ve Hind, Hindû, Zenci yani kara, çirkin, gece, hatta yüze karşılık saç ve ben mukabili olarak kullanılır”¹⁵².

Burada zikredilen ifadelerin diğerlerinden belli ölçüde farklılık arz etmekte olduğu temaşa edilmektedir. Rumlarla birlikte zikredilen Türklerin güzelliklerinden hareketle taşımakta oldukları Türk isminin de bu anlamı aktardığı vurgulanmaktadır. Hind, Hindu ve Zenci gibi kullanımların olumsuz anlamlar ifade etmesine kıyas edilmek suretiyle nazara verilen bu bilgi, her ne kadar dilbilimsel ya da epistemolojik bir veçheyi de içerisinde barındırsa da, temel anlamda fiziksel güzellikten hareketle oluşmuş bir anlama karşılık gelmesi münasebetiyle dikkat çekmektedir.

18. “Yarın kıyamet deresinin suyu göründü mü, hemen başkaldırırlar; mahmur bir halde ölüm uykusundan uyanıp kalkarlar, yüzlerini yıkarlar; hani uyuyan kişide yatağından kalkınca “yüzlerinizi yıkayın” hükmünce yüzünü yıkar ya; yüzlerini yıkayınca Türk olan, Rum ülkesinden bulunan kişilerin yüzlerindeki karalık, o kutlu

¹⁵⁰ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 444.

¹⁵¹ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 336.

¹⁵² Mecâlis-i Seba, s. 133.

suyla gider, ama asıl bakımından Zenci olanlar, yüzlerini ne kadar yıkarlarsa yıkasınlar, yüzleri daha da kararır”¹⁵³.

Alıntıda ortaya konulmuş olan ifadelere bakıldığında, Türklerin karakter özellikleri ile fiziksel güzellikleri arasında bir paralellik kurulduğu görülmektedir. Türklüğe işaret eden bir özden söz edilmekte, bunun şu ya da bu şekilde, belki birtakım olumsuz özelliklerle perdelenebileceği ya da görünüş itibarıyla kaybedilebileceği, bununla birlikte yeri geldiğinde yeniden gün yüzüne çıkabileceği işaret edilmektedir. Burada güzelliğe yüklendiği görülen metaforik anlam ilgi çekicidir. Yüz (vücut) güzelliği ile ruh güzelliği arasında bir bütünlük olduğu, bunların birinin diğerinden ayrılmayacağı, fakat bazı durumlarda mesela yüzün birtakım toz ya da çamur gibi şeylerle kirlenmesi gibi ruhun da belki bazı olumsuz davranışlarla kararabileceği, yüzdeki tozun giderilmesi ya da olumsuz davranışların düzeltilmesi ile esasta bulunan mutlak güzelliğe yeniden erişilebileceği vurgulanmaktadır. Bu önemli ve dikkate değer metaforik anlamlandırma yaklaşımının Türk olgusu üzerinden yapılması, Mevlânâ'nın zihninde kendisine yer bulan Türk algısının güzellik olgusu ile nasıl da bütüncül ve ayrılmaz bir ilişki içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Mevlânâ'nın eserlerinde ve Mevlevî kaynaklarında bulunan Türklere ilişkin bilgiler salt onların fiziksel güzelliklerine işaret eden kayıtlarla sınırlı değildir. Bunlara ek olarak Türklerin örneğin karakterlerini ve iç dünyalarını yansıtan başka özellikleri de nazara verilmekte, yukarıda işaret etmiş olduğumuz fiziksel güzelliğin bir anlamda iç yüzü olarak değerlendirilmesi mümkün olan bir karakter değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu türden bazı ifade örneklerini şu şekilde listeleyerek değerlendirme konusu edebiliriz.

1. “Bir hayvandan ürküp hayal gibi kaçan her yufka yüreklinin işi değil savaş. Savaş Türklerin işidir, kızların değil, kızların yeri evdir, var git evine otur”¹⁵⁴.

Burada Türklerin cesaretine yapılan vurgu ile birlikte, savaşmanın Türklerin toplumsal özelliklerinden biri ve elbette önde geleni olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca savaşçı özelliğe sahip Türklerin devlet ve ordusu Türk unsurlardan oluşmaktadır¹⁵⁵. Yine alıntının bütününden hareketle, Türklerin yufka yürekli olmadıkları, mücadeleden kaçmak gibi bir tutumlarının olmadığı belirtilmekte, öte

¹⁵³ Mecâlis-i Seba, s. 22-23.

¹⁵⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevi Tercemesi ve Şerhi V , (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1973, s. 569

¹⁵⁵ Bahâeddin Ögel, “Mevlânâ ve Türk Kültürü”, 1. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1985, s. 1.

yandan kız kelimesine yapılan göndermeden de görülebileceği üzere Türk olgusu erkek kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Erkek kavramının cinsel içeriminden de öte her zaman güç-kuvvet olgusuyla birlikte ve ona atıfla kullanılagelmesi, burada yine Türklerin fiziksel kuvvete sahip olan ve onu da en uygun biçimde kullanan bir toplum olduklarını beyan etmek içindir.

2. “*A zühre, Hintli gözlerden korunmak için Türkçesine ok koy yaya*”¹⁵⁶.

Alıntıda Türklere özgü ya da Türklerin en iyi yaptığı şeklinde genel bir kanı olan ok atma eylemine dönük bir gönderme bulunmaktadır. Türklerin yine savaşçılık özelliklerine göndermede bulunan sözü edilen ok atma eyleminin en iyi onlar tarafından yapıldığına işaret edilmekle birlikte, Türk gibi ok atmanın kişiyi kem kuvvetlerden ve onların verebileceği zarardan korumak için etkili bir yöntem olabileceğine göndermede bulunmaktadır. Bunun yanında, ilgili dönemlerde ok kullanan kişilerin Türklerin ok atıcılık vasfına öykünmelerinin ya da başka kimseler tarafından Türk gibi hareket etmeye yönlendirilmelerinin yaygın bir tutum olduğu da düşünülebilir.

3. “*Aşk burakını seçtim ki ebediyete dek o büklüm büklüm, simsiyah saçlara Türkçesine at sürüp varayım*”¹⁵⁷.

Alıntılanan ifadede doğrudan Türklere ilişkin bir saptama olmamakla birlikte, yukarıda ele aldığımız alıntıdakine benzer şekilde bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Burada yine “Türk gibi” olmak vurgulanmaktadır. Yine Türklerin iyi at kullanan, at kullanmayı bir anlamda toplumsal ve millî bir haslet olarak taşıyan bir topluluk olduğu şeklinde bir anlam da buradan çıkarılmaktadır.

4. “*Tez Türkçesine sıçrat, sür atı; önünde güzelim bir çadır yeri var*”¹⁵⁸.

Bu ifade de bir önceki alıntıda işaret edilen anlamı aktarmaktadır. Burada yine Türklerin at binme özelliklerine göndermede bulunulmuş, Türk gibi at sürmenin, üzerine binilen atı Türk gibi sıçratmanın, belki de şaha kaldırmanın, onunla bir bütün olmanın, adeta atın bir parçası imiş gibi görünmenin, onu bir ok gibi ileriye fırlatmanın at kullanmadaki ustalığı da gösterdiğinin altı çizilmiştir.

5. “*Türkçesine at sür, vakit dar; durma ki o Hutay Türkü çadıra girdi*”¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 341.

¹⁵⁷ Dîvân-ı Kebîr, C. III. , s. 253.

¹⁵⁸ Dîvân-ı Kebîr, C. IV. , s. 293.

¹⁵⁹ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 265.

Bu alıntı da aynı anlama müteallik olmakla birlikte, ayrıca “vakit dar” ifadesinden Türklerin atı çok hızlı kullandıkları ve gitmek istedikleri yere sıradan bir biniciden daha hızlı bir şekilde ulaştıkları belirtilmiştir. Yine bu ifadeden, atı hızlı süren bir kimsenin de diğer kimseler tarafından “Türk gibi at binen kişi” olarak görüldüğü ve bu şekilde nitelendirildiği de anlaşılmaktadır.

6. “Ne efendice meclis... Ne güzel yağma bu ki Kıpçak padişahı, Türkçesine çarpmış getiriyor”¹⁶⁰.

Türk’ün özellikle savaş sonrasında yapılan yağma faaliyeti bağlamında sahip olduğu, ona özgü olarak görülen ve bir anlamda onun karakteristik vasfı olarak nitelendirilen özel bir tavrın bulunduğu işaret edilmektedir.

7. “Yolculukta Rum’u ya da Hutun’i görsen, senin gönlünden vatan sevgisi nasıl çıkar”¹⁶¹.

Türklerin tarih boyunca görülen yurt edinme gayretleri ile birlikte düşünüldüğünde, bu ifadelerde, onların Anadolu coğrafyasına geldikten sonra buraları benimsemiş olduklarının ve kendilerine vatan edinerek sahiplendiklerinin nazara verilmekte olduğu görülmektedir. Nitekim Hutun’de bulunan soydaşlarına yapılan atıftan da anlaşılabileceği gibi, sözü edilen bu vatan sevgisinin Türklerde eskiden beri var olduğu ve bir anlamda ata yurtlarından gelirken yanlarında getirdikleri hasletler cümlesinden olduğu, bunun da ötesinde Mevlânâ gibi devrin önde gelen ilim adamları arasında da bu durumun bilindiği anlaşılmaktadır.

8. “O savaşçı, o dövüşken sert Türk, o kavgacı güzel, barışmaya geldi; elimi tuttu da seni Tanrı yarlıgasın dedi”¹⁶².

Türklerin karakterine ilişkin ifadelerin olduğu bu alıntıda, onların savaşçılık özellikleri öne çıkarılmakta, onların kavgacı ve güzel, bir anlamda hırçın oldukları anlatılmaktadır. Biz bu ifadelerden Türklerin savaşçı, dövüşmeyi seven ve kavgacı oldukları kadar aynı zamanda barışmayı da bilen, kin tutmaktan beri olan yumuşak kalpli insanlar oldukları şeklinde bir çıkarsamada da bulunabiliriz. Öte yandan bu çıkarsamaya, aralarında bir anlaşmazlık olan kimseleri affetmeye meyilli oldukları, kendilerine zarar verenlerin bir anlamda Allah tarafından bağışlanmasını diledikleri gibi bir yorumu da katabiliriz.

¹⁶⁰ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 483.

¹⁶¹ Mesnevi, s. 260.

¹⁶² Dîvân-ı Kebîr, C. III. , s. 368.

9. “Ben Türküm, sarhoşum, Türkçesine silah kuşandım”¹⁶³.

Bu ifadelerde, mısra sahibinin kendisi Türk olarak nitelendirdiği görülmektedir. Yine bu Türk olma vasfı ile ilintili olarak sarhoş, kendinden geçmiş, derin duyguların içerisinde gark olarak iradesinin ipini ellerinden kaçırmış, bir Türk gibi silah kuşanarak cesaretle ve korkusuzca ileri atılmış birinin halet-i ruhiyyesi tarif edilmektedir.

10. “Türk ona derler ki koy, onun korkusundan haraçtan emin olsun; Türk ona demezler ki tamamından her kutsuzun sillesini yer durur”¹⁶⁴.

Burada yine Türklere izafe edilen genel karakter özelliklerinden biri olan korkusuzluk ve kendisine verilen vazifeyi liyakatle yerine getirme vasfından söz edilmektedir. Bir görev kendisine verildiğinde onu en iyi şekilde yerine getiren, emaneti en güzel şekliyle muhafaza eden ve korumasına verilenleri her ne pahasına olursa olsun koruyabilen bir kimsedir Türk. Yine kötülerin saldırılarına karşı en güzel cevabı verebilen, onlara karşı en güçlü bir şekilde durabilendir. Alıntıdan anlaşılabileceği gibi bu özelliklerle temayüz etmiştir ve kendisine de bu konuda fazlasıyla güven duyulmaktadır.

11. “Türk, daima Türklükte bulunur, Tacik, Taciklikte; bense bir an gelir Türk olurum, bir an olur Taciklik ederim”¹⁶⁵.

Alıntı, dolaylı olarak da olsa Türklerin, tıpkı başka milletler, örneğin Tacikler gibi kendilerine özgü bazı özelliklere sahip olduklarından ve bunları her vakit muhafaza ettiklerinden söz edilmekte, müellifin ise yeri gelince bir Türk’ün yeri gelince de bir Tacik’in sahip olduğu karakter özelliklerini sergileyebileceğine değinilmektedir. Bir başka açıdan meseleye temas edildiğinde, alıntılanan cümle Türklerin her zaman doğru, dik, kararlı ve sabit oldukları, doğru bildiklerinden şaşmadıkları, içleri dışları bir olduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

12. “Türk, tarlasına ektiği tohumun çoğunu, gene eker; elde edilecek kârın aslıdır bu. çoğunu eker, azını yer; çünkü ektiğinin biteceğinde hiç şüphe yoktur. Türk, tohumu eliyle yere serper; çünkü elde ettiği ekin de o yerden bitmiştir”¹⁶⁶.

Burada Türklerin, bilinen konar-göçerliklerinin yanında tarım ve ziraî etkinliklerle meşgul olduğunu da gösteren bu ifadeler, onların ettiklerinden elde ettiklerinin büyük

¹⁶³ Dîvân-ı Kebîr, C. II. , s. 98.

¹⁶⁴ Dîvân-ı Kebîr, C. I. , s. 69.

¹⁶⁵ Dîvân-ı Kebîr, C. I. , s. 113.

¹⁶⁶ Mesnevi Tercemesi ve Şerhi V, s. 256.

bir kısmını yeniden ekmek suretiyle bir tür tasarruf halini de devam ettirdiklerini işaret etmektedir. Öte yandan alıntılanmış olan ifadelerden, Türklerin toprakla olan ilişkilerini adeta güven duygusu üzerine inşa ettikleri, toprağa sevgi, saygı ve sadakat gibi insani duygularla bağlandıkları şeklinde de değerlendirilebilir.

13. “Ama Türk ilinden, Rum ülkesinden olup da çocukluğunda tutsak edilerek Zengibar’a götürülen kişinin yüzündeki karalık zenciliğinden değildir. Onun yüzüne bir düşman o karayı sürmüştür. Ayrıca bakıp bembeyaz yüzündeki karalığı görünce acaba der, yüzüme ne sürmüşler; bütün yüzüm neden ak değil? Demek ki aklıkla karalık savaştadır”¹⁶⁷.

Bu alıntıda iki hususun dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan ilki, Anadolu coğrafyasının Türk ili olarak nitelendirilmesi, yarımadanın artık Türklerin vatanı olduğu şeklinde bir yargının genel kabule mazhar olmasıdır. İkincisi, çocukluk dönemlerinde şu ya da bu şekilde esir edilerek bugün Tanzanya’ya bağlı iki adadan meydana gelen özerk bölgeyi tanımlamak için ortaçağlarda kullanılan bir isim olan Zengibar’a götürülen Türklerin burada kaldıkları dönemde yüzlerinin siyah bir renk aldığıdır. Öte yandan bu renk değiştirme hususunun doğal olmadığı, geçici olduğu dile getirilmektedir. Bu alıntı Türklerin fiziksel özelliklerinin gittikleri bölgelerin baskın belirleyiciliklerine paralel bir biçimde değişebileceğine dair bir gönderme olarak görülebilecekse de, aynı zamanda Türklerin sahip olduğu iyi karakter özelliklerinin gittikleri hiçbir yerde kaybolmadığı ve gerekli müdahalenin ardından bir kez daha, yeniden gün yüzüne çıkarılabileceği şeklinde de değerlendirilebilir. Ayrıca burada eklemek yerinde olacaktır ki, Türklerin yüzünün rengi yan da karakterlerinin olumlu yönleri ile alakalı göndermeden sonra aklık ile karalığın mücadele halinde olduğuna işaret edilmesi, Türklerin olumlu bir durum ile özdeşleştirilmiş olduğu şeklinde de okunabilir.

14. “Hintli harfleri bırak, anlam Türklerini seyret, o Türküm ben, Hintliyi bilmiyorum”¹⁶⁸.

Burada yine Türklerin bulundukları yerde öne çıktıkları, kendilerine özgü özellikleri ile hemen fark edilebileceklerine işaret edilmekte, yine onların Hintlilerden üstün oldukları nazara verilmektedir.

15. “Kullukta ben köpekten aşağı değilim ya; Tanrı da dirilikte, kudrette bir Türkten aşağı değildir”¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Mecâlis-i Seba, s. 22.

¹⁶⁸ Divan-ı Kebîr, C. V, s. 444.

Türklerin dirilik ve kuvvet bakımından adeta Tanrı ile kıyas edildiği bu ilginç ifadeler, bu milletin toplumsal anlam dünyasında özdeş hale geldiği yüksek vasıfları serdetmesi bakımından dikkate değer ve önemlidir.

Mevlânâ ve Mevlevî kaynaklarındaki Türk algısını anlamlandırma noktasında bize yol gösteren yukarıdaki alıntılar, Mevlânâ'nın eserlerinde yer almaktadır. Kolay bir şekilde görülebileceği gibi, bu ifadelerden değil Türklere ilişkin olumsuz bir genel tarif çıkarmak, spesifik olarak öne çıkan bir olumsuzluk saptamak da mümkün değildir. Bir başka söylemeyle, Mevlânâ'nın eserlerinde yer alan Türklere ilişkin kayıtlar, ağırlıklı olarak onları övmek ve yüceltmek biçiminde ortaya çıkmaktadır ve Mevlânâ'nın Türk soydaşlarını genel manada iyi özellikleri ile öne çıkardığı müşahede edilmektedir. Öte yandan, devrin Türk algısını yansıtan kayıtlar yalnızca Mevlânâ'nın eserlerinde değil, diğer Mevlevî kaynaklarında da dikkat çekmektedir. Bunlardan bir kısmını aşağıdaki gibi listeleyebiliriz.

1. “Haydi, çabuk gel, ey Yağmalî güzel, sen bana, yaptığımdan daha fazla merhamet etme”¹⁷⁰.

Sultan Veled'in Dîvân'ın geçen bu ifadelerden, Yağma Türklerinin güzellik olgusu ile birlikte anıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyi Türklerin güzelliğine ilişkin edebî bir gönderme olarak değerlendirmek mümkündür.

2. “Rum güzelden vazgeç ve Rum güzelin rengini Çin güzellerinin şahı olan Türk güzelin renginden daha sarı bil”¹⁷¹.

Bu ifadeler, daha önce Mevlânâ'da da sıklıkla müşahade etmiş olduğumuz Türklerin fiziksel güzellikleri kategorisinde ele alınabilir. Öte yandan burada bir kıyaslamaya da gidildiği görülmekte, Türk güzeli ile Rum güzeli arasında bir fark olduğu ve bu farkın da yüze yansıyan sarı renk üzerinden anlaşılabilceği ifade edilmektedir.

3. “Bahar mevsimi gibiyim; can gibi şeklim, suretim yoktur benim; fakat gül bahçesinde iki yüz Çiğil (güzeli) resmi çizerim”¹⁷².

Alıntılanan cümle, daha önce Mevlânâ'nın ifadelerinden de takip edilebilen Çiğil Türklerine ilişkin güzellik tasavvurunu yansıtmaktadır. Ayrıca estetik ve sanat

¹⁶⁹ Mesnevi Tercemesi ve Şerhi I, s. 213.

¹⁷⁰ Sultan Veled, Divan, (çev. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul, 2016, s. 274.

¹⁷¹ Sultan Veled, a.g.e. , s. 79.

¹⁷² Sultan Veled, a.g.e. , s. 274.

bakımından ele alınabilecek bir çizim etkinliğinin de bu dönemde mevcut olduğu ve bu etkinlik için de temsil olarak Çiğil güzelliğinin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmına kadar ele almaya çalıştığımız Mevlânâ ve diğer Mevlevîlerin eserlerinde bulunan ifadeler, Türklerin iyi özelliklerini aktaran, onlardan övgüyle söz eden ve kendilerini güzel hasletleri ile öne çıkaran ifadelerden müteşekkildi. Öte yandan kaynaklarımızda, Türklere ilişkin olarak, daha önce de temas ettiğimiz “Mevlânâ’nın Türk düşmanı” olduğu şeklindeki iddialara kaynaklık ettiği anlaşılan bazı olumsuz göndermelerin bulunduğunu da not etmemiz gerekir. Sözünü etmiş olduğumuz bu olumsuz göndermelerden bazı örnekleri aşağıdaki gibi netleştirebiliriz.

1. “O kan döken Oğuz Türkleri geldiler; yağma için bir köye saldırdılar”¹⁷³.

Bu alıntıda Oğuz Türklerinin (Türkmenler) kan dökücü oldukları ve yağma yapmak için yerleşim birimlerine saldırdıkları ifade edilmektedir. Fakat genel olarak bu hususla ilgili diğer bilgilerimizi de göz önünde bulundurarak söylenebilir ki, konar-göçer Türkmen kitlelerinin ekonomik bir etkinlik ve toplumsallık biçimi olarak yağma ve talan seferleri düzenlemeleri, özellikle de yerleşik hayatı benimseme sürecinden önce oldukça yaygın bir tutumdur. Bu bakımdan, bu gibi ifadelerin genele teşmil edilmesinin mümkün olmadığını söylemeliyiz. Öte yandan, buradaki ifadelerin özel bir hadiseye istinaden zikredilmiş olması da, bize, yargının yerleşik hayatın müntesipleri tarafından ortaya konulan bir abartı olarak görülmesi gerektiğini düşündürmektedir.

2. “O Ebû Cehil, kinci Oğuz Türkü gibi Peygamberden bir mucize istedi”¹⁷⁴.

Buradaki ifadenin, başka bir hadisenin daha iyi anlaşılabilmesi amacına binaen bir tür analogi olarak zikredildiğinin açık olması, yargının doğrudan Türklere ilişkin bir hüküm olmadığını anlamamızı sağlamaktadır. Yine Ebû Cehil’e nispet edilen “kindarlık” vasfı Oğuz Türkü üzerinden öne çıkarılmaya çalışılsa da, esas olarak burada Türklere ilişkin olanın “kolay ikna olmama,” “inat etme,” “unutmama,” “sadakat” ya da “sebat etme” gibi zaman zaman olumlu, zaman zaman da olumsuz olmak üzere bağlamına göre farklı içeriklere bürünebilecek bir özellik olduğu açıktır.

3. “Kapıp alıcılıkla, hırsızlıkla bostancılığa girişen sonucu adalet memurları tarafından tutulur, Oğuzların işkencelerini çeker”¹⁷⁵.

¹⁷³ Mesnevi Tercemesi ve Şerhi II, s. 427.

¹⁷⁴ Mesnevi, s. 474.

¹⁷⁵ Dîvân-ı Kebîr, C. I. , s. 69.

Buradaki ifadeler ilk bakışta olumsuz gibi görünmekle birlikte, esas itibarıyla Türklere ilişkin doğrudan bir olumsuzluğa taalluk etmemektedirler. Buradan anlaşılabilecek olan en doğru anlam, Oğuz Türklerin genel manada devletin adalet teşkilatı içerisinde görev yaptıkları, cezalandırma gibi faaliyetlerde rol oynadıkları ve suçluların onların gazabı ile karşı karşıya geleceğidir ki, bunu olumsuz bir özellik olarak değerlendirmek bizim kanaatimize göre uygun değildir.

4. Çalışmamızın kaynakları arasında yer alan klasik Mevlevî kaynaklarında Menâkıbü'l-Ârifin'de nakledilen bir öyküye göre, Mevlânâ bağını yapması için bir Türk ile anlaşılan bir dostuna şu şekilde tavsiye vermiştir: “Efendi; bağ yapmada Rum çiftçi, bozumunda Türk çiftçi tutmak gerektir. Çünkü dünyayı imar etmek Rumlara; yıkmak ise Türklere mahsustur. Konya şehri de yine merhametsiz Türk zalimlerin eliyle yıkılacaktır”¹⁷⁶.

Mevlânâ'ya izafe edilen sözlerin Türklere dair olumsuz bir içerime sahip olduğu görülmekle birlikte, söz konusu “yıkmak” yargısının özellikle de Türkmenlerin konargöçer yaşam biçimleri ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, doğrudan doğruya olumsuz bir tanımlamadan ziyade, Türklerin yeteneklerine ilişkin bir değerlendirmeyi ortaya koymaktadır. Öte yandan “merhametsiz” hükmü ise Türklerin tamamına ilişkin bir gönderme olmayıp, belirli bir grubu tavsif etmek kullanılmıştır. Bu bakımdan, bu ifadelerden hareketle Türklerin bütününe şamil bir hüküm çıkarmak mümkün olmadığı gibi, bunu Mevlânâ'nın “Türk düşmanı” olduğuna ilişkin bir kanıt olarak görmek de bizim kanaatimize göre zorlama bir yaklaşımdır.

4. Ayrıca Bulgarlarla ilgili haraç aldıkları da kaynaklarda yer almıştır¹⁷⁷.

Bulgar Türkleri ile ilgili olarak Mevlevî kaynaklarında görülen “haraç alma” türünden pejoratif göndermeler, temelde konargöçer Türk ve Türkmen topluluklarının birincil sosyal ve ekonomik etkinlikleri ile alakalı faaliyetlere dair oldukları için karakteristik özelliklere matuf değerlendirmeler olarak görülmemelidirler.

Bu kısma, Mevlânâ'nın Türk algısına ilişkin bizim bakış açımıza önemli bir referans sunan iki alıntı ile son vermek istiyoruz. Özellikle kuşatıcı ve genel bir hüküm çıkarma noktasında bize ziyadesiyle verimli bir referans olan bu alıntılar, Mevlânâ'nın kesinlikle

¹⁷⁶ Ahmed Eflaki, a.g.e. , s. 542; Rıza Zelyut, “Mevlânâ Türk Düşmanıydı”, <http://www.gunes.com/yazarlar/riza-zelyut-riza-zelyut/mevlana-turk-dusmaniydi-46301>, 18 Aralık 2012.

¹⁷⁷ Dîvân-ı Kebîr, C. V. , s. 326.

bir “Türk düşmanı” olmadığını da şüpheyi mahal bırakmayacak şekilde ortaya koyarak, Mevlânâ ve Mevlevîlerin Türk algısına ilişkin fevkalade bir bakış açısı sunmaktadırlar.

5. *“Birisi, gece-gündüz canım da, gönlüm de tapınızda hizmet etmede; fakat Moğollarla uğraşmaktan, onların işleriyle oyalanmaktan vakit bulup da tapınıza gelemiyorum dedi”*¹⁷⁸. *“Çünkü sen Tatar’la bir olmuşsun, Şam’lıları, Mısır’lıları yok etmek, İslam ülkesini yıkmak için onlara yardım ediyorsun, Tanrı, Müslümanlığın kalkmasına sebep olan tedbiri, Müslümanlığa zarar vermeye sebep kıldı”*¹⁷⁹. *“Tatarlar da öldükten sonra dirileceklerine inanmıyorlar, bir yargılanma olacak, mutlaka bir gün soru-sual, hesap-kitab olacak diyorlar”*¹⁸⁰.

Bu ifadelerde, Mevlânâ’nın kendisine gelen ve muhtemelen de Türk olan bir kimsenin şikâyetlenmelerinden onu tazir ettiği ve kınadığı görülmektedir. Ancak bu kınamanın doğrudan Türklere ilişkin bir kınamadan ziyade, Türklerin Moğollarla işbirliği yapanları için bir kınama olduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla buradan, esas itibarıyla Mevlânâ ve yanında bulunanların Moğollarla birlikte hareket ettiğine ilişkin iddiayı nakzeden bir yaklaşımın ortaya çıkması bir tarafa, Türkleri tabir yerindeyse “iyi olanlar” cephesinde gördüğü ve Moğollarla işbirliği yaparak “Şamlıları ve Mısırlıları yok etmek, İslâm ülkelerini yıkmak için onlara yardım etmek” konumundan uzakta gördüğü de açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

6. *“Sultanü’l-Ulemâ, sultana bu dünyada sen olduğun müddetçe insanlar rahat ve güzel bir şekilde yaşayacak demiş, ölümünden sonra da sırasıyla oğulların arasında zaman geçtikçe her şey yavaş yavaş kötüye gidecek ve kötü insanlar başa geçecek demiştir. Her tarafın karışacağı iyi insanların azalıp, şefkat ve sevginin azalacağına, Anadolu’nun her tarafının harap hale geleceğinden, ülkelerin başındaki kişilerin pis ve arabozucu kişiler haline geleceğinden bahsedilmiştir. Selçuklularda bozulmalar olacak, dünya düzeni bozulacak, önemli işlerin başında tecrübesiz ve işten anlamayanlar olacak, Moğollar her yeri yakıp yıkacak, dini adamlar, şeyhler, bilginler ortadan kalkacak, dünya yaşanılmaz ve cehennem halini alacaktır”*¹⁸¹.

Bu uzun alıntı, çok açık bir biçimde görüldüğü gibi, Selçukluların dolayımında Türk idaresinin Mevlânâ tarafından ne kadar önemsendiğini, bu idarenin çözülmesi ve

¹⁷⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i, Fîhi Mâ-fîh, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 9.

¹⁷⁹ Fîhi Mâ-fîh, s. 4.

¹⁸⁰ Fîhi Mâ-fîh, s. 55.

¹⁸¹ Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 94-95.

yoşlaşması durumunda İslâm dünyasında meydana gelecek olan olumsuzlukların hangi raddeye ulaşacağı noktasında güçlü bir uyarı barındırmaktadır. Bu uyarı, aynı zamanda Mevlânâ'nın mevcut Selçuklu idaresini ve Türkleri İslâm dünyası için ne kadar eşsiz bir konumda gördüğünü de açıklığa kavuşturmakta, kötü kişilerin olumsuz faaliyetleriyle meydana gelecek olan bozulmadan dolayı yazıklanmaktadır. Öte yandan, büyük önem atfettiğı Türk idaresinin ortadan kalkmasından sonra yaşanacak olanlara ilişkin ifadeleri, onun Moğolları olumsuz bir çerçeve içerisinde ve “bozguncu” bir kavim olarak gördüğü şeklinde bir hükme mehz teşkil etmekle birlikte, Selçuklu ve Türk varlığının doğal ve otomatik olarak bir tür ihya, yükseliş, güven, emniyet ve güzellik rejimine karşılık geldiğini ima etmektedir.

2.2. Türk Büyükleri İle İlişkilere Dair Bazı Örnekler

Mevlevî kaynakları üzerinden anlamaya gayret ettiğimiz Türk algısının mahiyetine ilişkin veriler, yalnızca doğrudan Türklerle ilgili kayıtlar üzerinden değil aynı zamanda bu kaynaklarda yer alan ve hem Mevlânâ'nın hem de onun takipçileri olan Mevlevîlerin Türk büyükleri ile ilişkileri bağlamında elde edilebilmektedir. Bu ilişkiler, hiç kuşkusuz mekanik, alt belirli amaç ve alışverişlere dayalı etkileşimler değildi ve her hâlükârda tarafların birbirleri ile alakalı algısını da belli ölçüde yansıtmaktaydı. Nitekim gerek Türk (Selçuklu) hükümdarları gerekse devlet adamları ya da başka kişiler bağlamında söz konusu ettiğimiz bu ilişkilere baktığımızda, bunların gerek Mevlânâ'nın gerekse Mevlevîlerin Türk algısına ilişkin oldukça verimli bir kaynak deposu olduklarını görebiliyoruz. Öncelikli olarak Mevlânâ'nın eserlerinde yer alan bu ilişki kayıtlarına bakmaya gayret edelim.

Mevlânâ'nın ilişki içerisinde olduğu ilk devlet adamı olarak, Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli hükümdarı olarak kabul edilen Sultan I. Alâeddîn Keykubâd ile olan ilişkilerini örnek verebiliriz. Selçuklu Sultanı Alâeddîn ile Mevlânâ arasındaki ilişkiler, Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled dönemine kadar dayanıyordu. Bu ilişkilerde, daha önce babası ile Sultan arasındaki ilişkileri de tesis eden Bedreddîn Gühertaş'ın etkili ve yetkili olduğu, bir anlamda taraflar arasındaki iletişimi sağladığı bilinmektedir. Nitekim Mevlânâ, Bedreddîn ile yakın dostluğundan dolayı doğrudan doğruya Sultan Alâeddîn'e mektup yazabiliyor, arada hiçbir aracı bulunmadan Selçuklu hükümdarı ile iletişim inşa

edebiliyordu¹⁸². Bu ilişkiler, Sultan Alâeddîn'in de gerek Mevlânâ'ya gerekse onun ailesine karşı olan davranışları üzerinden de takip edilebildiği gibi gayet yakın, samimi ve içtendi. Sultan aileye büyük saygı gösteriyor, onları ziyadesiyle önemsiyordu. Nitekim Yassıçemen Savaşı'nda Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled'in türbesini ziyaret etmiş, ayrıca Mevlânâ'nın dua ve övgüsüne de mazhar olmuştu. Yine Sultan Alâeddîn'in dönemin önemli âlim ve şeyhlerine saygı gösterip onların dualarını almayı çok önemsemesi ya da evliya türbelerini ziyaret ederek niyazda bulunması gibi yaygın ve halk tarafından da büyük takdir gören davranışlarının Mevlânâ ile birlikte gelişmiş olmasa da onunla birlikte anlamı derinleşen bir gönül hali olduğu söylenebilir¹⁸³.

Henüz otuz yaş civarında olan genç Mevlânâ ile Sultan Alâeddîn arasındaki ilişkilerin mahiyeti, hükümdarın hain bir suikast sonucu öldürülmesinden dolayı büyük bir üzüntü yaşaması üzerinden de değerlendirilebilir. Büyük âlimin söz konusu hadise nedeniyle çok üzüldüğü ve umutsuzluğa kapıldığı bilinmektedir. Yine onun Sultan'ın zehirlenmek suretiyle katledilmesinden sonra devlet idaresini ele geçiren Sâdeddîn Köpek'in baskı ve zulüm dönemini ağır bir biçimde yaşamasını da bu minval içerisinde zikretmek mümkündür. Bu talihsiz durumun, Mevlânâ'nın merhum Sultan ile olan iyi ve güçlü ilişkilerle alakalı olduğu düşünülebilir. Nitekim Sadeddîn Köpek'in 1239 yılında idam edilmesinden sonra naiplik vazifesine getirilerek devlet idaresine hâkim olan Şemseddîn İsfehânî ile birlikte Mevlânâ ve çevresinde bulunanların yeniden muteber ve saygı duyulan kimseler haline gelmesi, hatta vezirlik makamına Mevlânâ'nın yakın dostu olan Süleyman Pervâne'nin babası Mühezzibüddîn Ali'nin getirilmiş olması da Mevlânâ çevresinin bu dönemde elde ettiği etkinliği nazara vermesi bakımında dikkate değerdir. Mevlânâ'nın çevresinde bulunan bazı insanların bu dönemde devletin en üst kademelerine tayin dilerek önemli vazifelere getirilmiş olmaları belli ölçüde Mevlânâ'nın devletle (devletin üst düzey idarecileri ile) olan ilişkileri üzerinden de ele alınabilir¹⁸⁴.

Mevlânâ'nın kendisi ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu, kendisini övdüğü ve hakkında iyi lakırdılar ettiği tek kişi Sultan Alâeddîn değildir. Bunlardan biri, devletin en üst düzey makamlarından biri olan vezirlik ile görevlendirilen ve mâliye işlerini

¹⁸² Mehmet Ali Hacıgökmen, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri, Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 36, 2014, s. 123.

¹⁸³ Resul Kesenceli, "Mevlâna Celaleddin Rumî Ve Türk Hükümdarları İle İlişkileri", Somuncubaba Dergisi, S. 62, Aralık 2005, s. 51-52.

¹⁸⁴ Hacıgökmen, a.g.m. , s. 124-125.

yürütmekle yükümlü kılınan Celâleddîn-i Mahmud Emir'dir. Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in hâkimiyet döneminde müstevfilik makamına tayin edilen bu zat, 1276 yılında Gıyâseddîn ile birlikte Kayseri'ye giden devlet adamlarının da içindedir. Hatiroğlu isyanının çıkması üzerine esir edilmiş olsa da, daha sonra Moğollar tarafından asilerin elinden kurtarılarak saltanat naipliğine getirilmiştir. Mevlânâ, onunla ilgili olarak bazı olumlu ifadeler kullanmakta, onun “doğruları söyleyen, güvenilir, yaptığı işte güven veren sadık bir kişi” olduğu ifade etmektedir. Döneminin ekonomi politikasını yürüten ve etkili bir idareci olan bu zat, Mevlânâ'nın övgüsüne mazhar olmuş bir Türk devlet adamıdır¹⁸⁵.

Zevk ve eğlenceye, içki ve işret meclislerine düşkün olan ve 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar karşısında adeta savaşmadan kaçan II. Gıyâseddîn Keyhsürev'le Mevlânâ'nın arasında yakın bir ilişki olmamakla birlikte, ondan sonra hükümdar olan II. İzzeddîn Keykâvus ile onun arasında iyi ilişkiler kurulduğu bilinmektedir¹⁸⁶. Bununla birlikte bu noktada zikredilmesi gereken bir husus daha vardır ki, Mevlânâ ile Gıyâseddîn arasında her ne kadar yakın ilişkiler olmasa da düşmanlık gibi bir durum da söz konusu değildi. Sultan hanımı meşhur Gürcü Hatun, özellikle de İslâm dinini kabul ettikten sonra âlim, derviş ve zâhidlerle iyi ilişkiler kurmuş, bu zaviyeden hem Mevlânâ hem de hanımı ile gayet dostane münasebetler tesis etmiştir¹⁸⁷. Sultan Veled, Gürcü Hatun'u “Anadolu'nun ve Horasan'ın övüncü olan o büyük sultan Gürcü Hatun”¹⁸⁸ sözüyle övmüştür. Burada en azından şu önemli noktanın göz ardı edilmemesi gerekir ki, iki taraf arasında çok yakın bir ilişkinin bulunmaması, kötü ya da düşmanca bir ilişki bulunduğu anlamına gelmemektedir.

Sultan Veled eserinde “*Ey aziz varlık! Sen canın ve dünyanın medarisin; bütün âlemin yaratılışından maksat sensin. Eğer senin vücudun orada olmazsa, o hayat, cennet bile olsa cehennem gibidir. Sabah rüzgârının nefesisin sen; çünkü neşe bahçesi seninle binlerce neşevîname buldu, goncalar seninle açıldı*”¹⁸⁹, diyerek Sultan

¹⁸⁵ Mevlânâ Celâleddîn, Mektuplar, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 225-226.

¹⁸⁶ Hacıgökmen, a.g.m. , s. 126.

¹⁸⁷ Paydaş, a.g.m. , s. 26.

¹⁸⁸ Veyis Değirmençay, “Sultan Veled'in Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Diğer İleri Gelenleri Methi”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 52, Erzurum, 2014, s. 44.

¹⁸⁹ Sultan Veled, a.g.e. , s. 525.

Gıyaseddin Mesud’u övmüştür. “*Müjdeler olsun! Çünkü Allah’a inanan emir geldi, Turan’ın ve Horasan’ın övüncü geldi*”¹⁹⁰, diyerek de Sultan Mesud övülmüştür.

Mevlânâ ile II. İzzeddîn Keykâvus arasındaki ilişkilere bakıldığında, bu ilişkilerin son derece iyi bir seyre sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Mevlânâ’nın Sultan’a dokuz mektup yazmış olması da buna delalet eder. Ayrıca Mevlânâ mektuplarında Sultan’a “oğul” diye hitap etmiş, buna karşılık olarak Sultan da ona “baba” demiştir¹⁹¹. Hiç kuşkusuz, taraflar arasındaki bu hitap biçiminin bile aralarındaki ilişkinin mahiyeti hakkında çok net bir fikre ulaşmamızı sağlayabilir. Bu dönemde Mevlânâ’nın medhiye ve muhabbetine mazhar olan kişi sadece Sultan İzzeddîn değildir. Mesela saltanat naibi olan ve bugün de halen ayakta olan meşhur kervansaray ile akıllara kazınan Celâleddîn Karatay da Mevlânâ tarafından methedilmiştir. Selçuklu döneminde tanınmış devlet adamlarından olan Celâleddîn-i Karatay, Sultan Keykubat döneminde taştarlık görevini sürdürmüş, Köseadağ savaşında II. Gıyâseddin Keyhusrev’in yenilmesinden sonra köşesine çekilen Celâleddîn-i Karatay eski görevi olan taştarlık görevine yeniden getirilmiş ve hazine-i hassa emirliğine de atanmıştır¹⁹². İyi huylu ve fazlasıyla yardımsever olması nedeniyle Mevlânâ ona büyük saygı ve hürmet göstermiştir¹⁹³. Sâhib Ata Fahreddîn Ali kırk yıl devlet hizmetinde bulunmuş, devlet idare ve divan işlerindeki başarılarıyla tanınmış, mal varlığını da hayır ve halk için harcamıştır. Ayrıca iyiliksever olan Sâhib Ata Mevlânâ’nın etrafında olmuş ve onun müridi olmuştur¹⁹⁴. Önceleri adliye işlerinden sorumlu bulunmakla birlikte daha sonra vezirlik makamına da getirilen Sahib Ata Fahreddîn Ali de Mevlânâ’nın övgü ve muhabbetine mazhar olmuş devlet adamlarındandır. Mevlânâ kendisinden “ulu, dindar ve huyları güzel, Allah’tan korkar, mazlumların yardımcısı ve sultanların yakını büyük emir” olarak söz etmektedir¹⁹⁵. Böyle bir övgünün sırada, herhangi bir kimse için kullanılmadığı da düşünüldüğünde, Fahreddîn Ali’nin Mevlânâ’nın gönlünde müstesna bir elde etmiş olduğu da anlaşılır.

Mevlânâ’nın kendisiyle iyi ilişkiler tesis etmiş olduğu Selçuklu devlet adamlarından biri de Emînüddîn Mikâil’dir. Sultan İzzeddîn Keykâvus döneminde

¹⁹⁰ Sultan Veled, a.g.e. , s. 528.

¹⁹¹ Hacıgökmen, a.g.m. , s. 127-128.

¹⁹² Aydın Taneri, “Celâleddîn-i Karatay”, D.İ.A. , C. 7, Ankara, 1993, s. 251.

¹⁹³ Paydaş, a.g.m. , s. 30.

¹⁹⁴ Erdoğan Merçil, “Sahib Ata”, D.İ.A. , C. 35, Ankara, 2008, s. 516.

¹⁹⁵ Paydaş, a.g.m. , s. 31-32.

saltanat naipliği makamına tayin edilmiş olup 1278 yılına kadar bu görevi yerine getiren ve sözü edilen vazifesinin yanında maliye işlerinden de sorumlu olan Emînüddîn, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde de aynı vazifeyi icra etmiş, Karamanoğulları isyanını bastırmaya çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Yine onun, Anadolu'ya gelen Memlûk hükümdarı Sultan Baybars'a itaat etmediğini, ona karşı önlemler almaya çalıştığını da biliyoruz. Bu zat, Konya'yı işgal ettikten sonra Cimri olarak bilinen Alâeddîn Siyavuş'u tahta çıkaran Karamanoğullarından kaçarak Tokat'a gittiği, fakat burada yakalanıp bütün mallarına el konulduktan sonra işkenceyle katledildiği de bilinmektedir¹⁹⁶. Mevlânâ ile iyi ilişkilere sahip olduğu anlaşılan bu devlet adamı hakkında büyük âlimin Fîhi Mâ Fîh adlı eserinde olumlu ifadeler bulunmaktadır. Mevlânâ, onun kendisini ziyaret ettiğinden, hatta eşinin de kendisine bağlı olduğundan söz etmekte ve onları övgüyle anmaktadır¹⁹⁷.

Sultan III. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1264-1282) döneminde yaşayan beylerden biri olan Alemeddîn Kayser de Mevlânâ ile iyi ilişkileri olan bir devlet adamıdır. Cimri isyanının bastırılmasında yeri doldurulmaz katkıları olduğu bilinen Alemeddîn, bu dönemde Selçuklu idaresinin belirleyici ismi olan Muîneddîn Pervâne tarafından, Sultan Veled'i Kayseri'de yaptırılmış olup müderrisliğine meşhur İslâm âlimi Kutbeddîn Şîrâzî'nin getirildiği medresenin açılışına davet etmesi için Konya'ya gönderilmiştir. Alemeddîn Kayser'in, kendisini adeta evladı gibi gören Mevlânâ tarafından çok sevildiğini ve onun, Mektuplar'da bu devlet adamından “evlatların övücü” şeklinde söz ettiğini biliyoruz¹⁹⁸. Sultan Veled de “*Bizim emirimiz gökyüzündeki güneş. Bizim emirimizdir bahçedeki servi. Bizim emirimizdir Hak yolunda sadık; kendisi için bina etti usta onu. Bizim emirimiz fakirlerin sığınağıdır; tamamen cömertliktir, lütuftur, sevgidir. Güzellikte ve lütufta benzeri yoktur, cömertlikte bugün ikincisi yoktur*”¹⁹⁹ diyerek Alameddin Kayser'i methetmiştir.

Mevlânâ'nın gözünde yeri iyi olan bir başka devlet adamı Atabeg Mecededdîn Ali'dir. Sultan IV. Rukneddîn Kılıçarslan döneminde devletin maliye işleri ile meşgul olduğunu bildiğimiz Mecededdîn, Mevlânâ tarafından “*iyi huylu, hayırsever, güzel yazı*

¹⁹⁶ Mektuplar, s. 229.

¹⁹⁷ Fîhi Mâ-fîh, s. 249.

¹⁹⁸ Mektuplar, s. 221- 222.

¹⁹⁹ Sultan Veled, a.g.e. , s. 559.

yazan ve Arapça ile Farsçayı iyi bilen büyük vezir” olarak nitelendirilmiştir²⁰⁰. Sultan Veled de “Fazilette ve cömertlikte her sanata ait bir denizsin, ey parlak güneşim, sen müstesna bir cevhersin” diyerek Mecdeddîn Ali’yi övmüştür. Aynı şekilde IV. Kılıçarslan döneminde yaşayan bir başka devlet adamı olan Çaçaoğlu Nûreddîn, hem türbesinin hem de adıyla anılan bir medresenin mevcut olduğu Kırşehir’de beylik yapmış olup çok bağlı olduğu Mevlânâ tarafından övülmüş, kendisine dua edilmiştir²⁰¹. Kaynaklarımızın daha önce Hacı Bektaş-ı Velî’ye tabi olduğunu haber verdikleri bu zat, yanında bulunan beylerle birlikte Mevlânâ’yı ziyaret ederek onun hayır duasını almış, hatta müridanı arasına da katılmıştır²⁰².

Mevlânâ’nın müritlerinden olan Muinüddin Pervâne, II. Gıyâseddin Keyhusrev’in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemi’nin oğlu olup, Tokat emiri olarak göreve başlamış, subaşılık görevini elde etmek için dönemin güçlü kumandanlarından Seyfeddin Torumtay ile mücadeleye girmiş ve Baycu Noyan’ın desteğiyle subaşılığına getirilmiştir. II. İzzeddin Keykâvus döneminde emir-i haciblik yapan Pervâne bu görevde başarılı hizmetlerde bulunmuştur. IV. Kılıçarslan döneminde saltanat nâibliği görevinde bulunmuş, vezirliğini yapmış daha sonra geniş yetkilere sahip olmuştur. IV. Kılıçarslan hükümdarlığı tek başına ele geçirdikten sonra devlet üzerindeki etkisini daha da arttırmıştır²⁰³. Selçuklu hükümdarı Sultan IV. Rukneddîn Kılıçarslan’ın da Mevlânâ ile gayet olumlu ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu olumlu ilişkilerin mahiyeti, Mevlânâ’nın bu dönemde devlet idaresinde hâkim konumda bulunan Muîneddîn Pervane’ye göndermiş olduğu mektuplar üzerinden takip edilebilmektedir. Aralarında adeta bir baba-oğul ilişkisi olduğu anlaşılan Sultan ve Mevlânâ sıkça görüşmüşlerdir. Sultan onu sarayda tertip ettiği toplantılara davet etmiş, ayrıca kendisi de onun sohbetlerine iştirak etmiştir²⁰⁴. Aynı şekilde Muîneddîn Pervane de Mevlânâ ile gayet olumlu ilişkiler tesis etmiş ve ona saygıda kusur etmemiş,²⁰⁵ onun feyzinden

²⁰⁰ Fîhi Mâ-fîh, s.244.

²⁰¹ Fîhi Mâ-fîh, s. 246-247.

²⁰² Mektuplar, s. 255.

²⁰³ Muharrem Kesik, “Muinüddin Süleyman Pervâne”, D.İ.A. , C. 31, Ankara, 2006, s. 91.

²⁰⁴ Hacıgökmen, a.g.m. , s. 129-130.

²⁰⁵ Mektuplar, s. 248.

yararlanmış,²⁰⁶ kendi mekânında Mevlânâ'yı ağırlamış ve semâ törenlerine de katılmıştır²⁰⁷.

Mevlânâ'nın muhabbetine mazhar olan kimseler arasında saray mensubu olan kimseler de vardır ve bunlar arasında hem kadınlar hem de erkekler bulunmaktadır. Bunların biri, Mevlânâ'nın müritleri arasında olduğu bilinen Sultan IV. Rukneddîn Kılıçarslan'ın hanımı olan Gömeç Hatun'dur²⁰⁸.

Mevlânâ'nın iyi ilişkiler içerisinde olduğu kimseler bunlarla da sınırlı değildir. Örneğin, sahil vilayetlerinde valilik ve kumandanlık eden Melikü's-Sevâhil Bâhâeddîn ile yine maliye işlerin sorumlu olan Emir Müstevfî Celâleddîn'de bu büyük âlimi ziyaret ederek onun duasını almış, ayrıca övgüsüne de mazhar olmuşlardır²⁰⁹.

Mevlânâ ve Mevlevîlerin Türk devlet büyükleri olan iyi ilişkileri yalnızca Mevlânâ'nın kendi eserlerinden değil, aynı zamanda diğer Mevlevî kaynaklarında yer almakta olan kayıtlar üzerinden de takip edilebilmektedir. Mevlevî camiası ile Türk devlet elitlerinin arasındaki ilişkilerin olabildiğince geniş bir zemine istinat ettiğini gösteren bu kayıtlar, Mevlevîlerin Türk algısının idrak edilmesi bakımından günümüze son derece verimli bir kaynağı olarak aksetmektedirler.

Mevlevî kaynaklarında yer alan ve Mevlevîlerin Türk algısını anlamamız açısından bize bir bakış açısı kazandırabileceğini düşündüğümüz bazı hadiseleri şu şekilde listelemek ve ele almak mümkündür.

Sultan Veled, çalışmamızın kaynakları arasında yer alan Dîvân'ında şu ifadelerle yer vermektedir: “Bizim Bahâeddin Veled yedi yaşında, kardeşi Alâeddin ise altı yaşında sünnet etti. Düğün yaptıkları vakit Sultan Alâeddin'in emîrleri ve nâipleri orada hazır bulundular. Bütün kaleyi nefîs kumaşlar ve silâhlarla baştan aşağı süslediler. Padişah babama o kadar saygı gösterdi ki sorma”²¹⁰. Bu ifadeler, Selçuklu hükümdarının, sözü edilen dönemde henüz tam olarak teşekkül etmiş olmamakla birlikte, Mevlevî düşünce biçiminin neşet edeceği cemaate karşı tutumunu açık bir

²⁰⁶ Resul Kesenceli, “Mevlâna Celaleddin Rumî Ve Türk Hükümdarları İle İlişkileri”, Somuncubaba Dergisi, S. 62, Aralık 2005, s. 52-53.

²⁰⁷ Nilgün Açık Önkas, Mevlevîlerin Yönetimle ilişkileri, Akademik Bakış Dergisi, S. 23, Kırgızistan, 2011, s. 2.

²⁰⁸ Paydaş, a.g.m. , s. 27.

²⁰⁹ Paydaş, a.g.m. , s. 30.

²¹⁰ Resul Kesenceli, “Mevlâna Celaleddin Rumî Ve Türk Hükümdarları İle İlişkileri”, Somuncubaba Dergisi, S. 62, Aralık 2005, s. 51-52.

biçimde nazara vermekte ve Sultan Alâeddîn'in, Mevlânâ'nın babasına duyduğu hürmet ve saygıyı açık bir biçimde aksettirmektedir.

Konumuz bakımından örnek verilebilecek bir diğer hadise, Menâkıbü'l-Âfirîn yazarı Eflâkî tarafından nakledilen ve Mevlânâ'nın vezir Şemseddîn İsfehânî'nin aracılığıyla tanıştığı ve kendisiyle fazlasıyla yakın olduğu Sultan II. İzzeddîn Keykâvus ile alakalı olan hadisedir. Eflâkî'nin ifadeleri şöyledir: *“Bir gün Mevlâna medresenin sofasında geziniyordur. Çevresindekilere “medresenin kapısını adam akıllı kapatın” der. Bu sırada Sultan II. Keykavus vezirleri, emirleri ve naipleriyle birlikte Mevlâna'ya ziyarete gelir. Mevlâna hemen odasına girer gelen sultan ve diğer devlet erkânı ile görüşmez. Müritlerine de zahmet etmesinler diye cevap vermelerini buyurur”*. Bu ziyaretten Mevlânâ ile görüşmeden ayrılan II. İzzeddîn Keykâvus, yine başka bir rivayete göre *“Mevlâna hazretleri bana bir nasihat ver”* der. Mevlânâ kendisine sert bakarak *“sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk yapıyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun. Allah seni sultan yaptı, sen şeytan'ın sözüyle hareket ediyorsun”*²¹¹ buyurur. Bunları işiten II. İzzeddîn Keykâvus kötülüklerden uzaklaşıp adil olacağına söz vermiş ve bundan sonra Mevlânâ'nın duasını ve övgüsünü almaya devam etmiştir²¹². Bu hadiseden anlaşıldığı gibi, Mevlânâ'nın Türk devlet adam ve hükümdarları ile olan münasebetleri sadece kişisel bir düzeyde kalmamış, aynı zamandan onların devlet idaresinde daha adil ve iyi olabilmeleri açısından bir rehabilite edici olma özelliğini sergilemiştir.

Mevlevî kaynaklarında kendisinden övgüyle söz edilen bir başka Türk devlet adamı da IV. Rukneddîn Kılıçarslan devrinde müstevfî olarak görev yapan muktedir Muîneddîn Pervâne'nin damadı Mecdeddîn Ali Erzincanî'dir²¹³. Sultan Veled tarafından kaleme alınmış olan yirmi üç beyitlik bir kasideyle övülmüştür²¹⁴. Hem Mevlânâ'nın hem de Sultan Veled'in övgüsüne ve güzel sözlerine mazhar olan bu devlet adamının Mevlevî camiasıyla oldukça iyi ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklu tarihinin en etkili ve güçlü devlet adamlarından biri olan ve devletin yönetiminden adeta bir sultan kadar belirleyici olan ünlü devlet adamı

²¹¹ Ahmed Eflâkî, a.g.e. , s. 360.

²¹² Paydaş, a.g.m. , s. 31-32.

²¹³ Ahmed Eflâkî, a.g.e. , s. 763.

²¹⁴ Sultan Veled, a.g.e. , s. 741.

Muîneddîn Pervane de Mevlevî cemaati ile iyi ilişkiler kurmuş olan bir Selçuklu bürokratıdır. Bu zat hem Mevlânâ tarafından methedilmiş, hem de Sultan Veled'in takdirine mazhar olmuştur. Nitekim Sultan Veled'in Muîneddîn için "inci gibi" ifadesini kullanarak onun ne kadar değerli olduğunu düşündüğünü vurgulaması ve "deniz huylu ve cömert" olduğundan bahisle kendisini övmesi, camianın adı geçen devlet adamı ile alakalı düşüncesini açık bir biçimde ortaya koymaktadır²¹⁵.

Mevlevî camiası ile iyi ilişkiler içerisinde olup onlar tarafından sevilen bir başka devlet adamı daha vardır ki, ondan söz etmeden geçmek bu metni eksik bırakacaktır. Bu kişi, bir dönem devlet idaresinde çok güçlü olup Selçuklulara büyük hizmeti geçen, aynı zamanda özellikle Batı Anadolu'daki Türkmen hâkimiyetinin önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilebilecek olan Sahib Ata Fahreddîn Ali'dir. Sultan Veled'in kendisinden "*Zamanın emiri ve önderi, ordunun başkomutanı, dinin tacı sahib-i azam sülalesi*"²¹⁶ şeklinde söz ettiği Fahreddîn Ali, çok etkili bir vezir olarak Türk tarihine geçmiştir. Sultan Veled onun "padişah gibi muhteşem" olduğunu belirtmiş, Büyük Selçukluların efsanevi veziri Nizâmülmülk gibi büyük bir vezir olduğunu kaydetmiş, ayrıca sözlerine onun ününün yaygın olduğunu, kendisinin sözüne icabet edilecek biri olduğunu, adaletli ve cömert, yardımsever ve hayır işlerini seven biri olduğunu ifade etmiştir²¹⁷.

Mevlevî kaynaklarında kendisinden övgüyle söz edilen bir başka Türk büyüğü, özellikle Moğol karşıtı bir isyan hareketi örgütlemiş olmasıyla bilinen Hatîroğlu Şerefeddîn'dir. Esas itibarıyla Pervâne'nin kâtiplerinden biri olan Hatîroğlu, âmiri ile birlikte Sultan IV. Rukneddîn Kılıçarslan'ın tahta çıkarılması sürecinde aktif bir rol üstlenmiş, ayrıca ona Niğde ve çevresi tımar olarak tahsis edilmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde Moğol ağırlığından duyduğu rahatsızlığı ortaya koyarak başkaldırma yönüne gitmiş, Pervâne ile birlikte hareket ederek Rukneddîn Kılıçarslan'ın ortadan kaldırılmasında rol almıştır. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde de devlet idaresinde vazife aldığı görülen Hatîroğlu beylerbeyliği vazifesini icra etmiş, Memlûk ordusunun kendisini destekleyeceğini umup isyan hareketini başlatmıştır. Bununla birlikte onun başarılı olamadığını ve Moğolların güdümü altındaki Selçuklu ordusu tarafından yakalanıp ortadan kaldırıldığını biliyoruz²¹⁸. Hayat ve memuriyet serencamını kısaca bu

²¹⁵ Sultan Veled, a.g.e. , s. 744.

²¹⁶ Sultan Veled, a.g.e. , s. 552.

²¹⁷ Sultan Veled, a.g.e. , s. 562-563.

²¹⁸ Ahmed Eflâki, a.g.e. , s. 781.

şekilde özetleyebileceğimiz bu zat, Sultan Veled'in övgüsüne mazhar olmuş devlet adamlarından biridir. Hatîroğlu'nun zamanın emiri olduğunu, cömertlik ve iyilikte çok ileri bir seviyede bulunduğunu kayıt altına almış, halkın ondan çok iyilik gördüğünü, onun fikirleri sayesinde fitneyi ortadan kaldırdığını ve huzuru getirdiğini söylemiştir²¹⁹. Burada Selçuklu tarihinde aslına bakılırsa oldukça şaibeli bir konumda bulunan Hatîroğlu Şerefeddîn gibi bir kimsenin Mevlevî camiası tarafından sevilmesi ve methedilmesi dikkate değer bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Sultan Veled tarafından kendisinden övgüyle söz edilen bir diğer isim, daha önce de işaret ettiğimiz üzere Mevlânâ tarafından da methedilmiş olan devlet adamı Alemeddîn Kayser'dir. Sultan Veled onun cömert, adil, ehl-i tarik ve dindar biri olduğunu önemle belirtmiştir. Yine onun kayıtlarında bu zatin Mevlânâ'ya ve Mevlevî camiasına çok yardım eden biri olarak öne çıktığı müşahade edilmektedir²²⁰.

Bu kısımda son olarak Ahmed Eflâkî tarafından kaydedilen ve Mevlânâ'nın Türk algısı bakımından fazlasıyla önemli olan bir hadiseye daha işaret etmek isteriz. Mevlânâ'nın, özellikle o çok itham edildiği Moğollarla ilişkisi bağlamında da önem kazanan ve bize onun Türk değerlendirmesi hakkında da benzersiz bir anahtar sunan bu hadiseye göre, Muîneddîn Pervâne bir gün Mevlânâ'ya *"Bizim askerimiz diye buyurduğunuz Cengiz Han hanedanının devleti ne zaman sona erecek ve onların akıbeti ne olacak?"* diye sormuştu. Buna karşılık olarak Mevlânâ, babası Bahâeddîn Veled'in Belh'te Harezmsah Sultanı Muhammed Tekiş'in davranışlarından çok incindiğini ve intikamını alması için Tanrı'ya dua ettiğini, bundan dolayı onun üzerine Moğol ordusunun gönderildiğini ifade etti ve şu kutsî hadisi nakletti: *"Benim birtakım askerlerim vardır. Ben onları doğu tarafında yerleştirdim ve onlara Türk adını verdim. Onları hiddet ve gazab arasında yarattım. Herhangi bir kul, bir ümmet benim emrimi yapmazsa, bunları onların üzerine musallat ederim ve bunlar aracılığıyla onlardan oç alırım"*²²¹. Bu hadise, esas itibarıyla Moğol meselesine ilişkin bir hadiseye olarak görülmekteyse de, Mevlânâ'nın Moğolları tavsif etmek için "Türk" adını kullanması dikkate değerdir. Nitekim buradan hareket ederek, Mevlânâ'nın kuşkusuz insan topluluklarını tarif ederken mevcut bazı tanımlamalardan hareket etmekle birlikte,

²¹⁹ Sultan Veled, a.g.e. , s. 544-545.

²²⁰ Sultan Veled, a.g.e. , s. 738.

²²¹ Ahmed Eflaki, a.g.e. , s. 711; Yasin Tekin, "Mevlâna ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile İlişkileri", <http://celaleddin-rumi.blogspot.com/2010/01/mevlana-ve-ogullarının-turkmen-beyleri.html>, 5 Ocak 2010.

herhangi bir topluluğa Türk ya da Moğol oldukları için olumlu veya olumsuz bir bakış geliştirmedigini, dolayısıyla da bazı kimseler tarafından itham edildiği “Türk düşmanlığı”nın da fazlasıyla modern ve hatta ideolojik temelli olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bölüme nokta koymadan önce, son olarak Mevlânâ’nın eserleri başta olmak üzere, Mevlevî kaynaklarında yer alan şehir, mekân ve topluluklara ilişkin bazı kayıtların da aynı şekilde onların Türk algısını belli ölçüde yansıtabilecek olan kaynaklar olarak ele alınabileceklerini not etmek isteriz. Nitekim sözü edilen kayıtlarda görülen olumlu ifade ve değerlendirmeler, bahsedilen insanların genellikle Türk olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda otomatik olarak Türklere ilişkin değerlendirmeler haline gelmekte ve bu şekilde de Mevlevî camiasının Türk algısına ilişkin bir fikir verebilmektedir. Söz konusu etmiş olduğumuz türden bazı kayıtlara da tema ederek bölümü bitirebiliriz.

Mevlânâ ve Mevlevî camiasının Türk algısını yansıtabileceğini düşündüğümüz bu türde kayıtlarda önemli veriler bulunmaktadır. Örneğin Sultan Veled, Selçukluların başkenti olan Konya’da yaşamakta olan insanların ahlakından söz edip burada doğan çocukların şanslı olduğunu, şehrin altın madeni kadar değerli, temiz ve Allah’a ibadet eden bir halk ile meskûn bulunduğunu vurgulamıştır²²². Burası Mevlevîlerin ve Mevlânâ’nın yaşamını sürdürdüğü bir yer olması münasebetiyle günümüzde de halen önemini korumaktadır. Öte yandan Selçuklu ülkesinin başkenti olması da bu şehre ayrı bir değer katmaktadır²²³. Yine Eflâkî’nin kayıtlarında da, hem bu Konya’da hem de Aksaray illerinde medrese²²⁴ ve mescitlerin bulunduğu, şehirde yaşayan halkın misafirperverliğini öven bir ifade olarak da değerlendirilebilecek bir biçimde buralarda insanların konakladıkları belirtilmiştir²²⁵.

Mevlevî kaynaklarından kendisinden övgüyle söz edilerek halkı methedilen tek şehir Konya değildir. Nitekim Sultan Veled, Aksaray halkının imanlı, yiğit ve cesur oldukları bilgisini vermiş, eşkıyalıklara müsaade etmediklerini ve doğru insanlar olduklarını kayıt altına almıştır²²⁶. Yine onun yazdıklarında Kütahya şehri de övülerek

²²² Sultan Veled, a.g.e. , s. 532.

²²³ Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 1998, s. 129.

²²⁴ Ahmed Eflâkî, a.g.e. , s. 190.

²²⁵ Ahmed Eflâkî, a.g.e. , s. 476.

²²⁶ Sultan Veled, a.g.e. , s. 531-532.

“eşsiz” şeklinde tavsif edilmiş, burada oturanların şanslı ve mutlu oldukları belirtilerek şehrin güzelliği cennete benzetilmiştir²²⁷.

Yine Kayseri de övülen ve sevilen bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Bu şehirde soylu kişilerin, cömert insanların, âlim ve dervişlerin yaşadığından söz eden Sultan Veled, aynı zamanda buranın havasının güzel olduğuna da vurgu yapmıştır²²⁸.

²²⁷ Sultan Veled, a.g.e. , s. 566-567.

²²⁸ Sultan Veled, a.g.e. , s. 547.

SONUÇ

Yaşadığı döneme dini, tasavvufi, ilmi açıdan damga vuran Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Kur'an ve sünneti ön planda tutarak yaşayan devrinin en önemli insanlarından biri olmuştur. Döneme o kadar etki yapmıştır ki, asırlar boyunca konuşulmuş ve günümüz dünyasında bile yaşantısı ve eserleriyle halen konuşulmakta olup üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Daha çok dini açıdan eserler kaleme almış ve bu eserlerinde çok anlamlı ve ders verici nitelikte çalışmalar ortaya koymuş olan Mevlânâ ile ilgili günümüzde de birçok çalışma yapılmış olup biz de bu eserlerde yer alan dini bilgilerin yanında Türklük algısı başlığı altında Türk kelimesinin hangi anlamları çağrıştırdığı ve bizlere o dönemin Türk büyükleri hakkında nasıl bilgiler verdiğini Mevlânâ ve Mevlevî kaynaklarındaki bilgiler üzerinden ele almaya çalıştık.

Mevlânâ yaşamı boyunca insanlara saygı ve hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu saygı ve hoşgörüsünü sadece dostları ve müritlerine değil, aynı şekilde dönemin Selçuklu devlet adamlarına da göstermiş ve onların saygınlığını kazanmıştır. Bu saygınlığı elde ederken toplumun her kesimine kucak açan Mevlânâ, insanları ayırt etmeksizin Allah yoluna çağırmış, bunu yaparken de kendi kaleme aldığı eserlerle adeta sonraki çağlara da seslenmiştir. Bugün de farklı din, dil ve kültürler içerisinde birçok takipçisinin mevcut olmasını bu çerçevede içerisinde ele almak gerekir.

Biz, “*Mevlevî Kaynaklarında Türk Algısı*” başlığını taşıyan bu çalışmamızda, gerek Mevlânâ'nın gerekse onun yolunu takip eden Mevlevîlerin kaleme almış oldukları eserlerde Türk algısını anlamaya ve de anlatmaya çalıştık. Türklerin karakter özellikleri değerlendirilirken ele aldığımız alıntılardan yola çıkarak Türklerin fiziki özellikleri ve güzellikleri hakkında Mevlevîlerin gözünden bilgi verdik. Başvurduğumuz kaynaklarda Türklerin yüz, saç, göz güzelliklerinin övüldüğünü ve yüceltildiğini görüp gösterme çabası içinde olduk.

Tezimizin ana temasını teşkil eden Mevlevî kaynaklarını ele aldığımızda, burada açık bir biçimde Türklerin yüceltildiğine ve Mevlevîlerin Türk algısının zaman zaman bazı kimseler tarafından dile getirilmek istendiği gibi genel bir olumsuzluk ile malul olmadığına kanaat getirdik. Özellikle konargöçer olan Türkmen topluluklarına ilişkin bazı olumsuz göndermeler olmakla birlikte, bunların son derece spesifik ve öznel nitelik taşıdığını, dolayısıyla da Türklere dair genel bir Mevlevî algısını ortaya konusunda ziyadesiyle yetersiz olduğunu kavradık. Öte yandan Türkler ile ilgili olarak Mevlevî

kaynaklarında yer alan bilgilerin olumlu ve Türkleri övücü mahiyette olanlarının öteki türden kayıtlarla kıyaslandığında çok daha fazla olduğunu tespit ettik.

Sonuç olarak denilebilir ki, kendisi de bir Türk olan ve bunu da çeşitli vesilelerle dile getirmekten hiçbir zaman çekinmediği görülen Mevlânâ'nın ve Mevlevîlerin Türk algısı, toplumumuzda yaygınlaştırılmak istenenin aksine son derece olumlu, yüceltici ve daha da önemlisi benimseyici bir algıdır. Bunun aksine dönük bir görüş ortaya koymak, söz konusu kaynaklarda yer alan bilgilerin genelini ve bütünü değil, çok az ve genel olarak da özgül bir kısmını referans göstermek suretiyle yapılabilir ki, bu da herhangi bir bilimsel anlayışa ya da etiğe uygun bir yaklaşım değildir.

KAYNAKÇA

Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

Alican, Mustafa, Tarihin Kara Yazısı Moğollar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Atay, Rıfat, Denizi Bitirmek: Mevlânâ Çalışmalarına Resmi Katkılar Üzerine, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 18, Şanlıurfa, 2017.

Aydın, Mehmet, “Hz. Mevlânâ’nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı”, 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1985.

Bakırcı, Naci, Mevlevî Mezar Taşları, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2006.

Baykara, Tuncer, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 1998.

Bayram, Mikail, Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ mücadelesi, NKM Yayınları, Konya, 2012.

Can, Şefik, “Selçuklu Kültüründe Hz. Mevlânâ’nın Yeri”, 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Konya, 2003.

Ceyhan, Semih, “Şems-i Tebrîzî”, D.İ.A. , C. 38, Ankara, 2010.

Çelebi, Asaf Halet, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

Çelik, Aydın-Taner, Yıldırım ”İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ, 2013.

Çubukçu, İbrahim Agah, Türk Kültüründe Hoşgörü ve Mevlânâ, İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlânâ Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu Yayınları, Konya, 1994.

Demirci, Mehmet, “Fîhi Mâ-fîh”, D.İ.A. , C. 13, Ankara, 1996.

Değirmençay, Veyis, “Sultan Veled’in Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Diğer İleri Gelenleri Methi”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 52, Erzurum 2014.

Feridun Bin Ahmed, Hazreti Mevlânâ ve Yakınları, (çev. Ahmed Avni), Elest Yayınları, İstanbul 2007.

Franklin Lewis, Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı, (çev. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.

George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), T.T.K. Yayınları, Ankara, 2015.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ Celâleddîn’in Hayatı, Eserleri, Felsefesi, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2015.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2006.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2006.

Güleç, İsmail, Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin tamamına yapılan Türkçe şerhler, İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri, S. 22, 2006.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi’nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 36, 2014.

Haykıran, Kemal Ramazan, Moğollar ve Mevlânâ, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015.

İbnü'l-Verdi, Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, (çev. Mustafa Alican), Kronik Yayınları, İstanbul, 2017.

Kara, Mustafa, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Kesenceli, Resul “Mevlâna Celaleddin Rumî Ve Türk Hükümdarları İle İlişkileri”, Somuncu baba dergisi, S.62, Aralık 2005.

Kesik, Muharrem, “Muinüddin Süleyman Pervâne”, D.İ.A. , C. 31, Ankara, 2006.

Kucur, Sadi S. “Anadolu Selçukluları Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat” , D.İ.A. , C. 36, Ankara, 2009.

Küçük, Osman Nuri, Mevlânâ ve İktidar, Rûmî Yayınları, Konya, 2007.

Köymen, Mehmet Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Merçil, Erdoğan, “Sâhib Ata”, D.İ.A. , C. 35, Ankara, 2008.

Merçil, Erdoğan, “Türkiye Selçukluları”, Türkler Serisi Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara, 2002.

Mevlânâ, Mesnevi, (çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

Mevlânâ, Rubâîler, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2009.

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Mesnevi, c. III, (çev. Veled İzbudak), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevi Tercemesi ve Şerhi V , (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1973.

Mevlânâ Celâleddîn, Fîhi Mâ-fih, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2014.

Mevlânâ Celâleddîn, Mecâlis-i Seba, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2010.

Mevlânâ Celâleddîn, Mektuplar, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1999.

Mevlânâ Celâleddîn, Dîvân-ı Kebîr, . (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Rubailer, (Haz. İlhan Bahar) , Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012.

Ocak, Ahmet Yaşar, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Ögel, Bahâeddîn, “Mevlânâ ve Türk Kùltürü”, 1. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1985.

Önder, Mehmet, Mevlânâ Bibliyografyası, Bankası Kùltür Yayınları, Ankara. ; Mustafa Tekin, Mevlânâ Türkiye İş Bibliyografyası, İstem, S. 10, Çanakkale, 2007.

Öngören, Reşat, “Mevlânâ”, D.İ.A. , C. 29, Ankara, 2004.

Öngören, Reşat, “Tarikat”, D.İ.A. , C. 40, Ankara, 2011.

Önkaş, Nilgün Açık, Mevlevilerin Yönetimle ilişkileri, Akademik Bakış Dergisi, S. 23, Kırgızistan, 2011.

Ösen, Serdar, Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.

Özbek, Süleyman, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat(Mevlânâ’nın Fihi Mafih ve Mesnevisine Göre)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, Afyon, 2001.

Paydaş, Kazım, Mevlânâ Celâleddin’in Anadolu Selçukluları İle Olan Münasebetleri, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, S. 18, Şanlıurfa, 2017.

Sevgi, H. Ahmet, “Hüsâmeddin Çelebi”, D.İ.A. , C. 18, Ankara, 1998.

Sevim, Ali- Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Sevim, Ali, Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Sucu, Ercan, Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî’nin Anadolu’nun Türkleşme Ve İslamlaşma Sürecine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2017.

Sultan Veled, Divan, (çev. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul, 2016.

Sümer, Faruk, “Anadolu Selçukluları” , D.İ.A. , C. 36, Ankara, 2009.

Taneri, Aydın, “Celâleddîn-i Karatay”, D.İ.A. , C. 7, Ankara, 1993.

Taneri, Aydın, Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri, Ocak Yayınları, İstanbul, 1997.

Tanrıkorur, Barihüda, “Mevlevîyye”, D.İ.A. , C. 29, Ankara, 2004.

Temizkan, Mehmet, Türk Dünyasında Mevlâna ve Mevlâna’nın Türk Dünyasında Tanıtılması Meselesi, Sümam Yayınları: 5, Bildiriler Serisi:2, 2010.

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011.

Uluslararası Mevlâna Ve Mevlevîlik Sempozyumu, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bildiriler-1, Şanlıurfa, 2007; Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Mevlânâ Özel Sayısı, Şanlıurfa, 2007; İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlânâ Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Konya, 1994.

Ülken, Hilmi Ziya, Türk Tefekkürü Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Ülken, Hilmi Ziya, İslam Düşüncesi, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.

Vladimirtsov, B. Y. , Moğolların İçtimai Teşkilatı, (çev. Abdülkadir İnan) , Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Yaltkaya, Şerefeddin, “Mevlânâ’da Türkçe kelimeler ve Türkçe Şiirler,” Türkiyat Mecmuası, C. 4, 1934.

Yazıcı, Tahsin, “Dîvân-ı Kebîr ”, D.İ.A. , C. 9, Ankara, 1994.

Yazıcı, Nesimi, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

Yeniterzi, Emine, Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

İnternet Kaynakları

Hür, Ayşe, “Mevlana hakkında yanlış bildiklerimiz”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/mevlana-hakkinda-yanlis-bildiklerimiz-1166260/>, (15.12.2013).

Sarı, Yasin, “Mevlâna-Türkmen Gerilimi Ve Yunus Emre”, <http://www.yeraltitarih.com/2014/11/mevlana-turkmen-gerilimi-ve-yunus-emre.html>, (13.11.2014).

Tekin, Yasin, “Mevlâna ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile İlişkileri”, <http://celaleddin-rumi.blogspot.com/2010/01/mevlana-ve-ogullarının-turkmen-beyleri.html>, (05.01.2010).

Zelyut, Rıza “Mevlânâ Türk Düşmanıydı”, http://www.gunes.com/yazarlar/riza-zelyut-riza-zelyut/mevlana-turk-dusmaniydi-46301_ (18.12.2012).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Samet CENGİZ
Uyruğu	T.C.
Doğum tarihi ve yeri	02/04/1992-ELAZIĞ/SİVRİCE
E-Posta	sametcngz23@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Hıdır Sever Anadolu Lisesi	2010
Üniversite	Fırat Üniversitesi/Tarih	2014
Yüksek Lisans	Adıyaman Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Tarih Anabilim Dalı	2018
Doktora		

Yabancı Dil	İngilizce
-------------	-----------